

Per Meurling

Från franska till ryska revolutionen

Innehåll

Förord.....	1
Den materialistiska historieuppfattningen och den borgerliga revolutionen.	3
Diderot – en föregångare till Marx och Engels.....	8
Kant och den tyska ämbetsmannafilosofin.....	17
Erik Gustaf Geijer och marxismen.....	20
Voltaire i sitt bibliotek – en sinnebild för upplysningens århundrade.	22
Från religionskritik till dialektisk materialism.....	25
Människan en maskin – maskinernas tidsålder.....	29
Tankar utan kropp – kropp utan tankar.....	34
Rousseau och känslans revolt.....	37
Marxistisk kulturkritik.....	42
Stormningen av Bastiljen, despotismens symbol.....	45
Borgerlig och social revolution.....	50
Det borgerliga samhällets dialektiska grundlag.....	58
Pariskommunen – ett nytt samhälle i vardande.....	66
Folkfronten – en etapp i utvecklingen.....	69
Den tyska kontrarevolutionens väsen.....	72
Den tyska diktaturen.....	76
Den ryska revolutionens innebörd.....	81
Kampen mot kontrarevolutionen under franska revolutionen.....	86
Skräckväldets hemlighet.....	90
Moralisk indignation – en klassdiagnos.....	95
De gamla mänskliga rättigheterna.....	99
Formell demokrati och reell.....	101
De nya socialistiska människorättigheterna.....	103

Förord.

Den nationella samlingen kring frihetens banér är det största skådespelet under den franska revolutionen. L'ancien régime kunde aldrig förstå denna nya, vidunderliga sammanhållning, men den blev dess öde. På samma sätt kommer dagens herrar, när en gång det krig, som de så hänsynslöst förberett, bryter ut, att häpna över den storm de frammanat. I alla väderstreck skall beväpnade folkhärer samlas under fanorna och återigen skall alla frihetskrigs mäktiga appell ljuda:

”Fred åt kojorna, krig mot palatsen.”

I september 1792 möttes den preussiska invasionsarmén och de i trasor klädda, hungriga, illa beväpnade sansculotterna vid Valmy. Emigranterna från Koburg med den vita kokarden i hattarna beredde sig att göra processen kort med detta föraktade patrask. Men de stötte på en skog av bajonetter. Med Ça ira på läpparna gick frihetens soldater till anfall och slog – i oemotståndlig élan – fienden. Drypande regn, uppblötta vägar, dimma och kyla, ingenting hade förmått kuva deras segervilja. Den store tyske diktaren Goethe följde genom en kikare drabbningens gång. För första gången såg han här *massor i kamp för demokratin*. Med geniets klarsyn fattade han den fruktansvärda innebörden härav och antecknade – djupt gripen – i sin anteckningsbok:

”Från denna dag och stund daterar sig en ny epok i mänsklighetens historia.”

Han hade rätt. Sedan dess har massorna gång på gång rest sig till kamp för friheten med vapen i händerna. Demokratins idéer – som tidigare levat sitt upphöjda liv i enstaka tänkares och diktares huvuden – har sedan dess gripit massorna och därigenom blivit till fysisk, allt betvingande makt i den moderna historien. Endast genom att på det mest barbariska sätt prygla, mörda, bränna, plundra kan härskarvåldets representanter numera för kort tid hålla folken, i vilkas hjärta demokratin lever med blodets egen eld, nere. Det visar – om inte annat – Spaniens exempel. En folkhär framskapades – mitt under kampen – genom massornas egen energi ur snart sagt intet och det var först efter två och ett halvt års förbittrade strider – tack vare förräderi – som folkfrihetens bödlar kunde hålla sitt intåg i förödda byar, skövlade städer och på en mark, som var genomdränkt av landsmäns blod. Göring – den fete marskalken – har nyligen fäst den tyska fascismens äretecken på de hemkomna tyska landsknektarnas bröst. Folkens breda massor världen runt betraktar denna komedi med förtörnade blickar. Fick de råda skulle dessa förmenta hjältar förses med de kannibaliska utmärkelser, som de verkligen förtjänar, söndersplittrade fönsterramar skulle hängas om halsen på dem, de skulle smyckas med under leken mördade barns smärtfyllt bröstna ögon, förtvivlade mödrars tårar skulle bli skrytsamma pärlor i deras kråsnålar, avhuggna armar och ben skulle dingla vid deras bälten. Sedan den franska revolutionens dagar brinner frihetsidéen med en glöd, som inga övergående motgångar kan släcka, över allt på den sönderslitna europeiska kontinenten.

Det är om denna frihetsidé och dess historia fram till våra dagar denna bok handlar. I det vacuum mellan kapitalism och socialism, där vi nu – för att tala med den gamle Martin Andersen Nexö – lever, gäller det att samla arbetarklassen till enig vakt kring frihetens och demokratins idéer och bereda den till den stora kamp, som det är dess historiska mission att förr eller senare våga. Det är i denna samlings tecken vi skrivit. Det skrivna ordets makt är inte så stor. Världsutvecklingen själv skriver emellertid i tusenden och åter tusenden hjärtan och hjärnor. Det är till denna stora, av tingen själva bedrivna författarverksamhet vi velat ge en kommentar, sådan den nu kunnat bli. Ingenting har så avslöjat vår tidsålders väsen som den spanska tragedin. Denna bok tillägnas därför – med beundran och tacksamhet – de levande och döda svenskar, som – med sitt hjärteblod som insats – deltog i den. Det frihetsälskande, svenska folket kan hos dem återfinna den anda, som en gång besjälade den stora revolutionens

arméer och som nu utgör den *kämpande* arbetarrörelsens själ. Utan den är arbetarrörelsen endast en stor, tung, livlös kropp.

Stockholm den 14 juli 1939.

Per Meurling.

”Förloppet är, att borgaren äntligen vunnit på adelsmannen och presten. Men nedanför borgaren i samhället är också ett folk – nämligen det så kallade folket...” Erik Gustaf Geijer.

Den materialistiska historieuppfattningen och den borgerliga revolutionen.

Mänskligheten fullbordar under tidigare skeden sin uppmarsch halvt om halvt omedvetet. Så var det även under franska revolutionen. Frasen, som man skrev på fanan, var en sak, vad man verkligen gjorde en annan. Den revolutionära bourgeoisie trodde sig kämpa för människans ”naturliga” rättigheter och kämpade egentligen för sina egna klassintressen. Den ansåg sig befria människan överhuvud och befriade bara en klass. I verkligheten frigjordes det kapitalistiska produktionssättet ur feodalismens fjättrar. Men i huvudena tedde sig denna frigörelse som ett ”ideellt” drama. Även en sådan realpolitiker som Napoleon Bonaparte hade en ”ideologisk” uppfattning av revolutionen. Enligt O’Meara karaktäriserade han den på S:t Helena på följande sätt:

”Den franska revolutionen var en nationell massrörelse mot den privilegierade klassen. Adelsmännen hade i sina händer den högre och lägre justicen och åtnjöt under olika former alltjämt talrika feudala privilegier. De var befriade från att bära statens bördor och hade samtidigt – genom sin exklusiva rätt till alla hedrande ämbeten – alla fördelar av staten. Revolutionens huvudsakliga mål var att avskaffa dessa privilegier, förstöra, vad som återstod av folkets gamla slaveri och att underkasta alla medborgare nödvändigheten att bestrida statsutgifterna. Den gav alla lika rättigheter. Varje medborgare kunde, allt efter sin förmåga, nå vilket ämbete som helst. Innan revolutionen var Frankrike sammansatt av oregelbundet uppdelade provinser och varken deras omfattning eller befolkning var lika. Dessa provinser hade ett stort antal egna lagar både ifråga om civil- och kriminalrätten. Det var en samling olika stater, som ännu inte sammansmälts. Revolutionen förintade alla dessa små nationer för att istället av dem bilda en ny. Den har skapat ett Frankrike, vars territoriella uppdelning är homogen. Den har gjort civil- och kriminallagarna lika överallt och infört samma skatter över hela Frankrike. Genom den har alla spår av provinsernas och de forna parlamentens gamla privilegier utplånats. Hälften av landet övergick i nya ägares händer. Frankrike har givit världen bilden av trettio miljoner invånare, omgivna av naturliga gränser och bestående av en enda klass av medborgare, styrda av samma lagar, samma reglementen och underordnade samma tingens ordning.”

Ingen kan misstaga sig på det nyktra, empiriska tonfallet i denna karaktäristik. Det är en saklig natur, som talar ur den. Napoleon har också klart sett klasskampen som revolutionens kärna. Men likafullt är han bunden av sin borgerliga ideologi. Han tror, att revolutionen givit alla ”lika rättigheter”, skapat ”en enda klass av medborgare” och underordnat alla ”samma tingens ordning”. Från dessa eller andra liknande illusioner kan inte gärna en framstegsvänlig borgerlig historieuppfattning – utan att spränga sina klassmässiga gränser – avstå.

Det är här marxismen sätter in. Den materialistiska historieuppfattningen ingriper, där den borgerliga med nödvändighet måste stanna. Innan vi söker skildra, huru den avvecklar alla idealistiska vanföreställningar om det borgerliga samhället och utvecklar dess verkliga, materiella innehåll måste vi ett ögonblick dröja vid en tänkare, som ur historiefilosofisk synpunkt nått så långt den revolutionära bourgeoisie överhuvud kunde komma.

I september 1791 upplöstes den konstituerande församlingen och då – på Robespierres förslag – ingen av dess medlemmar fick återväljas till den lagstiftande, som efterträdde den, blev Antoine Barnave, en son av det blomstrande, borgerliga Dauphiné, utan sysselsättning. Han återvände till Grenoble och tröstade sig i sin överksamhet, som han gjort sedan ungdomsåren med att skriva. Den introduktion till den franska revolutionen, som han nu författade, är ett i hög grad märkligt aktstycke. Stående mitt i händelsernas ström söker Barnave överblicka den med historikerns och filosofens skarpblick. Det är inte tilldragelsernas anekdotiska sida, som

upptager honom utan buren av en genial aning om att alla dessa lössläppta krafter, som rasar runt omkring honom, följer lagar, kanske inte av samma mekaniska slag som tyngdlagen, men ändå allt annat än tillfälliga, söker han tränga ned till det stora, inre, historiska utvecklings-sammanhang han skymtar genom dagspolitikens skum och vågor. För Barnave är revolutionen inte alls en strid om *idéer*. Det är en *materiell omvälvning*, som pågår.

Han sammanfattar sin grundsyn i följande ord:

”I och med att tekniken och handeln lyckas genomtränga folket och skapa ett nytt medel till rikedom som hjälp åt den arbetande klassen förbereder sig en revolution i de politiska lagarna. En ny fördelning av rikedom medför en ny maktfördelning. På samma sätt som jordegendomen höjt aristokratin, höjer den industriella egendomen folkets makt. Folket förvärvar frihet, det förökas, det börjar utöva inflytande på affärerna.”

”I de små staterna blir denna nya folkliga kraft så stor, att den i många fall blir regeringsmakt och en ny aristokrati, en sorts köpmanna- och borgararistokrati uppkommer genom detta nya slags rikedom.”

”I de stora staterna förbinder sig alla partierna genom en inre växelverkan. En talrik klass av medborgare bildas, som med industriens stora rikedomar har det största intresse av att upprätthålla den inre ordningen och som genom beskattning ger statsmakten den nödvändiga kraften att tillämpa de allmänna lagarna. En ansevärd skattesumma, som oavbrutet fortplantas från periferien till centrum och från centrum till periferien, en stående armé, en stor huvudstad, en mängd statliga institutioner blir lika många band, som ge en stor nation denna enhet, denna sammanhållning, vilka utgör ett livsvillkor för den.”

”I de europeiska samhällena är aristokratins grundval jordegendomen, monarkins statsmakten, demokratins den rörliga egendomen. Revolutionen av dessa tre politiska faktorer har varit regeringsarnas revolution. Under feodalregimens största kraftperiod fanns det ingen annan egendom än jordegendomen. Den ridderliga och kyrkliga aristokratin dominerade allt, folket kastades i slaveri och furstarna bevarade ingen makt.

Teknikens renässans har medfört den industriella och rörliga egendomen, som är en frukt av arbete, liksom jordegendomen ursprungligen är en frukt av erövring eller ockupation.

Sedan dess har den demokratiska principen, som tidigare nästan förkvävts, oavbrutet fått nya krafter och utvecklats. I samma mån som tekniken, industrin och handeln berikar den arbetande klassen inom folket blir de stora godsägarna fattigare och närmar sig klasserna varandra i för-mögenhetshänseende, undervisningens framsteg för dem samman genom vetenskaperna och återupplivar, efter en lång glömska, de ursprungliga idéerna om likhet.”

Barnaves betraktelsesätt kommer rätt nära det marxistiska. Med ”den arbetande klassen” menar han naturligtvis inte arbetarklassen utan bourgeoisie i motsats till feodaladeln. Här visar sig alltså den historiska skranka, inom vilken han rör sig. Samtidigt lever emellertid ”den demokratiska principen” inte ett högre – rent ”ideellt” och ”naturrättsligt” – liv i hans framställning utan träder tillbaka eller fram i anslutning till de olika egendomsformer, som kännetecknar den europeiska utvecklingen. Egendomen återigen förbindes med tekniken. Det är teknikens renässans, som kommit ”den rörliga egendomen” att göra sig gällande på ”jordegendomens” bekostnad. Marxismen har på sin höjd skärpt och preciserat dessa tankegångar. Det är i själva verket karaktäristiskt, att den knyter an till den borgerliga historieuppfattningen i dess *mest utvecklade, revolutionära fas*.

Den materialistiska historiesynen utgår från två grundbegrepp: produktivkrafterna och produktionsförhållandena. Dessa bestämmas i ett nytt, värdefullt, marxistiskt arbete på följande sätt:

”*Produktionsredskapen*, med vilkas hjälp de materiella nyttigheterna framställs, *människorna*, vilka sätter produktionsredskapen i rörelse och förverkligar framställningen av materiella

nyttigheter tack vare en viss *produktionserfarenhet* och *arbetskicklighet* – alla dessa element tillsammans bildar samhällets *produktivkrafter*. Men produktivkrafterna utgör endast den ena sidan av produktionen, den ena sidan av produktionssättet, vilken ger uttryck åt människornas förhållande till föremålen och krafterna i naturen, vilka tages i bruk för framställningen av materiella nyttigheter. Den andra sidan av produktionen, den andra sidan av produktionssättet utgör människornas förhållande till varandra i produktionsprocessen, människornas *produktionsförhållanden*. Människorna kämpar mot naturen och utnyttjar naturen för att framställa materiella nyttigheter ej isolerade från varandra, ej i form av från varandra lösryckta individer, utan gemensamt, i grupper, i samhällen. Därför är produktionen alltid och under alla förhållanden en *samhällelig* produktion. Under det människorna utför framställningen av materiella nyttigheter, upprättar de sinsemellan olika inbördes förhållanden inom produktionen, olika produktionsförhållanden. Dessa förhållanden kan vara förhållanden av samverkan och ömsesidig hjälp av personer som är fria från utsugning, de kan vara förhållanden av herravälde och underkastelse, de kan slutligen vara övergångsförhållanden från den ena formen av produktionsförhållanden till den andra. Men vilken karaktär produktionsförhållandena än har, så utgör de – alltid och under alla system – ett lika nödvändigt produktionsselement som samhällets produktivkrafter.”*

Det är i det materiella arbetets värld historien förnyas. Mer eller mindre spontant förändras och utvecklas – utan att de arbetande har någon tanke på de sociala konsekvenserna – arbetsprocessen genom organisatoriska förbättringar eller handens och hjärnans dagliga erfarenheter. Dessa små förändringar kulminera så i tekniska revolutioner. Kvinnorna, som på primitivt stadium genom arbetsfördelningen är hänvisade till att samla frukter, rötter och ätbara frön lär sig – under själva det dagliga arbetets gång – att så och utveckla jordbruket och härmed följer i sinom tid vittgående förändringar i samhällsorganisationen, levnadsvanorna, de allmänna föreställningarna, moralen och religionen. På samma sätt övergår jakten – genom att männen driva och valla jaktbytet mot sina fällor och fallgropar – till boskapsskötsel och det återverkar på alla det primitiva samhällets institutioner. Med den fortskridande arbetsfördelningen blir det medvetna elementets, det rent teoretiska arbetets betydelse för produktionsprocessens utveckling större, men samtidigt inbillar sig teoretikerna, vilket är en ödesdiger illusion, gärna vara självändamål, representera någonting i och för sig produktivt och förbiser sin vanmakt utanför arbetsfördelningen i samhället. Det feodala samhället blir till inom det antika, det borgerliga inom det feodala och det är inte – lika lite som tidigare – ideella faktorer utan det dagliga arbetet, produktionsprocessens konkreta omgestaltning, som förändrar samhällsformen, äganderätten, klassförhållandena, ideologierna. Det är inte de fria städerna under medeltiden, som framkallar hantverket, manufakturerna, handeln utan tvärtom och det är ursprungligen inte bourgeoisien, som skapar industrin utan industrin, som skapar bourgeoisien. Ur produktivkrafternas – än långsamma, än hastiga – förnyelse framgår nya klasser, som sedan naturligtvis i sin tur förnyar produktivkrafterna, träder i konflikt med gamla produktionsförhållanden och – slutligen – genom klasskamp med andliga och materiella vapen kräver sin rätt att få bestämma utvecklingen. Så går det till i historien. Men därmed är vi ändå inte framme vid själva den innersta kärnan i den materialistiska historieuppfattningen.

Redan borgerliga historieskrivare som François Guizot och Thierry – för att inte tala om Machiavelli i hans florentinska historia – har klart sett klasskampens roll i historien och skalat ut det materiella innehållet i den under århundraden pågående kampen mellan adel och bourgeoisier.[†] Att det är utvecklingen av nya produktiv

* Sovjetunionens kommunistiska partis historia, kortfattad kurs, redigerad av SUKP :s Centralkommittés kommission, Arbetarkulturs förlag 1939.

† ”Jag fann” – skriver Machiavelli i den florentinska historien om sina föregångare bland historieskrivarna – ”att de visserligen varit mycket omsorgsfulla vid beskrivningen av florentinarnas krig med utländska furstar och folk, men att de delvis helt förtigit den borgerliga tvedräkten och inre fiendskapen samt dess verkningar, delvis skildrat det så kortfattat, att det varken kan erbjuda läsaren nytta eller underhållning.”

krafter – industri och handel – som utvecklar bourgeoisien framhålles icke blott hos Barnave utan även hos Saint Simon, V. Considérant, Louis Blanc, Sismonde de Sismondi m. fl. En svensk historiker – Per Nyström – har belyst produktivkraftbegreppets betydelse hos den tyske nationalekonomen List i början på 1840-talet. Utan att känna till de marxistiska källskrifterna tillräckligt har han gjort Marx och Engels vid utarbetandet av sin teori avhängiga av denne. I själva verket anger Engels direkt i Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie, att det är Malthus, som här givit en impuls. ”Vi har genom honom – liksom överhuvud genom ekonomien – blivit uppmärksamma på jordens och mänsklighetens produktivkraft ...”. Det var emellertid inte Marx och Engels, som först utkristalliserade produktivkraftsbegreppet. Häri har Nyström rätt. Men vad är då det nya, det väsentliga i den materialistiska historieuppfattningen? Det måste vara något, varigenom den når ut över den mest framstegsvänliga, borgerliga grundsynen på historien. Och så är det också.

De borgerliga historikerna accepterar gärna – i den mån de inte är fullständigt verklighetsfrämmande skrivbordslärd – klasskampen i det förflutna, men de erkänner inte dess historiska nödvändighet i samtiden. Deras inställning till det borgerliga samhället är *idealistisk*. De ser i det nu bestående samhället icke en övergående form utan – låt vara att de medge önskvärdheten av en eller annan reform och bortsett från personliga malörer – i det stora hela ett *ideal*. Människans formella friheter ter sig för dem som reella. När det gäller det egna samhället slutar de borgerliga historikerna upp att vara historiker. Istället för att undersöka de materiella motsättningar, som oavbrutet undergräver den borgerliga staten – i vilken styrelseform den nu kläder sig – nöjer de sig härvidlag med det *ideella skenet*. Historien – som till sitt väsen är förändring, ständig förändring – upphör hos dem plötsligt, när de kommer till samtiden. Därmed lämnar de borgerliga historikerna vetenskapen och hemfaller – när det gäller det egna samhället – åt social apologetik.

Det är marxismen förbehållet att taga upp den vetenskapliga tråden, där de officiella koryféerna generat släppa den, att fortsätta och undersöka även det borgerliga samhället under historiens – uppkomstens, utvecklingens och förgångensens – aspekt. Men synpunkten måste då – alldeles som när det gällde att få en vetenskaplig bild av det förflutna – vara att tränga ned till den materiella verkligheten bakom de ideella talesätten och avslöja den grundläggande konflikten mellan produktivkrafterna och produktionsförhållandena, mellan den moderna produktionsprocessen och äganderättsförhållandena. Det är också detta marxismen gjort. Den har visat, att produktivkrafterna hindras i sin utveckling av avsättningssvårigheterna i det moderna samhället, vilka i sin tur beror på hela det borgerliga egendomssystemet. Den har klargjort, huru den borgerliga ekonomien – liksom anticiperande sin undergång – periodiskt bryter samman i kriser, som undan för undan blir alltmera omfattande och ödeläggande och huru klasskampen mellan bourgeoisien och proletariatet – betingad av samhällsförhållandena själva – inte kan lägga sig – trots alla deklamationer – förrän proletariatet segrat. Den innersta kärnan i den materialistiska historieuppfattningen är i överensstämmelse härmed *insikten om det borgerliga samhällets utvecklingslag*.

Så fortsätter han:

”Om någon skrift är nyttig för borgarna, som förvaltar republiken, så är det en sådan, där orsaken till hatet och splittringen i städernas liv klarlägges ...”

”I Florens klövs först adeln som sådan, sedan kom klyftan mellan adel och folk och slutligen den mellan folket och mängden etc.”

Marx kallade den florentinska historien – i ett brev till Engels den 25 sept. 1857 – ”ett mästerverk”. De moderna historiker, som förnekar klasskampens roll i historien, borde kanske ett ögonblick sätta sig på skolbänken hos den gamle florentinske statssekreteraren och statsteoretikern. Just klasskampstanken har ju införts i forskningen av borgerliga skriftställare. Detta erkännes också av de mera eminenta forskarna. Jmf. Max Weber m. fl.

Den, som inte förstår, att bourgeoisien måste störtas av proletariatet på samma sätt som bourgeoisien själv en gång störtade adeln – ehuru naturligtvis den nya omstötningsprocessen kläder sig i nya former – står främmande för den materialistiska historieuppfattningen. Det finns ingenting bestående, ingenting evigt i historien. Det är den *materialistiska* kärnan i marxismens *historiska* åskådning.

Själv sammanfattar Marx i ett brev till Weydemeyer, skrivet den 5 mars 1852, de tre huvudpunkterna i sin ståndpunkt på följande sätt:

”Vad nu mig beträffar, så tillkommer mig icke förtjänsten att ha upptäckt vare sig klassernas förekomst i det moderna samhället eller deras kamp sinsemellan. Borgerliga historieskrivare har långt före mig framställt den historiska utvecklingen av denna kamp mellan klasserna och borgerliga ekonomer har klargjort klassernas ekonomiska anatomi. Det nya jag gjorde bestod i att påvisa: 1. att *klassernas existens* endast är förknippad med *bestämda, historiska utvecklingsfaser av produktionen*. 2. att klasskampen oundvikligt leder till *proletariatets diktatur*. 3. att denna diktatur själv endast bildar övergången till *upphävandet av alla klasser* och till ett *klasslöst samhälle*.”

Detta är det nya i den materialistiska historieuppfattningen. Härigenom utvecklar Marx de mest realistiska och klartänkta borgerliga revolutionärernas historiefilosofi. Han når utanför de ideologiska skrankor, inom vilka dessa – i färd med att *skapa* det borgerliga samhällets politiska form – med nödvändighet ännu rörde sig.

Att våra dagars officiella historiker, som förflocka vetenskapen till små detaljundersökningar och i en rent refererande inställning till det förflutna se höjden av vetenskaplighet, står främmande för själva *tanken* på *en allmän historieuppfattning* faller av sig självt. För dem har historieforskningen blivit *en formell metod*, ingenting annat. Det är en död lärdomstradition, perukstockens självgoda, fantasilösa idisslande över böcker, kompletterad med hugstor längtan efter ett levebröd inom den lärda byråkratin, som sätter sin prägel på deras arbete. Dessa historiker anför med minutiös noggrannhet varandra och upprätthåller – när inte ett befordringsärende kommer störande emellan – genom vördnadsfulla omnämmanden av varandra respekten för skräet gentemot utomstående. Deras skrifter hopar sig – dammiga och olästa – i biblioteken. Själva lever de på sina kammare. De bidrager inte till att – med vetenskapens stolta, orädda makt – förnya världen. De har utskilt sig från den samtida historien. Den samtida historien kommer i sinom tid att utskilja sig från dem. Marxismen har ingenting med den borgerliga historieuppfattningen i dess *förkrympta, livsfrånvända, reaktionära fas att göra*. Däremot har den övertagit och vidare utvecklat tankegångar, som rörde sig inom bourgeoisien, när denna klass var *ung, skapande och revolutionär*.

”Älsklingsdiktare? Shakespeare, Aischylos, Goethe. Den bästa prosaisten? Diderot.”

Karl Marx.

Diderot – en föregångare till Marx och Engels.

På samma sätt som i våra dagar en liten falang av marxistiska filosofer utanför den officiella lärdomens högborgar teoretiskt förbereder arbetarklassens oundvikliga, politiska triumf, så förberedde under sjuttonhundratalet en grupp filosofer, som samlade sig som medarbetare kring ett berömt uppslagsverk – encyklopedien – den stora, franska revolutionen. Det var en krets av numera illustra namn – d’Alembert, Voltaire, Rousseau, Holbach, Condillac, Helvétius – sammanhållna av radikala idéer och av huvudredaktörens – Denis Diderot – omfattande personlighet.

För att ge en liten bild av, till vilken höjd den intellektuella kulturen under sjuttonhundratalet nådde, är det tillräckligt att dröja vid Diderot. Rousseau profeterade: ”Man kommer långt fram i tiden att med en blandning av beundran och förvåning betrakta detta universella huvud ...”. Och Voltaire – som inte hade lätt för att högakta sin nästa – var av samma åsikt: ”Allt ligger inom sfären för hans genis aktivitet ...”.

Det står nu efteråt klart, att Diderot sammanfattade de mest framstegsvänliga sidorna av sitt århundrade, som ändå, med rätta, kallats ljusets sekel.

Fysiokraterna – François Quesnay, Mercier de la Rivière och Dupont de Nemours – accepterade såväl konungen som tron på Gud. Voltaire var rojalist, men bekämpade kyrkan. Rousseau låg i kamp med kungadömet, men dyrkade – extatiskt till och med – gudomen. Diderot däremot vände sig både mot den jordiske och himmelske monarken. Han var anhängare av, att all legislativ makt lades i en folkrepresentations händer. Kungen, som inte borde ha ärftlig rätt till kronan, skulle, enligt hans mening, endast företräda den exekutiva makten. På alla punkter är Diderot den mest allsidige och konsekvente representanten för den revolutionära bourgeoisie. Redan tidigt utsattes han för myndigheternas förföljelser. När han författat sitt geniala brev om de blinda för dem, som se, kastades han i fängelse. D’Argenson skriver i sina memoarer:

”Augusti 1749. Man har i dagarna arresterat en mängd abbéer, lärda, skönandar och fört dem till Bastillen, till exempel herr Diderot, några professorer vid universitetet, doktorer vid Sorbonne etc. De anklagas för att ha gjort vers mot konungen, ha läst upp dem, anklagat, fronderat mot ministern, skrivit och tryckt för deismen och mot sedligheten och allt detta har man, då lösaktigheten blivit alltför stor, velat sätta en gräns för.”

I en annan anteckning den 21 augusti samma år tillägger markisen:

”Nämnde Diderot, författare till *Bijoux indiscrets* och *Lettres sur les aveugles*, har förhörts i fängelset i Vincennes. Han mottog myndighetspersonen (det sägs till och med att det var en minister) med fanatisk högdragenhet. Förhørsledaren sade: Ni är oförskämd, ni kommer att få stanna här länge. Just då han arresterades hade Diderot skrivit en överraskande bok mot religionen, som bar titeln *Tombeau des préjugés*.” *

Nutidens klasskamp bidrar till att ge konkretion åt detta blad ur åsiktsförtryckets historia. Det är inte först i våra dagar, som pygméerna åtnjuter allmän aktning, under det att mänsklig-

* Den gode markisen återger, vad han hört. Den nya Diderotforskningen har visat, att han inte alldeles exakt reflekterar det verkliga förloppet vid häktningen och förhören. Men det har – med den anförda reservationen – synt oss intressantare att återge episoden i en samtidas återspeglning än i en modern forskares med fotnoter försedda kommentar. Det finns en *inre* sanning i d’Argensons anmärkningar, som tyvärr förflyktigas i de – sorgligt opolitiska – moderna monografierna. Diderot behandlas där – trots superlativerna i omdömena och den kärleksfulla noggrannheten i dissikeringen – med en sorts *död* objektivitet.

hetens banbrytare kastas i fängelse och saknar allt anseende. En ung man trodde för några år sedan, att alla goda böcker blev tryckta. Nu har han mist sin oskuld och det förvånar honom inte det minsta, att de flesta av Diderots mästerverk blev liggande i kistorna och först efter författarens död kunde publiceras. Så går det till.

Men i soluppgången förbleknar talgdankarna. Eftervärlden konstaterar med häpnad omfånget av Diderots verksamhet. Han hade aldrig tid att utarbeta sina skrifter riktigt. Det fick lov att gå fort, ty författaren hade bråttom. Encyklopedien – som så kokett arrangerad synes på de la Tours berömda porträtt av markisinnan de Pompadour – absorberade det mesta av hans arbetskraft. I dess guldsmidda folianter begrov han – med enastående osjälviskhet – sitt geni. På lediga stunder skakade han emellertid samtidigt mästerverk ur ärmen. L'apologie de l'abbé Prades, en av århundradets bästa pamfletter, kom till på några dagar, den sublimes Eloge de Richardson på en morgon. Diderot slösade med sina gåvor. Han skrev en dialog på några dygn, en roman på några veckor. Medveten om sin kraft gav han obekymrat ut sig själv och hans dörr stod öppen för alla. Han hjälpte sina vänner och skrev i en rad av århundradets mest bekanta böcker. På abbé Raynals Histoire philosophique et politique des deux Indes arbetade han i två år. Två tredjedelar har flutit ur hans penna. Åtskilliga av de mest spirituella avsnitten i madame d'Epinays memoarer har inspirerats av honom. Hëlvetius, Condillac och baron Holbach gick till honom för att låna eld. Själva Jean Jacques Rousseau antyder i företalet till Lettre à M. d'Alembert, vad Diderot – hans Aristarque – betytt för hans författarskap och först i sjunde boken av Confessions klagar han över, att Diderot givit hans tidigare skrifter en ”hård och mörk air.” Madame Volland – Diderots dotter – har bevarat en tradition, enligt vilken det skulle vara hennes far, som kommit med uppslaget till Rousseaus första discours. Alla plundrade Diderot på idéer, själv lät han det ske och smålog sorgglöst. När en vän vid ett tillfälle förebrådde honom hans stora tjänstvillighet mot kreti och pleti slog han bara ifrån sig och skrattade:

”Man stjal inte mitt liv, jag ger det ...”.

Sådan var han.

Diderots första betydande arbete var Pensées philosophiques, som blev till i största hast mellan långfredagen och annandag påsk 1746. Anledningen till, att det överhuvud blev skrivet, var, att författarens älskarinna, madame de Puisieux, behövde lite nålpenngar.

Som bekant har den moderna fysiken under de sista årtiondena genomgått en fullständig förvandling. Einstein har efterträtt Newton. Stödda på de nya naturvetenskapliga resultaten söker teologerna i våra dagar nya bevis för Guds existens. Med största allvar vill de göra troligt, att en stövel – ur vetenskaplig synpunkt – inte längre är ”materiell”. Med brillan på näsan upptäcker doktorerna i den teologiska fakulteten – så märkvärdigt det än låter – viljans frihet i atomen. De anser slutligen – i anslutning till Eddington, Jeans, Lundmark m. fl. – att den matematiska lagbundenhet, som möter i naturen, tyder på förefintligheten av en intelligent upphovsman till universum. Vad Einstein, Heisenberg, Schrödinger avslöjat är – om vi får tro de nya, eleganta kristendomsläraryrarna – den *gudomliga intelligensen* i världsbyggnaden.

På samma föga originella sätt sökte man emellertid redan på sjuttonhundratalet – överväldigad av den newtonska himlamekanikens storhet – stöd för gudstron i den nya naturvetenskapen. Denna ståndpunkt kallades *deism*. Det är den, som bildar utgångspunkten för Diderots reflexioner i Pensées philosophiques. De gamla skolastiska gudsbevisen förefaller filosofen fullständigt värdelösa. Men de nya naturvetenskapliga rönen synas tyda på en gudoms existens.

”Det är först i Newtons, Muschenbroecks, Hartzoekers och Nieuwentits arbeten man funnit tillräckliga bevis på existensen av ett suveränt intelligent väsen”, skriver Diderot. ”Tack vare dessa stora mäns verk är världen inte längre en gud, den är en maskin, som har sina hjul, sina rep, sina block och taljor, sina drivfjädrar och tyngder.”

Men förutsätter inte en sådan maskin en konstruktör? Kan den vara ett verk av slumpen? Det är den problematik, inom vilken Diderot i detta ungdomsarbete ännu kretsar. För den *positiva* religionen – den kristna dogmatiken – har han dock redan nu endast hån och löje till övers. På flera ställen träder den gäckande parisaren ohöljt fram:

”Uppenbarelsernas, järtecknens och de övernaturliga sändebudens tid är förbi. Kristendomen behöver inte längre dessa tillställningar. En person, som försökte spela profeten Jonas roll och började springa på gatorna och ropa: Ännu återstår tre dagar, sedan är det slut med Paris, parisare gören bot, kläden er i säck och aska eller också går ni under om tre dagar – en sådan person skulle omedelbart gripas, släpas inför domaren och denne skulle inte tveka att sända vederbörande till dårhuset. Det skulle inte hjälpa om han skrek: Folk, älskar Gud dig mindre än Ninive? Är ni här mindre brottsliga än invånarna i denna stad ...”

Full av ironi påpekar Diderot, att tron på Gud meddelas de små av barnjungfrurna samtidigt som de får veta, att det finns gastar, spöken, varulvar och troll. Han roar sig kostligt åt baron de la Hontans skämt med denne Gud, ”som låtit Gud dö, för att försona Gud” och att Jesus Kristus, som är Gud, frestats av djävulen, finner han vara ”en conte värdig Tusen och en natt”. Varför skrattar vi – frågar han spydigt – åt Ledas svan och de små lågorna kring Kastor och Pollux, men inte åt duvan och eldtungorna i evangeliet? Samtidigt som författaren på detta sätt låter narrbjällran ringa över de kristna dogmerna söker han skydda sig för efterräkningar:

”Jag är född i den katolska, apostoliska och romerska kyrkan och jag underkastar mig alla dess beslut ...”.

Men det hjälpte inte. Pensées philosophiques, som gjorde stor lycka hos allmänheten, dömdes till bålet.

I La promenade du sceptique (1747) föras vi först till filosofen Cléobules heremitage. Ariste vill publicera sina samtal med filosofen. Det gäller att söka övervinna vidskepelserna fastän det kanske är lika meningslöst som att släppa in en ljusstråle i ett ugglénäste. ”Intresset har givit upphov till prästerna, prästerna till fördomarna, fördomarna till krigen och krigen skall finnas, så länge det finns fördomar, fördomar så länge det finns präster, präster så länge de har intresse av att vara det”. Cleobule ansluter sig till detta betraktelsesätt. Men han varnar Ariste. Det kan gå honom som den helige Paulus. ”Om denne man har rätt”, skriade relikhandlarna i Efesos, ”är det slut med vårt hantverk, då måste vi stänga våra butiker och dö av hunger ...”.

Ariste låter emellertid inte avskräcka sig, ehuru Cleobule framhåller, att det är bättre att vara en dålig författare i lugn och ro än en god och förföljd. ”Jag skall försöka göra en god bok och ändå undvika förföljelse ...”.

Det är därför den religionsdiskussion, som följer, framlägges under allegoriens form. Cleobule berättar om ett land, där en furste, vilken ingen sett, härskar och om huru folk på olika vägar söker taga sig fram till hans palats. På en törnbeströdd väg knogar ett antal personer med band för ögonen och i vita dräkter, som de strävar efter att bevara så fläckfria som möjligt, i en kastanjeallé rör sig filosoferna, utan ögonbindlar, ständigt hotade av överfall från folket på den törnbeströdda vägens sida och så är det slutligen en rosenströdd, skön väg, där världens barn roar sig ...

I en karikerad redogörelse för Moseböckerna och Nya Testamentet utgjuter Diderot sitt hån över de kristna trosföreställningarna. Särskilt bitande är hans anmärkningar över

evangeliernas mirakeltro. Omvände sig inte folket i Judéen, när de bevittnade alla dessa underverk?

– Nej. – Det är det största undret. Och hur kommer det sig, att Jesus trots sina storverk inte omnämnes hos några samtida profana historieskrivare?

I skildringen av filosoferna i kastanjeallén fäster man sig vid den ökade roll som Atheos – ateisten – spelar. Deisternas gudsbevis accepteras inte längre utan vidare.

Deisten i skriften hävdar, att naturvetenskapen visat, att materien inte kunnat organisera sig till levande varelser ”mekaniskt” och ”av en slump”.

”Sedan man med hjälp av mikroskopet upptäckt en hjärna hos sidenmasken, ett hjärta, inälvor, lungor, när man känner dessa delars mekanism och funktion, när man studerat vätskornas rörelser och infiltrationer i den och dessa insekters arbete, kan man då – enligt er mening – tala om en slump?”

Atheos svarar, att allt detta endast visar, att materien är ”organiserad”, men att man för den skull inte har rätt att ana en gud bakom alla möjliga maskar och småkryp. Och Oribaze, en annan av filosoferna, tillägger: Vad blir det kvar av det deistiska resonemanget om man kan visa att materien och kanske till och med dess former är eviga?

Först i *Lettres sur les aveugles* når emellertid Diderot fram till en konsekvent materialistisk ståndpunkt. Kan inte ändamålsenligheten hos organismerna – utan att någon skapare förutsättes – ha uppkommit genom ett urval? Så att av alla möjliga former naturen ursprungligen frambragt endast de ändamålsenliga består? Och gör inte filosoferna sig själva till alltings mått och bedöma allt ur mänsklig synpunkt, när de bestämmer ändamålsenligheten i universum? Det är i hög grad lärorikt att se, huru här kampen mot deismen *tvingar* Diderot att *anticipera darwinismen*. I detta genis hjärna lekte framtiden. Han förvisar redan all mystik ur den organiska världens historia.

Ytterst karaktäristiska för både tidevarvet och författaren i trängre mening är däremot – skulle man vilja inskjuta – de små sedelärande, frivola tavlor, som här och var möter ögat i Diderots filosofiska landskap. På ett ställe heter det, att filosofen söker inviga Thémire i sina sublimespekulationer, men hon betraktar honom med trånsjuka ögon och säger:

”Tråka inte ut mig längre utan tänk på din och min lycka.”

Resultatet av denna replik beskrives i monumental stenstil:

”Jag lydde och hon föreföll mig lika belåten med mannen som hon varit missbelåten med filosofen.”

På ett annat ställe beklagar sig Céphise, en skön dam, över, att hennes man inte kan tillfredsställa henne och undrar, varför hon då skall vara bunden vid honom ...

... ”Jag räckte henne handen och förde henne till en grön gömma, där jag lät henne känna, att hennes skäl vore mycket bättre än hon kunnat föreställa sig.”

Därefter drar sig filosofen – sedan han kysst den sköna på handen – tillbaka för att meditera i skuggan av filosofalléns kastanjer.

Lettres sur les aveugles handlar om den mänskliga kunskapen. Diderot visar, huru de blinda, som i avsaknad av andra sinnesorgan uteslutande är hänvisade till känseln, ändå kan göra sig en saklig bild av världen. Tendensen är utpräglad *materialistisk*. Några medfödda idéer om religion, moral har människan inte. Hennes tänkande får allt sitt innehåll från sinnen. Med ett *argumentum ad hominem* sträcker den *idealistiska* filosofien till marken:

”Idealister kallas de filosofer” – heter det – ”som, då de blott har medvetande om sin egen existens och de sensationer, vilka följer på varandra inom dem själva, icke erkänna något annat, ett

extravagant tänkesätt.. ett tänkesätt, som till människoandens och filosofiens skam är det svåraste att bekämpa, ehuru det mest absurda av alla ...”

I några reflexioner, som förebådar den leninska kritiken av idealismen, visar Diderot sedan, att även vissa förmenta materialister i själva verket intaga en idealistisk ståndpunkt. Condillac – en samtida filosof – hade hävdad, att vi på grund av vår kunskaps natur aldrig når fram till tingen själva utan endast till våra *sensationer* av dem. Men därmed upplösas alla objektiva begrepp, materia, substans, kausalitet etc. i *subjektiva* föreställningar. Diderot gör med bestämdhet gällande, att tingen – oberoende av vårt medvetande – äger en *objektiv* existens. Just detta är – enligt Lenin – grundförutsättningen för all vetenskaplig materialism.

Det enda Diderot böjer sig för är erfarenheten. För att visa religionens orimlighet inför han en halvt verklig, halvt diktad person – den blinde matematikern Saunderson – i dialogen.

”Jag har dömts till att tillbringa mitt liv i mörker och ni anför vittnesbörd, som jag inte förstår och som endast har beviskraft för dem som ser som ni” – låter han denne på dödsbädden säga till en präst, som vill övertyga honom om guds existens genom att förehålla honom naturens skönhet – ”Om ni vill, att jag skall tro på gud, *måste ni låta mig ta på honom.*”

Genom känslan har ju den blinde erfårit det påtagligaste han vet om världen.

Inte heller moralen är – för Diderot – oberoende av sinnena. Den kan därför inte gärna vara evig, oföränderlig, av högre natur. Det belyser han genom drastiska exempel.

”Vilken skillnad är det – för en blind – mellan en man, som urinerar och en, som – utan att klaga – gjuter sitt blod? Slutar vi inte själva upp att hysa medkänsla, när avståndet eller ett föremåls litenhet gör samma verkan på oss som avsaknaden av syn på de blinda? I så hög grad beror våra dygder på vårt sätt att känna och på den intensitet, med vilken de yttre föremålen berör oss. Jag tvivlar därför heller inte på att – bortsett från fruktan för straff – många hellre skulle döda en människa på ett avstånd, i vilket hon skulle te sig liten som en lärka, än skära halsen av en ox med sina händer. Är det inte samma princip, som kommer oss att ha medlidande med en häst, som plågas, men att utan skrupler krossa en myra? Ah, madame, vad de blindas moral är olika vår ...”.

Diderot tillbringade sitt liv som student på en liten kammare. Men han älskade god mat och umgänget med sköna kvinnor och han lät därför gärna bjuda ut sig till sin vän baron Holbach till dennes lantställe, där det fanns båda delarna. Hans lynne var ytterst omväxlande. Han kunde le och gråta i samma stund och en ström av idéer, närda av hans ständiga lektyr, for alltid genom hans huvud. Först i samtal med andra började han sprudla. Det är hans sociala karaktär, som träder fram i detta lynesdrag. Diderot har i överensstämmelse härmed givit sina främsta verk formen av dialoger.

Dialogen röjer också det *dialektiska* inslaget i hans väsen. För honom fanns det inga färdiga meningar. Pro et contra, för och emot var hans intellektuella livsrytm. Det är denna dialektik hos honom, som gör honom så intressant för en marxist, vilken ju framförallt söker gripa tankelivet i dess ständigt skiftande rörelse och motsättningarna i den sociala tillvaron.

Ett litet mästerverk i dialektisk konst är – som Marx och Engels framhåller – *Le neveu de Rameau*. Redan i inledningsraderna konfronteras vi med Diderot i hans bekymmerslösa frihet. Han promenerar i royalträdgården och jagar, som han säger, de tankar han får upp på samma sätt som man runt omkring honom jagar de flickor man får se. Denna oanständiga jämförelse är så mycket mera på sin plats som till och med nutida, ärevördiga professorer – till exempel Yrjö Hirn – envisas med att betrakta hans idéer i boken som lättfärdiga slinkor.

Den handlar om moralen.

Huvudpersonen är en fet, förfallen abbé med stentorsröst – en brorson till den store musikern Rameau – en snyltgäst, en skrävlare, en drinkare, en skörlevnadsman, kort sagt, en figur ur

samma oefterhärmliga släkte som hans nåd herr Panurge hos Rabelais och sir John Falstaff hos Shakespeare.

Panurge är tjock och frodig och det chockerande i hans uppenbarelse är den självklarhet, med vilken han gör sig till tolk för köttets lusta. Mat, dryck och flickor är det enda, som på allvar intresserar honom. Han uttrycker sig alltid i de lustigaste och mest fördomsfria vändningar och – det är just det komiska – kretsar alltid kring det lidande en försenad frukost eller den glädje hans phallos – braguette, säger Rabelais, vilket egentligen betyder det fodral i den medeltida dräkten, där den förvarades – berett honom. Han är oefterhärmlig – den gode Panurge – när han sjunker i djupa tankar vid nyheten, att dipsodernas här åtföljes av 150.000 skökor – sköna som gudinnor – och tillfrågad om orsaken förklarar:

”Jag är lite orolig, att jag kanske inte på så kort tid skall orka arbeta mig igenom allesammans.”

Hans – den kroniskt lösaktiges – väldiga bekymmer över att möjligen bli bedragen i sitt äktenskap och oerhörda lust – alla avrådande orakel, varningar och tecken till trots – att ingå i det heliga äkta ståndet gör också ett ytterst skrattretande intryck. När han genom drömmar skall utreda, huru han bör förhålla sig, råder konung Pantagruel honom att på kvällen endast äta lite äpplen, päron, ränetter, bergamotter, plommon och några nävar körsbär. Härtill bör han – tillägger konungen maliciöst – dricka lite gott vatten ur gårdsbrunnen.

”Det är förstås en smula hårt” – suckar Panurge – ”Men jag skall, även om det är tungt, göra det, dock på det villkoret, att jag i morgon, när jag drömt, får äta frukost något tidigare än vanligt.”

Panurges karaktär av Falstaffgestalt kommer särskilt fram i skildringen av stormen i fjärde boken. Medan broder Jean, Epistemon och de andra, trots sin rädsla, friskt hugger i och tillsammans med besättningen söker rädda fartyget börjar den fete riddaren – klängande sig fast vid masten – tjuta och skrika, anropa den heliga jungfrun och till sist vill han – mitt ute på det rasande havet – upprätta ett testamente. Men när stormen är över, gaskar han upp sig.

”Vogue la galère” – skriker han med sin vanliga svada – ”det går förträffligt. Det är bara broder Jean, som inte lyfter ett finger. Broder Jean, din skrythans, din lathund, se hur jag arbetar och svettas för att hjälpa de tappra pojkar...”

Liksom Panurge är Falstaff den degenerade och deklasserade feodalriddaren, som frigjort sig från alla illusioner om sin klass och öppet och cyniskt för en parasittillvaro. På tal om sina stråtröverier på landsvägen säger han (Henry IV, I, 1, 2):

... ”låt oss vara Dianas skogvaktare, skuggans gentlemän.”

Han löjliggör den gamla föreställningen, att nobless förpliktar. För den ridderliga äran har han inte minsta sinne:

... ”kan äran ge mig ett nytt ben? Nej. Eller en ny arm? Nej. Eller ta bort smärtan ur ett sår? Nej. Äran är alltså inte förfaren i läkekonsten? Nej. Vad är då äran? Ett ord. Vad är den? En dålig uträkning. Vem äger den? Han, som dog i torsdags. Känner han den? Nej. Hör han den? Nej.”

Ridderskapets traditionella föreställningsvärld har ingen makt över gamle Falstaff. På samma sätt avslöjar Diderot med sin abbé Rameau – genom dennes cyniska öppenhjärtighet – den franska sjuttonhundratalsadelns förfall.

När abbé Rameau tänker på ett stort hus sträcker han ut armarna och mäter det, på en god säng vråker han sig nonchalant baklänges, på goda viner smackar han med tungan, på en fin vagn lyfter han på foten för att stiga in i den, på en vacker kvinna tycks han redan stryka henne över bröstet och vällustigt betrakta henne. Några andra värden än sådana erkänner han inte. Men, hävdar han, det gör inte den stora världen heller. Med en avväpnande fräckhet bekänner han sin egen uselhet samtidigt som han visar, att de förnäma, de, som anger den goda tonen, är likadana. Det enda, som skiljer dem från honom, är hyckleriet. I denne

snyltgästs gestalt upplöser alltså Diderot l'ancien régimes moral och den parasitära, aristokratiska kulturen inifrån och han gör det med en gäckande ironi, vilken han låter springa fram ur abbéns skamlöshet, som inte saknar en tragisk underton och förnedring, som förefaller konsternerande, därför att den – alldeles som Panurges och Falstaffs – är så medveten. Abbé Rameau är en föregångare till Anatole France's största gestalt, abbé Coignard, och liksom denne har han till uppgift att – under komikens skydd – blotta den sedliga anarkien i ett samhällstillstånd.

Alla värden omvärderas. ”Vad ni kallar dygd kallar jag last”, säger abbé Rameau godmodigt, ”och vad ni kallar last, kallar jag dygd”. Vill han göra sin son olycklig? Naturligtvis inte. Men då måste denne också uppfostras så att han kan ha framgång i världen. Han bör redan tidigt lära sig den krökta ryggens beundrande attityd, så att han kan vinna de mäktiges gunst. När fadern har ett guldmynt håller han upp det för sonen, går självmedvetet över golvet, stoppar det i fickan, tar fram det igen, ler mot det. Det gäller att i tid inge den lille helig vördnad för penningens allmakt. Filosofen, som gör invändningar mot dessa uppfostringsprinciper, får finna sig i att höra, att han är en ansvarslös individ, som inte vill sitt barns väl och förbereder sin familjs olycka. Så frammanas med mäterlig dialektik moralens olika sidor och över det hela svävar en det stora, respektlösa gycklets ande. Det är de rikas och förnämas moraliska skenhelighet, som avklädes alla förskönande slöjor samtidigt som diktaren roar sig med att låta sitt språkrör – den fete abbén – renodla deras verkliga inställning till uppfostrande maximer och moral. Kan man tänka sig en mera dödande spirualitet?

Diderot är en revolutionär. Hånfullt jämför han mänsklighetens banbrytande genier med alla dessa goda och anständiga personer, som har klädesalnen och mätstickan till attribut, varje år regelbundet får ett barn med sin legitima hustru, är goda fäder, goda farbröder, goda grannar, ärliga affärsmän, men ingenting mera. Han föraktar inte deras sedlighet utan deras småskurenhet, deras materialism i moralisk betydelse. Den låter han däremot abbé Rameau försvara:

”En stor författares mästerverk – förklarar abbén – ger inte tjugotusen francs om året. Om vederbörande däremot varit en värdig sidenköpman vid rue St. Denis eller St. Honoré, en värdig, helgjuten specerihandlare eller en framgångsrik apotekare skulle han samlat en respektabel förmögenhet och det finns inte ett nöje, som han inte skulle kunnat ägna sig åt. Han kunde då och då givit ett guldmynt åt någon stackars djävul och lustigkurre som undertecknad, vilken skänkt honom ett gott skratt och som då och då skaffat honom en ung flicka, som befriat honom från tråkigheten i de eviga samlagen med hustrun. Vi skulle haft utmärkta måltider i hans hem och spelat med höga insatser, druckit härliga viner, härliga likörer, härligt kaffe, givit oss ut på nöjsamma turer. Ni ser, att jag vet, vad jag talar om. Ni skrattar. Men låt mig tala ut. Han skulle varit bättre för sin omgivning ...

Diderot svarar:

”Otvivelaktigt. Förutsatt att han inte på något vanhedrande sätt använde den rikedom han vunnit genom legitim handel, att han kastade ut alla dessa spelare, parasiter, fadda smickrare, drönare och perversa snyltgäster ur sitt hus och att han lät sina butiksbiträden ge kopplaren, som erbjöd sig att, som lite omväxling, befria familjefäderna från ledan i de sedvanliga samlagen med hustrurna, ett gott kok stryk ...”

Abbé Rameau:

”Ett gott kok stryk, monsieur? Ett gott kok stryk? I ett välordnat samhälle får ingen stryk ...”

Kälkborgaren inbillar sig ofta – som Engels i sin bok om Ludwig Feuerbach framhåller – att filosofisk materialism är detsamma som frosseri, dryckenskap, ögonens lust, köttets begärelse, girighet, obarmhärtighet, profitlystnad, börssvindal, kort sagt alla dessa smutsiga laster, som han själv i smyg ägnar sig åt. Med idealism däremot förstår han tro på dygden, filantropi och en religiös, respektabel inställning, allt detta, som han skryter med inför andra. I Le neveu de

Rameau har Diderot – den filosofiske materialisten – vänt upp och ned på dessa föreställningar och visat, att det är materialisten, som är idealist och idealisten, som är materialist.

Materialistisk filosofi, som alltså inte har något speciellt med moraliska utsvävningar att göra utan tvärtom, upptar av traditionella skäl inte något större utrymme i den akademiska undervisningen. Det är därför givet, att Diderots gnistrande, filosofiska dialoger i allmänhet förbigås med diskret tystnad. Med hänsynslös konsekvens utvecklas emellertid i dem den materialistiska doktrin, som längre fram skulle fulländas av Feuerbach, Marx och Engels.

I sin skrift om interpretationen av naturen renodlar Diderot – i stycken, som man får gå till Engels Anti-Dühring för att finna motstycken till – den dialektiska metoden och i två mästerverk – *Entretien entre d’Alembert et Diderot* och *Rêve de d’Alembert* – fördjupar han sin teoretiska materialism.

Sedan han – redan i *Lettres sur les aveugles* – höjt sig över det deistiska gudsbeviset genom att leka med tanken på, att ändamålsenligheten i de levande organismernas utrustning kunde bero på ett urval, som låtit de mindre väl anpassade gå under och de bättre bestå och överhuvud nått fram till en historisk syn på det biologiska och zoologiska artbegreppet, gällde det för honom, för att hans världssyn skulle sluta sig till ett helt, närmast att förklara, huru levande materia uppstått ur död. Helt lyckades han inte lösa detta problem, med vilket, som bekant, vetenskapen alltjämt brottas, men att tänkandet, medvetandet och minnet, i vilket han helt förankrade personlighetens förnimmelse av identitet under livets växlingar, var alltigenom beroende av kroppen, köttet, materien hade han fullständigt klart för sig.

”Ser ni detta ägg?” – säger han till d’Alembert – ”med det kan ni kasta alla teologiska skolor, alla kyrkor på jorden över ända. Vad är detta ägg? En känslolös massa, innan livsgrodden införts i det. Och när det skett? Alltjämt blott en känslolös massa, ty denna livsgrodd är själv endast ett rått, inert fluidum. Hur utvecklar sig denna massa till något annat, till känslighet, till liv? Genom värme. Och huru uppkommer värme? Genom rörelse. Och vilka är de successiva resultaten av denna rörelse? Sitt istället för att svara ned tillsammans med mig och låt oss iakttaga utvecklingen från moment till moment. Först är det en liten fläck, som skälver, en liten tråd, som växer sig längre och antar färg, vävnad bildas, en näbb, sköra vingar, ögon, fötter kommer till synes. Ett gult ämne utvecklas och producerar inälvor. Det är ett djur. Djuret rör sig, kämpar, skriker. Jag hör skriken genom skalet. Det täckes med dun, det ser. Huvudets tyngd, där det skakar, tvingar gång på gång näbben upp mot fångelsets innervägg. Väggen genombrytes. Kycklingen kryper ut, går, flyger, vredgas, springer iväg, kommer tillbaka igen, klagar, lider, älskar, önskar, njuter. Den har samma känslor som ni själv, den utför liknande handlingar. Tänker ni med Descartes hävda, att den är en automat? Små barn skall skratta ut er och filosoferna genmäla, att om detta är en maskin, så är ni själv en maskin ...”

Så diskuterar Diderot och d’Alembert förhållandet mellan kropp och själ. Därpå går den senare hem med en mängd tankar virvlande i huvudet. När han lagt sig börjar han prata i sömnen och fröken de l’Espinasse, hans älskarinna, blir orolig för han hälsotillstånd, beslutar sig för att vaka, flyttar fram ett bord till sängen och tecknar upp de feberfantasier hon hör. I dem föregripes Darwin eller – kanske snarare – Lamarck.* Mot denna ironiska bakgrund ter sig den höga tankeflykten – skildrad i ett glänsande språk – sällsynt fångslande. Mitt i sömnen börjar d’Alembert med högra handen forma ett mikroskop och i den vattendroppe, som han tänker sig härunder ser han en mängd djur komma och gå och släkte avlösa släkte i en oändlig följd:

* I *Rêve de d’Alembert* heter det:

”Organen producerar behoven och tvärtom behoven organen.”

Detta är just kvintessensen i Lamarcks *Philosophie Zoologique* (1809). Det har hävdats, att idén skulle härstamma från Buffon, men denne ger först – som Assézat framhåller – mot slutet av sitt liv uttryck åt den. Åran att först ha lanserat denna utvecklingshistoriska hypotes tillkommer Diderot, Maillet och Robinet.

... ”vad är vårt liv i jämförelse med tidens evighet? Mindre än den droppe jag har på spetsen av min nål i jämförelse med det obegränsade rum, som omger mig. En obestämd mängd infusionsdjur i atomen, som sjuder – samma obestämda mängd i den atom, som kallas jorden. Vem vet, vilka djurarter, som föregått oss? Eller vilka, som skall följa efter oss? Allt växlar, förändras, bara det hela är evigt. Världen begynner och upphör utan uppehåll. I varje ögonblick är den början och slut ...”.

Hela denna naturvision är dialektisk.

Samma vidunderliga förmåga att låta motsatserna spela mot varandra och belysa problem från olika – ständigt skiftande – utgångspunkter kännetecknar Diderots inställning till frågan om den fria viljan. I sin roman *Jakob Fatalisten* – som även den till största delen har dialogform – kastas läsaren fram och tillbaka mellan frihet och nödvändighet. Är Jakob fri? Han handlar som om han vore det. Är han ofri? Han tror, att han är det. I själva verket är han tydligen – enligt Diderots uppfattning – varken det ena eller det andra utan båda delarna på en gång – fri i vissa hänseenden och ofri i andra. Det är en modern dialektiker, som talar ur denna saftiga och frodiga berättelse.

Friheten var Diderots stora älsklingsämne och outtröttligt brännmärke han det våld mot den mänskliga naturen, som han mötte överallt i sin samtids seder. Särskilt intressant ur den synpunkten är hans *Supplement till Bougainvilles resa*. Diderot för oss i denna dialog till Tahiti. Européerna, som stiga i land, mottagas med öppna armar, men skeppsprästen blir lite chockerad, när hans värd – infödingen Orou – ber honom göra sig den äran att dela hans hustrus eller någon av hans döttrars läger. Munken vägrar först, men till slut dukar han emellertid – medan författaren och läsarna smilar – under för den bruna värdens och de nakna damernas böner.

I dialogen gör så Orou gällande, att den erotiska frihet, som råder på ön, i långt högre grad överensstämmer med människans natur än de civiliserade sedvanorna. Särskilt äktenskapet har sina avigsidor. *Föreskrifter* om trohet förutsätter ju, att ”ett tänkande, kännande och fritt väsen kan bli en annans *egendom*”. Men människan är ju ändå inte ett *ting* och därför kan man inte – utan att tvinga henne, denna växlande, sig ständigt förnyade varelse – *föreskriva* henne en ”oföränderlighet, som inte ligger i hennes natur”.

Häremot är intet att invända. Diderot har rätt. Om trohet mellan två människor av olika kön skall föreligga måste den vara frivillig. Den officiella, konventionella uppfattningen – som i sista hand syftar till att *binda* kvinnan vid mannen – har sin grund i hustruns ekonomiska beroende av maken. Först när både man och kvinna är ekonomiskt fria kan äktenskapet få den karaktär av frivillighet, utan vilken det är omoraliskt. Men kvinnans frigörelse i stor skala kan först åstadkommas i ett socialistiskt samhälle. Därför spelar också en viss romantisk förkärlek för den primitiva egendomsgemenskapen på Tahiti – sådan nu Diderot uppfattat den – med i dialogen.

”I den tyska filosofin från Kant till Hegel sticker alltid här och var den tyske filistern fram...”

Friedrich Engels.

Kant och den tyska ämbetsmannafilosofin.

Den revolutionära sjuttonhundratalsfilosofin kom inte i sin franska skepnad att spela någon större roll i vårt land. Det var – på grund av samhällsförhållandena – i dess tyska, mera abstrakta och världsfrånvända, gestalt den vann inträde här och fram till våra dagar utövat sitt inflytande.

Man kan inte tänka sig en större kontrast än den mellan Denis Diderot och Immanuel Kant.

Diderot levde i det blomstrande, självmedvetna Frankrikes huvudstad. Han var omgiven av ett sjudande världsliv. Industri och åkerbruk höll runt omkring honom på att förnyas. Själv beskrev han i encyklopediens mäktiga folianter full av ungdomlig iver teknikens och vetenskapernas landvinningar. Filosofien var här fullständigt emanciperad från universitetens pedanteri och teologiens abstrakta djupsinnighet. Salongerna, som i många fall var radikala, gav den världsmannamässiga tonfall och själva den sociala situationen gjorde den praktisk, kritisk och revolutionär. ”Fru markisinna”, säger en av Diderots personer, ”för att klargöra min mening måste jag gå lite djupare ...”.

”Så djupt ni vill bara jag kan följa med.”

”Om ni inte kan följa med blir det mitt fel ...”.

”Det är artigt sagt, men ni skall veta, att jag aldrig läst annat än min bönbok.”

”Det gör ingenting ...”

Och så börjar den fina damen, nästan utan att hon märker det, ledd av sin skicklige ciceron, att filosofera.

En sådan kultur fanns det inte i Königsberg, där Immanuel Kant framlevde sina dagar. I omgivningarna satt de ostpreussiska junkrarna och snövrlade på sina fäderneärvda riddargods, åt, drack, jagade och höll under bastanta böner till den högste och flitig husaga sitt folk i herrans tukt och förmaning. Livegenskapen florerade alltjämt på godsens. Nådig herrn bestämde. De underlydande var rättslösa och inte ens Immanuel Kant, som annars i sin sedelära fastställde, att ingen människa fick behandlas blott som ett medel åt en annan, vågade kräva full medborgarrätt åt dem. Industrierna var obetydliga. Vid universitetet i den lilla kråkvinkeln Königsberg, där professorernas brödkaka – för att inte tala om fattigstudenternas – var knappt tilltagen, gick det torftigt till. Man kompenserade sig med latin och moral och uppfostrade bibeltroende, lutheranska teologer och underdåniga, beskäftiga och brutala tjänstemän för den kungliga, preussiska byråkratin. Det är självklart, att filosofien i en sådan miljö inte kunde vara världslig, fri och materialistisk utan måste vara teologisk och skolastisk till formen, mycket abstrakt i sin uppfattning av människans frihet, som måste sökas på det andliga livets område och idealistisk, åtminstone i sin grundtanke.

Så gestaltade sig också Immanuel Kants tänkande. Man ryser vid tanken på, huru detta geni förkrympts. Det är betecknande, att Kants biografi är så gott som händelselös. Han drog sig inom sitt skal, isolerade sig på sin kammare, levde inte i det yttre utan helt i det inre, bland sina tankar. Det kunde inte vara annorlunda. Endast där var han fri. Hela hans väldiga livsenergi förvandlades på så sätt till abstrakt tankeenergi. Hans vanor var, som bekant, så regelbundna, att königsbergarna ställde sina klockor efter hans promenader. Att detta endast var den tragiska självdisciplin, med hjälp av vilken en överlägsen människa anpassade sig i och försvarade sig mot den kälkborgerliga misären runt omkring förefaller uppenbart. Det är inte en tillfällighet, att Kants pliktbegrepp endast vädjar till förnuft och vilja och direkt utesluter

varje känsla av lust eller glädje från den moraliska handlingen. Men det är ju heller ingenting att förvåna sig över, om under sådana omständigheter verkligen också lite av äkta, prudentlig, tysk kälkborgerlighet så småningom kom att låda vid den tillknäppta, ensamma gestalten. Men lever inte ostraffat – även om man med en underlig lidelse studerar geografi – i Königsberg hela sitt liv. Harald Höffding, en riktig, dansk filister, ger omedvetet lite av den oefterhärmliga atmosfär, i vilken den stora filosofen rörde sig, när han skriver:

”Hos de bästa i tiden väckte han hänförelse för sitt tankearbete och för sin ideella syn på livet och dess uppgifter.”

Så låter det i ämbetsmannakretsar. Det är emellertid inte denna ideella syn på livet och dess uppgifter, som han i svårsmälta avhandlingar fortplantat till så många generationer av trogna och inte alltför klyftiga ämbetsmän och professorer i höga Norden, vi här skall diskutera. Den byråkratiska och abstrakta form av filosofi han företräder har au sett sina bästa dagar, även om den alltjämt utgör en lärd och på formalistiska spetsfundigheter rik tillflyktsort för sådana, som inte vilja befatta sig med sin samtids verkliga problem. Däremot torde det inte kunna bestridas, att den på sin tid fyllde en verklig historisk mission. Det visar inte minst den följande utvecklingen.

Den klassiska, tyska filosofi, som grundlades av Kant, fylldes nämligen i samma mån som Tyskland närmade sig samma borgerliga revolution som Frankrike tidigare genomgått, med konkret liv. Redan de napoleonska arméerna hälsades av många som befriare. ”Bed för fransmännen, de mänskliga rättigheternas förfäktare”, skrev Hölderlin i ett brev till sin syster Rike och han uppmanar henne att inte tro på meddelandena i *Elbische Zeitung*, enligt vilka fransmännen totalt besegrats, ty de härstamma från Koblenz. ”Tro mig, kära syster, vi får dåliga tider, om österrikarna segrar. Det furstliga våldets maktmissbruk kommer att bli förskräckligt.” I *Hyperion* har Hölderlin för alla tider beskrivit den tidens tyskar:

”Barbarer sedan gammalt, genom flit och vetenskap och till och med genom religion vordna ännu mera barbariska, djupt oförmögna till varje gudomlig känsla, fördärvade in i mörkret till de heliga gracernas lycka...”

Hantverkare ser du, men inga människor, tänkare, men inga människor, präster, men inga människor, herrar och slavar, ungdomar och stadgat folk, men inga människor...”

Ur nederlagen vid Auerstädt och Jena reste sig emellertid samtidigt den tyska nationalandan. Fichte avfärdar i sina tal till tyska nationen fransmännen, vilkas filosofi, enligt hans oförgrip-liga mening, ingenting annat är än att ”tillbringa tiden på angenämast möjliga sätt”. Det är underligt, att tjugo år efter den franska revolutionen och i en bok, där 13 kapitel förstörts av censuren läsa följande måttlösa förhärlikande av den tyska nationen:

”Den tyska nationen är den enda av de europeiska nationerna, som genom sitt borgarstånd redan sedan århundraden genom handling visat, att den förmår uppbära en republikansk författning. I Tyskland som helhet taget existerade den största frihet att forska och meddela sig som någonsin ett folk besuttit.”

Någon konstitution följde naturligtvis inte på fransmännens fördrivande. Efter någon tids större svängrum inskränktes ånyo pressfriheten genom censurförordningarna år 1819. Det gamla prygelväldet bestod oinskränkt.

Men i Hegels filosofi – tänkaren hade i Napoleons gestalt sett världsanden rida – ligger *utvecklingstanken* till grund för hela betraktelsesättet. På adertonhundra-trettio-talet började den liberala, tyska bourgeoisie röra på sig. Med Feuerbach emanciperar sig filosofien äntligen från teologien och antager världsmannamässiga allyrer, den blir – alldeles som den tidigare radikala franska sjuttonhundratalsfilosofien – materialistisk och deklamatorisk och börjar konkretisera politiska och sociala problem. Redan 1843 slutar Marx – som fortsätter

sekulariseringen och förvärldsligandet av den klassiska tyska filosofien – en kritik av den hegelska rättsläran med följande profetiska ord:

”När alla betingelser är uppfyllda kommer den tyska uppståndelsen att förkunnas av den *galliska hanens galande*.”

Det led fram mot år 1848, då den franska februarirevolutionen skulle komma det tyska folket att kasta upp barrikader för att slåss för den borgerliga frihet, vilken det ditintills endast sökt förverkliga i filosofiska begrepp.

Filosofien avlöstes – under utvecklingens gång – undan för undan av politiken. Politiken blev filosofisk och filosofien politisk. Det är den vägen det skall gå.

Men i vårt lilla land fortsatte en abstrus, högtidlig ämbetsmannafilosofi att blomstra vid universiteten. Det förefaller understundom som om den alltjämt skulle leva kvar i underliga lärdomsplantor. Vilket arv från den borgerliga revolutionens tidevarv! Hon är och förblir en gammal kvinna, den förvissnade, i änkeståndet nedsjunkna kantska filosofien, som alltjämt sminkar och putsar upp sin till de mest motbjudande abstraktioner uttorkade kropp och fåfängt ser sig om efter en friare, som det är något vidare med.

”Ensam, i bräcklig farkost vägar seglarn sig på det vida hav.” Erik Gustaf Geijer.

Erik Gustaf Geijer och marxismen.

Det trista och oinspirerade bildningsideal, som i över hundra år frodats vid de svenska universiteten och som alltjämt gör de landsortsstäder, där ungdomen driver studier, till hårdar för efterblivenhet och reaktion lanserades underligt nog med mycket temperament. Erik Gustaf Geijer förde i sin blixtrande skrift *Om sann och falsk upplysning* en frän polemik mot den sensualistiska sjuttonhundratalsfilosofin – denna ”le tiers état i tankans rike” – och skrev, närmast med tanke på den tyska idealismen, följande tänkvärda ord:

”Hon – filosofin – har dragit sig ur societeten, liksom från togen och allmänheten, varav somliga tagit sig anledning att tro det hon verkligen gått ur världen och förlorat förståndet. Vi tro oss dock i det hänseendet äga säkrare underrättelser. Men det vissa är, att hon för evigt uppgett all tanka på beröm hos folket och på pöbelvälde.”

För ”de lägre och arbetande klasserna” rekommenderade den unge tänkaren, att de skulle lämnas ”fullkomligt olärda”. All bildning skulle koncentreras hos ämbetsmannaståndet. Geijer talade öppet för en klassbildning:

”Vetenskaplig odling är således vad som bör utmärka de högre klasserna i samhället, vilka man känner under namn av de bildade. Det är hos dem som de insikter finnas, som leder statens rörelse. De är statskroppens tanka, den självständiga styrande kraften i samhället.”

Hela detta bildningsideal är bestämt av den gamla, konservativa ämbetsmannastaten. Det har sedan början på adertonhundratalet utövat sitt inflytande på vårt lands intellektuella liv och gjort våra forskare till små byråkrater och små byråkrater till forskare. Geijer själv visade sig emellertid under sin bildningsgång för storvulen för sitt eget inskränkta ungdomsprogram. Han följde med den filosofiska tyska idealismen i dess utveckling över hegelianismen till politisk radikalism, och det är intressant att se, huru ett likartat utgångsläge – den tyska filosofin och den engelska ekonomin – för den geniale Uppsalaprofessorn till liknande slutsatser, som samtidigt tog form hos Karl Marx. År 1840 skriver Geijer:

”En slavklass begynner i själva verket åter avsättas mitt i civilisationens sköte, en klass av proletärer, obesuttna, försvarslösa, vilka, tillväxande i förfärlig progression, så mycket bittrare känner sig utkastade ur samhället, som distanserna inom detsamma i allmänhet eljest blivit jämnade och det avstånd ifråga om rättigheter, vilket fordom skilde några få bättre lottade från mängden alltmera förminskats.”

Så klart såg Geijer situationen. Men runt omkring sig hade han lydiga, fantasilösa professorer och docenter, bornerade ämbetsmän och hovmän av lantjunkartyp, idel krökta ryggar, idel servila andar, idel lärda original. Det är i denna intellektuella isolering han framlever sina sista år, de år, då Marx och Engels, som levde mitt ute i de sjudande händelserna på kontinenten, trängde fram till det åskådningssätt, som utgör den historiska konsekvensen av bildningsinnehållet i den borgerliga kulturen under dess stora, klassiska åra. För Geijer återstod intet annat än att söka frid vid pianot, när dagens röster tystnat, och bikta sin ensamhet i dessa gripande små sånger han efterlämnat. Helt naturligt sökte han, från det omgivande livets tomhet, sin tillflykt i religionen, som blev innerligare hos honom under denna tid än någonsin tidigare. Detta hindrade honom att följa med i den tyska religionskritiken. Härtill kom, att han aldrig fick någon riktig kontakt med den revolutionära franska traditionen och till det sista stod främmande för den franska sjuttonhundratalsmaterialismen och upplysningsfilosofin. Men på den allmänna tendensen i hans inställning kan man inte misstaga sig. Han nådde fram till den vetenskapliga socialismens tröskel. Marx och Engels, vilka på ett stadium av sin utveckling intog en ståndpunkt ganska snarlikt hans, gick några steg – och just

de avgörande – längre. Det är emellertid alldeles uppenbart, att marxismen med *historisk rätt* kan anknyta till Geijer under hans sista epok.

”Skulle ett nytt slags adel, en aristokrati av vattenbin och drönare vilja bilda sig”, skriver Geijer i Läroverksfrågan (1839), ”så är den i själva sin uppkomst förlorad”. Såväl här som i artiklarna i Fattigvårds- och representationsfrågan tror han emellertid ännu – i anslutning till den liberala nationalekonomin och sitt religiösa betraktelsesätt – på det borgerliga privatintressets harmoni med allas intresse och på en borgerlig förnyelse av en rent idealistisk gemenskapsanda. Men i Vår tids inre samhällsförhållanden (1844) lägrar sig mörka skuggor över denna tro, som han nu, enligt vad han öppet erkänner, endast med religionens stöd kan upprätthålla. Om den redan alltmera konservativa, härskande, europeiska bourgeoisin heter det klarsynt:

”I kriget fruktar hon sin yttre, i freden fostrar hon sin inre fiende, ty kapitalets allt mera befästade suveränitet över arbetaren kastar denne alltmera tillbaka ibland den fruktansvärt växande massan av proletärer. Om denna knut i den europeiska civilisationens historia skall komma att *avhuggas* med svärdet och kulturen vandra andra vägar eller om Europa skall kunna lösa den, är dess viktigaste till framtiden ställda fråga... Vi har anlänt till en station i vår framställning, där erfarenheten synes rakt motsäga det påstående, från vilket vi utgick, att nämligen inre, andliga orsaker varit och är i vår tids välvningar förnämligast verksamma. Vi har utgått från ett påstått *idéernas*, vi har kommit till ett verkligt de *materiella intressenas* herravälde.

Det dilemma, i vilket Geijer här hamnat, utgör marxismens historiska utgångspunkt. Men det har, helt naturligt, aldrig den vanliga universitetsbyråkratin förstått.

”Voltaire framträdde fix och färdig. Beväpnad med spjut och sköld och övad i deras bruk sprang han fram ur sitt fosterlands hjärna, började knorra, utmana, slå ikring sig och till sin sista suck slöt han inte fred... Han klubbade fast sina kunskapers och personliga förbindelsers spindeltrådar vid ständigt mera avlägsna punkter och utvidgade ständigt mackorna i nätet, där vänner och fiender, elefanter och myggor blev hängande. Men mitt i det satt hela tiden det stora livshungriga djuret med det ohyggliga förståndet, med samma ögon, samma gestalt, på samma fläck och lurade...”

Hermann Grimm.

Voltaire i sitt bibliotek – en sinnebild för upplysningens århundrade.

Det är en vällust att från den tyska universitetstraditionen, som gjort det andliga livet så sterilt och torrt hos oss, övergå till den världsliga, franska bildningen. Vad den är lekfull och fri! Så den sprakar och ljungar! Den revolutionära franska bourgeoisiens kultur under sjuttonhundratalet återspeglas icke i ett pedantiskt professorsöde. Den är voltairiansk.

Voltaire, upprätt vid skrivbordet, med gnistrande ögon och pennan i handen, det är en levande förebråelse mot det byråkratiska bildningsidealet. Marx och Engels lärde sig genom honom och andra sådana föregångare att förakta det tyska pedanteriet. Voltaire i sitt bibliotek! Vilken frihet och kraft! Vilken lust och lidelse! Man behöver endast fördjupa sig i detta ämne för att upptäcka, huru långt dagens borgerliga koryféer kommit från sina egna stora traditioner. Ned med den lärda byråkratin!

Voltaires bibliotek förvaras i Leningrad. Det inköptes efter mästarens död av Katarina den andra, som genom förvärvet av dessa böcker och manuskript icke blott ville visa sitt upplysta sinnelag utan även komma över ett antal komprometterande brev, som hon skrivit till den store filosofen. Boksamlingen förvarades först i Hermitaget, där även Houdons berömda staty av Voltaire stod uppställd. När så den franska revolutionen bröt ut och Katarina greps av en dödlig ångest, att något dylikt skulle kunna inträffa också i Ryssland, tog hon icke blott plötsligt häftigt avstånd från de revolutionära idéer hon tidigare koketterat med utan hon lät även, som ett tecken på fullständig sinnesändring, förvisa Voltairestatyn till ett magasin och stänga biblioteket. Sedan sjönk det i mer eller mindre total glömska, till dess att 1927 och 1930 två amerikaner, G. R. Havens och N. D. Torrey, studerade samlingen och slutligen de ryska litteraturforskarna började ett systematiskt studium av densamma. De håller för närvarande som bäst på med att blåsa bort dammet från de gamla luntorna. Det är en högst livfull verklighet de blotta.

Voltaires bibliotek innehåller sjutesen volymer och av dessa bär ungefär sextio procent tydliga spår av filosofens outtröttliga lektyr. Dess sammansättning är ett vittnesbörd om mångsidigheten och grundligheten i hans intressen. Men framförallt får vi genom de talrika randanteckningar han gjort i böckerna en intressant bild av hans verkliga åsikter, som han tyvärr alltför ofta i sina tryckta skrifter nödgades dölja under hövlighetens mask eller hålla tillbaka av fruktan för censuren. Vi har all anledning att erinra oss, att Voltaire levde i en tid, då, liksom nu på sina ställen, misshaglig litteratur överlämnades åt bödeln och brändes på torgen.

Men vad som särskilt fånglat oss i detta sammanhang är, som redan antytts, Voltaires sätt att läsa. I en tid, då bildningens värld är full av risiga träd och dvärgbuskar, i vilkas dystra, glädjelösa skugga en närig hornboskap idisslar litteraturens strån och hötappar, är det en fröjd för hjärtat att direkt, låt vara på hundrafemtio års håll, få konfronteras med ett geni och närmare invigas i dess säregna umgänge med böckerna. Bilden av det sjuttonde århundradets store skriftställare, samvetsfrihetens, toleransens, upplysningens apostel, lutad över sina böcker, med pennan i högsta hugg, hånande och jublande, svärande och skrattande håller oss

skadelösa för den sorglustiga åsynen av alla dessa vederstyggliga, torra och opersonliga, självgoda kälkborgare, som till nittio procent befolkar våra dagars bibliotek, studsande inför ett kraftuttryck, fulla av steril vederhäftighet, ängsliga att stöta sig med någon, varken kalla eller varma.

Börjar det nu bli klart vad jag menar?

Voltaire skall lära oss att läsa med värme, med hat eller entusiasm, med hån eller beundran, kort sagt, i revoltens anda. Han skall lära oss att ge oss hän, när vi studerar. Som vi strax skall se har han personliga förutsättningar härför.

Vad finner vi nämligen när vi granskar hans anmärkningar i kanten på sina böcker? Den, som väntar sig att finna en modern, försiktig litteratör, en akademikers, en lärares värdiga, saftlösa tonfall, misstar sig grundligt. Nej, här råder en helt annan geist. ”På min ära, käre Bonnet”, skriver han i marginalen till ett verk av denne författare, ”du är galen”. Det är ett av de mildare omdömena. De flesta slipper inte undan så lätt. Uttryck som ack, din dåre, hm, haha, pedant, din hund etc. överflödar på sidorna. Ibland blir kritiken utförligare. När Voltaire läser d’Argensons *Histoire de la conquête des isles moluques*, 1706, indigneras han över dennes försök att skylta över de verkliga orsakerna till de koloniala erövringarna. Han gör rättvisa åt infödingarnas tapperhet i försvaret av sin fosterjord. När d’Argenson yttrat sig nedsättande om deras krigiska duglighet skriver han i kanten:

”Du är en skämtsam marodör och en dum resonör. Om vad du påstår vore sant, skulle de inte så grundligt slagit din hjälte Filip den andres trupper.”

Alla försök att idealisera utplundringen av den färgade världen avfärdas med en brutal glosa:

”Du är för eländig. Är det inte vinstbegäret och religionen, som kommit spanjorerna och portugiserna att begå så många avskyvärda handlingar?”

Ibland sticker en lekfull ironi fram i randanteckningarna. När filosofen tagit sig igenom två band av Abbé Raynals berömda historieverk om den europeiska handeln i Väst- och Ostindien, skriver han plötsligt skämtsamt i den tredje delen:

”En beklaglig, avskyvärd, otrolig historia, skildrad med en så beundransvärd stil, att man inte finner ett resonabelt ord i den.”

Då det gäller fiender som Crébillon och de Belloy är Voltaire outtröttlig i sin nitälskan. Anteckningarna ger vid handen, att deras tragedier och dikter analyserats vers för vers, strof för strof, epitet för epitet, ord för ord. Under stundom röjer en nedklottrad fras, att volymen slutligen slängts i väggen. ”Ge dig iväg”, står det, ”du tråkar ut mig alltför mycket.”

Så läste Voltaire, med en sådan häftighet, en sådan upptagenhet, en sådan kraft och glöd och på samma sätt läser varje levande människa, för vilken lektyren inte är en död plikt, en kurs, som måste pluggas igenom, ett skryt som man kostar på sig för att förefalla bildad eller lärd, utan ett verkligt led i den personliga utvecklingen, i den dagspolitiska striden, i den väldiga kampen om andarna, som beledsagar alla stora, sociala omvälvningar.

Vi slås, när vi följer dessa randanmärkningar, av den våldsamma personliga tonen. Men är det inte egentligen helt naturligt, att den, som tager tankar, idéer, åskådningar på allvar måste bli ursinnig, när han läser något dumt, något stillöst, ehuru pretentiöst, något värdigt, ehuru banalt? Det kunde tyckas så. Men fäster vi ögonen på det gängse bildningsidealet, sådant det i dessa dagar direkt eller indirekt förkunnas i skolor, vid högskolor och folkhögskolor, måste vi konstatera, att det är annorlunda beskaffat. Vad som idealiseras är en sorts lärd anda ovan stridsvimlet.

Och varför?

Därför helt enkelt, att rebellernas ursinniga sätt att studera, som är en reflex av deras djupa, lidelsefulla engagemang i dagens strider, inte tilltalar konservativa perukstockar, vilkas enda personliga och offentliga strävan går ut på att göra bildningen till ett självändamål, ett speciellt yrke och isolera den från massornas revolutionära kamp. Detta är, utan alla blommor, anledningen till den falska objektivitet, det temperamentslösa, oändliga pedanteri, som utgör den hart när outhärdliga atmosfären vid våra bildningsanstalter, men som inte finns i de stora geniernas verk, där utvecklingens levande krafter återspeglas och allt gnistrar av lidelse, beundran, ursinne, kort sagt, av i kött och blod upplevd bildningskamp.

Det är missförstådd strävan efter objektivitet, när den intellektuella diskussionen förlägges utanför personlighetens stimulerande flöden och känslornas liv, till ett dött, abstrakt elfenbenstorn, en stilla värld. Den censur, som själva den filiströsa luften vid våra bildningshärddar påtvingar dem, som andas den, är de självbelåtna demokratiernas motsvarighet till den yttre censuren i tidigare samhällen. Liksom den sistnämnda hotar denna inre censur, som ligger i själva den rådande andan, att göra grått i grått till den enda officiellt aktade och erkända färgen.

”Jag får visa min andliga fysiologi, men jag måste först lägga pannan i vissa föreskrivna veck”, skriver Marx, ”Vilken man av ära skulle inte rodna över en sådan uppfordran och hellre dölja sitt huvud i togan? Togan kan åtminstone låta ana ett Jupiterhuvud. De föreskrivna pannveckan däremot innebär bara god min i elakt spel. Ni beundrar naturens hänförande mångfald och outtömliga rikedom. Ingen begär, att rosen skall dofta som en viol, men det allra rikaste, andens livsytringar, skall endast få existera på ett sätt? Jag är humoristisk, men lagen befäller mig att skriva allvarligt. Jag är käck, men lagen befäller, att min stil skall vara beskedlig. Grått i grått är visst frihetens enda riktiga färg. Varje dagdroppe, på vilken solen skiner, gnistrar i ett outtömligt färgspel, men andens sol, i vilka individualiteter, i vilka föremål den än bryter sig, skall bara få frambringa en enda, den officiella färgen. Andens väsentliga uttrycksform är *munterhet*, *ljus* och ni vill göra *skuggan* till dess närmaste motsvarighet, den skall gå svartklädd, fastän det bland blommorna inte finns några svarta. Andens väsen är sanningen själv, men vad gör ni till dess väsen? *Beskedligheten*. Endast en strunt är beskedlig, säger Goethe, och till en sådan strunt vill ni göra anden.”

Vi pläderar inte för någon sorts lidelsefull subjektivism och nyckfullhet på det litterära, vetenskapliga och kulturella området, men vi pläderar för starkare, djärvare, friare tonfall och vi är övertygade om, att sådana endast kan gagna sanningen själv. Den försiktighetens och kompromissens anda, som sätter sin prägel på vårt officiella bildningsliv av idag, är en konservatismens och sanningslöshetens anda.

Våra reflexioner gäller närsyntheten, inte noggrannheten. Voltaire, denne rörlige ande, som älskade alla djur utom oxarna, enär de rörde sig för långsamt för hans livlighet, läste med pennan i handen. Han är ett förebrående exempel för hela den härskara nu för tiden, som studerar makligt utsträckta på en soffa och söker komma igenom de skrifter de håller på med så fort som möjligt för att sedan få börja med nya. Man skall läsa grundligt, stryka under, göra boken till sin egendom, så att man tio år efteråt, utan att under mellantiden ha tittat i den, kan slå upp ett ställe, som man behöver. Men detta är endast tänkbart, om den pedantiska studiemekanik, som nu hindrar så många levande huvuden att överhuvud sysselsätta sig med studier, övervinnes.

De ryska forskarna, som givit oss bilden av den läsande Voltaire, den levande människan i biblioteket och i umgänget med böckerna, har samtidigt slagit ett slag för ett rikare, spontanare och frodigare bildningsideal än det nu här i landet gängse.

”Här är rosen, dansa här”. Tysk folkvisa.

Från religionskritik till dialektisk materialism.

Den franska revolutionen förbereddes av en hänsynslös religionskritik. De radikala sjuttonhundratalsfilosoferna visste, att, när de berövade monarken i himlen hans gloria, de även kom glansen kring den jordiske monarken av guds nåde att slockna. Men upplysningstidens religionskritik var ytligt rationalistisk och frivol. Voltaire är beundransvärd, när han sjuttioårig och svårt sjuk, tager upp kampen mot den svarta justicen. Europas härskare darrade för den gamles pamfletter. I ett århundrade av ofrihet blev han till ett offentligt samvete. Fastän oskyldig högg man ena handen av La Barre, ryckte ut hans tunga och skilde med en yxa huvudet från kroppen. Ehuru oskyldiga förföljdes Sirven och Montbailly. ”Då utstötte du, Voltaire, ett skrik av fasa” – utropade Victor Hugo vid den store skribentens hundraårsminne – ”Det kommer att utgöra din eviga ära”. Men han var mindre beundransvärd, när han ansåg, att religionen framsprang ur två källor, antingen slyngelaktighet eller galenskap, och ändå menade, att tron på Gud som världsalltets upphovsman och ytterste domare måste upprätthållas för att hålla folket – la canaille – i styr. Diderot för sin del älskade att berätta historien om munken, som under en karneval i tävlan med marknadsgycklare och marionettestrar skulle göra propaganda för sin tro, lyfte sitt krucifix, pekade på den korsfäste och ställde sig att skrika: ”Hitåt, gott folk, här visas den riktige Kasper.”

Marxismen ser med historisk förståelse på religionen. Den ter sig från marxistisk synpunkt som ett nödvändigt led i den mänskliga utvecklingen, men på ett visst stadium slår den över och blir ett hinder för densamma. Den har en negativ sida. Den lockar människan till tom världsflykt. Den har emellertid även en positiv sida. Samtidigt som den innebär en flykt från ett outhärdligt jordeliv, innebär den en protest mot de materiella förhållanden, som gör jordelivet outhärdligt. Den mest effektiva religionskritiken från marxistiskt sätt att se är därför att utveckla medvetandet om det *reella* innehållet i denna protest. Däremot ligger det marxismen fjärran att med våld förfölja någon för hans religions skull. Detta har heller aldrig – trots den skräckpropaganda, som förts – skett i det första socialistiska samhället. Sovjetunionen har bekämpat religionen genom att upphäva statskyrkan och göra den religiösa tron till en privatsak, vidare genom upplysning och framförallt genom att reformera den jämmerdal, vars komplement religionen är. Vad den ryska kyrkan begråter är sin förlorade världsliga makt, ty med den försvann även en stor del av dess andliga. När präster förklätt reaktionär, politisk propaganda i religiös dräkt har man ingripit. Men det är ju i grund och botten inte bolsjevikernas fel, om religionen förnedrar sig till tjänarinna åt bestialiska samhällsidéer. Att så i stor utsträckning varit och genom sakens natur måste vara fallet är emellertid anledningen till, att Marx betraktade religionskritiken som förutsättningen för all samhällskritik. I Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie framlägger han utförligt sin ståndpunkt:

”Den irreligiösa kritikens fundament är: *människan gör religionen*, religionen gör inte människan. Närmare bestämt är religionen människans självmedvetande och självkänsla, när hon antingen ännu inte funnit eller åter förlorat sig själv. Men människan är intet abstrakt, utanför världen nedhukat väsen. Människan är *människornas värld*, stat, samhälle. Denna stat, detta samhälle producerar religionen, ett *förvänt* medvetande om världen, därför att det självt är *förvänt*. Religionen är denna förvända världs allmänna teori, dess encyklopediska kompendium, dess logik i populär form, dess spiritualistiska point d’honneur, dess entusiasm, dess moraliska sanktion, dess festliga utfyllnad, dess allmänna tröste- och rättfärdighets- grund. Den är ett *fantastiskt förverkligande* av det mänskliga väsendet, därför att det mänskliga väsendet inte fått komma till sant uttryck i verkligheten. Kampen mot religionen är alltså indirekt kampen mot *den värld*, vars andliga ar om religionen är.

Det *religiösa* eländet är å ena sidan uttryck för verkligt elände, å andra sidan en protest mot det verkliga eländet. Religionen är den beträngda skapelsens suckan, gemytet i en hjärtlös värld, själen i själlösa förhållanden. *Den är opium för folket.*

Upphävandet av religionen som folkets *illusoriska* lycka är kravet på dess *verkliga* lycka. Fordran, att det skall uppge illusionerna om sitt läge är en fordran på, att det *tillstånd, som gör illusioner nödvändiga*, skall uppges. Kritiken av religionen är alltså i ett frö kritiken av den *jämmerdal*, vars *helgongloria* religionen är.

Kritiken har plockat sönder de imaginära blommorna på kedjan inte för att människan skall bära den fantasilösa, tröstlösa kedjan utan för att hon skall kasta den av sig och plocka de levande blommorna. Religionskritiken desillusionerar människan för att hon skall tänka, handla, gestalta verkligheten som en desillusionerad, till förstånd kommen människa, för att hon skall kretsa kring sig själv och därmed kring sin verkliga sol. Religionen är blott en illusorisk sol, som kretsar kring människan, så länge hon inte kretsar kring sig själv.

Det är sålunda *historiens uppgift* att sedan tron på den andra världen försvunnit upprätta tron på denna världen. Filosofien, som står i historiens tjänst, har närmast till uppgift, att, sedan den mänskliga förljugenhetens *helgongestalt* avslöjats, avslöja förljugenheten i dess *oheliga gestalter*. Kritiken av himlen förvandlar sig därmed till en kritik av jorden, religionskritiken till kritik av *rätten*, kritiken av *teologien* till kritik av *politiken*.”

Religionen är idealismens grundform. När filosofien avklätt den dess översinnliga hölje och skalat fram dess materialistiska kärna, måste emellertid filosofien själv kläda av sig illusionerna om sin karaktär och bli materialistisk. Den måste förstå, att världen inte förändras genom tänkande utan genom handling och att endast det tänkande, som samtidigt är handling, förändrar världen. All tidigare filosofi måste upplösa sig i social praxis och *denna sociala praxis är själv, när filosofien fullgjort sin historiska mission, den högsta filosofien*.

Det är genom sin dialektiska materialism, som Marx och Engels likviderar den tidigare filosofien, vilken samtidigt därmed går upp i materialistisk dialektik.

Liksom de franska materialisterna hävdade Kant, att den empiriska erfarenheten förmedlas genom sinnena. Men samtidigt sökte han visa, att det medvetande, som upptager sinnesörnimmelserna, icke självt kan härledas härur och att det i överensstämmelse med sin natur bestämmer, huru sinnesinnehållet åskådas och tankemässigt ordnas. Den mänskliga anden är alltså, enligt hans uppfattning, *aktiv* och ger i själva medvetenhetsakten erfarenheten dess *form*. Hos de franska materialisterna hade människoanden däremot uppfattats som och formats, enligt vad man föreställde sig, genom materiens, miljöns och sinnenas *aktivitet*.

I den första av sina teser mot Feuerbach visar Marx, huru den klassiska franska och tyska filosofien – liksom i en historisk syntes – ger sina bidrag till sanningen.

Kant har rätt, när han tillägger det mänskliga subjektet aktivitet, men fel, när han fattar detta rent andligt. Det är den fysiska människan, som genom sitt arbete formar verkligheten och därmed även medvetandet om den. Hëlvetius, Holbach m. fl. har rätt, när de tillskriver materien en av medvetandet oberoende, objektiv existens, men fel, när de låter människan passivt formas av naturen. De utgår från en rent *åskådande* inställning. Människans verkliga hållning till yttervärlden är emellertid praktisk, sinnlig verksamhet.

Hur kommer subjektet, människan, till objektet, materien? Det är sedan gammalt det stora, filosofiska grundproblemet. Människan kan inte tänka bort sitt eget medvetande och nå fram till tingen själva. Hur vet vi då, att tingen existerar utanför medvetandet? Vi kan ju aldrig komma utanför detta. Så har frågan formulerats och i den formen kan den inte besvaras.

Men frågan är oriktigt ställd. Den är i själva verket en skenfråga, som innehåller en *på förhand given filosofisk uppfattning*. Det är nödvändigt att uppvisa den idealistiska frågeställningens verklighetslöshet, för att upplösa den idealistiska grundfrågan.

Marx anmärker, att filosoferna – genom sitt sätt att ställa problemet – isolera både människan och naturen från historien. De låter ett *tänkt* subjekt i en *tänkt* tankeakt möta ett likaledes *tänkt* objekt.

Men hur är det i verkligheten?

Där träder en konkret människa genom sitt *arbete* i kontakt med en konkret, yttre materia och i det att hon *förändrar den, förändrar hon sitt eget väsen*.

Filosofernas rena subjekt är alltså i grund och botten blott ett teoretiskt fantasifoster. Människan är en fysisk, historiskt föränderlig varelse. Och hur är det med det historiska ”objektet”? Det är likaså en abstraktion, ett tankeföremål, inte den reella, ständigt skiftande naturen, som även den har sin historia.

I sin uppgörelse med Feuerbach skriver Marx:

”Feuerbachs uppfattning av den sinnliga världen inskränker sig å ena sidan till blotta åskådningen av den, å andra sidan till blotta förnimmelsen. Han säger *människan* istället för den *verkliga historiska människan*. Hans människa är i själva verket *tysken...*”.

”Han inser inte, att den honom omgivande sinnliga världen icke är något av evighet givet, ett ständigt likartat ting utan en produkt av industrien och samhällstillståndet i den meningen, att det är en historisk produkt, resultatet av en hel lång rad av generationers verksamhet, vilka alla står på de föregående axlar, utvecklar deras industri och handel och modifierar deras sociala ordning efter de förändrade behoven. Till och med objekten för den enklaste sinnliga visshet är blott givna för honom som ett resultat av den sociala utvecklingen, industrien och det kommersiella umgänget.”

I Manchester ser man nu fabriker och maskiner, där man för tvåhundra år sedan endast kunde se spinnrockar och vävstolar. På Campagna di Roma synes betesmarker och kärr, där de romerska herrarnas vingårdar och villor en gång låg.

Icke blott det ”mänskliga subjektet” förändras oavbrutet utan även det ”objekt”, som filosoferna undra, om de får taga för ”givet”.

Den idealistiska filosofien söker förbindelsen mellan människa och natur i en *tankeakt*, den materialistiska däremot i *den historiska arbetsprocessen*. Det materialistiska betraktelsesättet är dialektiskt, ty det utgår – i motsats till idealismen, som tror på en rent inre utveckling – ifrån att människan endast kan *förändra och utveckla sig själv genom att förändra och utveckla samhället och naturen*. Genom att förvandla vildmarken till ett kulturlandskap har hon förvandlat sig själv från vilde till kulturmänniska och samhället från en primitiv stam till, vad det är.

I detta perspektiv går den filosofiska spekuleringen sin upplösning till mötes. Det rena tänkandet har, när det blivit medvetet om sina egna gränser, ingen uppgift längre. Det kan fortsätta att omhuldas vid världsfrämmande akademier och av efterblivna kammarfilosofer. Men i den värld, där man *gör* historia, måste det ersättas av en utvecklingsteori, som direkt väddar till praktiken. Från den revolutionära upplysningens århundrade måste mänskligheten övergå till den upplysta revolutionens.

Det är inte universitetsfilosoferna, där de vegetera med sina tomma begrepp, som är den klassiska borgerliga filosofiens sanna arvtagare utan marxisterna, som höjer den röda fanan och genom klasskamp söker omplantera teorier, vuxna i de filosofiska idéernas himmel, i jordens prosaiska mylla.

”I samma mån som historien fortskrider och proletariatets kamp tydligare avtecknas behöver filosoferna inte längre söka vetenskapen inne i sina huvuden, de har endast att avlägga sig räkenskap för, vad som sker inför deras ögon och göra sig till organ härför”, skriver Karl Marx i *Filosofens elände* och tillägger ”Från det ögonblicket blir vetenskapen ett medvetet resultat av den historiska utvecklingen, den upphör att vara doktrinär och blir revolutionär”.

”...ständigt över dessa städer hänger en himmel klädd i sorg, en rökkupol...”

Victor Rydberg.

Människan en maskin – maskinernas tidsålder.

Det har varit bourgeoisiens historiska mission att övervinna naturens kaos på samma sätt som det är arbetarklassens att övervinna samhällets. Bourgeoisien har utfört ett banbrytande arbete på naturvetenskapernas område och genomlyst naturens väsen med rationellt skarpsinne. Men dessa segrar inom naturvetenskaperna motsvaras inte av liknande framgångar och storverk på kulturvetenskapernas fält. Bourgeoisien, som söker bevara utsugning och klasskillnad i samhället, har inte kunnat avkläda historien all mystik utan att samtidigt avslöja sin egen klassmässiga position och därför har den ständigt nödgats anlägga så kallade högre synpunkter på historien. Först med marxismen, som uppbares av proletariatets avantgarde, avtvingas historien sina mystifika­tioner och förvandlas från en trollkärning på trefoten, som trollbinder de levande med döda formler och besvärjelser, till mänsklighetens enkla och förnuftiga tjänarinna och hushållerska.

Naturvetenskaperna har utvecklats med industrierna och tvärtom. Genom iakttagelse av de från eldvapnen utslungade projektilernas bana övervanns den aristoteliska uppfattningen, att ett svävande föremåls rörelse åstadkoms genom luften och luftmotståndets egenskaper fastställdes. Det äldsta kända verket om artilleriet är Christine de Pisanos *Livre de faits d’armes* (1400). Även i Nicolo Tartaglias *Nuova Scientia* (1537) studeras rörelselagarna i anslutning till artillerikonsten och skottbanorna. En oerhörd betydelse för dynamikens historia hade konstruktionen av tornur, där en nedfallande tyngd – ett lod – satte hjulen, som flyttade visaren, i rörelse. Sådana ur fanns i mitten på 1300-talet i de italienska städerna. I mitten på detta århundrade fanns det i Milano hävarmar, som rördes av en urmekanism. Hävstångerna var naturligtvis – liksom även vattenhjulen och kanalbyggena – av stor praktisk betydelse för fysikens utveckling. För bevattningsändamål byggdes på 1100-talet kanaler i Italien och från och med 1200-talet även för transport. Sedan 1400-talet inrättades här och var flodslussar i Italien. Det är hela tiden i samband med praktiska uppgifter den moderna naturvetenskapen utvecklas. Redan i Albertis bok om arkitekturen börjar den antaga fasta former, för att så – omkring år 1500 – nå sin första höjdpunkt med Leonardo da Vinci. *

Engels karaktäriserar i ett brev till Starckenburg ett år före sin död den ofantliga roll, som samhällets borgerliga uppgifter spelat för det tekniska vetandets utveckling. Han skriver bl. a.:

”Även om tekniken, som ni säger, i stor utsträckning är beroende av vetenskapens nivå, så är denna i sin tur långt mera beroende av teknikens nivå och behov. Har samhället ett tekniskt behov så hjälper det vetenskapen framåt mera än 10 universitet.”

Just vid den tidpunkten avslutade Engels sitt arbete med utgivandet av Marx’s litterära kvarlåtenskap och han hade härur kunnat hämta de mest lysande exempel på förbindelsen mellan de vetenskapliga upptäckterna och de internationella uppfinningarna. Med sin sedanliga skarpblick förband Marx urets och kvarnens historia med fysikens och mekanikens. Särskilt intressant är ur denna synpunkt ett brev till Engels från januari 1863. Varje försök att härleda naturvetenskaperna ur en rent teoretisk utveckling – med uteslutande av de historiska betingelserna – är dömt att misslyckas.

* Borkenau har i sin bok *Der Übergang vom feudalen zum bürgerlichen Weltbild* sökt härleda den moderna naturvetenskapen ur de tanke­kategorier, som han förmodar vara förbundna med manufakturväsendet. Henryk Grossman har i sitt arbete *Die Gesellschaftlichen Grundlagen der mechanistischen Philosophie und die Manufaktur* (Zeitschrift f. Sozialforschung, Jahrgang IV, 1935) icke lämnat sten på sten kvar av Borkenaus konstruktioner. Ett omsorgsfullare studium av vad Marx skriver i denna fråga i *Das Kapital* skulle besparat Borkenau många tankemödor.

Med Galilei och Kepler, Bacon och Descartes, Newton och Leibnitz – vi nämner endast några namn i en lång lysande rad – utbildas den mekaniska världsbilden, ofta inramad av teologi eller idealistisk filosofi, ytterligare, till dess att den slutligen på sjuttonhundratalet hos de franska upplysningsfilosoferna träder fram i naket, ehuru något trist majestät. De franska materialisterna betraktade – som vi sett – världen som ett urverk och Gud på sin höjd som urmakaren, som satt det hela igång. Samma mekaniska uppfattning hade de om människan. Voltaire liknade i *Lettres Philosophiques* själen vid en klocka. ”Men urmakaren har inte meddelat oss, huru fjädern i denna klocka är sammansatt.” La Mettrie framställde direkt människan som en maskin, en tanke, som för övrigt går tillbaka till Descartes. Denne uppfattade djuren som invecklade automater och bestred, att de hade någon själ. En sådan tillskrev han visserligen människan, men samtidigt kunde han i *Cogitationes privatae*, där han fördjupar sig i maskinernas rörelser, leka med tanken på en staty, som har järnbitar i armarna och fötterna och därför genom en magnet växelvis kan fås att röra armar och ben. Vaucansons mänskliga automater väckte mycket uppseende i sjuttonhundratalets salonger. Abbé Condillacs människa – skildrad i det berömda experimentet med statyen – är i grund och botten en sådan *homme machine*. Denna mekaniska materialism har – som vi förstå – ingenting med den dialektiska materialismen att göra. Men den är betecknande för den borgerliga kulturen under ett skede, då den just börjar övergå, naturligtvis först i projektets form, från manufaktur till verkning på hantverksmässig grundval till produktion med hjälp av maskiner.

Den har emellertid även en djupare betydelse. Redan under manufakturperiodens sista aera började teknikens utveckling bli ett *kulturproblem*. Man hade en känsla av att utvecklingen tenderade till att förvandla människan till en *robot*. Teoretiskt förgrep de franska materialisterna på sätt och vis den förvandling av människorna till robotar som längre fram skulle visa sig vara ett så kännetecknande drag i den hänsynslösa borgerliga industrialiseringen. Redan tidigt inställde sig dock samtidigt en bestämd reaktion mot denna praktiska och teoretiska tendens att göra människan till en maskin. En rad klarsynta tänkare reagerade av humana skäl. De ställde helt djärvt kulturen och dess landvinningar under diskussion. Det är betydelsefullt att fastställa, att den borgerliga industrialismen redan från början åtföljdes av humanitära protester. Det är nämligen dessa, som historiskt sett bilda utgångspunkten för den marxistiska kulturkritiken. Även den har sin rot i bourgeoisies stora förflutna. Men numera har all social kritik förtyglats till tom retorik i borgerliga kretsar. Så är det på alla områden på detta håll med det klassiska arvet.

Förslavar industrierna människan eller befriar de henne? En mängd författare uppträdde under sjuttonhundratalet med allvarliga farhågor. Särskilt dröjde de vid, huru arbetsfördelningen, som begränsar människan till en liten detalj, utarmar henne intellektuellt och mänskligt. ”Att ställa en människa vid en deluppgift är detsamma som att avrätta henne, om hon förtjänar en dödsdom och att lönnmörda henne, om hon inte förtjänar en sådan –” skriver år 1713 den italienske läkaren Ramazzini i sitt verk *De morbis artificum* – ”Uppdelningen av arbetet är lönnmord på ett folk”. Fackväsendets och specialiseringens tillväxt gjorde även ett beklämmande intryck på A. Ferguson, Adam Smith's lärare. Med ängslan såg han, hur människan förkrymptes och blev ofriare. ”Vi är snart hela nationer av heloter” – utropade han i sin *History of Civil Society* – ”och det finns inte längre några fria ibland oss”. Adam Smith själv märkte – ehuru han rekommenderade folkbildning som *vademecum* – varthän det lutade. ”De flesta människors själsliv utvecklas med nödvändighet ur deras alldagliga sysselsättningar” – skrev han – ”En människa, som under hela sitt liv ständigt utför några få enkla handgrepp – har inget tillfälle att öva sitt förstånd – Hon blir i allmänhet så stupid och okunnig som det överhuvud är möjligt för en mänsklig varelse ...”. Marx fortsatte, fördjupade och utvecklade denna kritik. Med brännande harm visade han, huru människan förkrymptes,

förnedras, fysiskt och psykiskt förintas under ångans tidevarv. Det är en fruktansvärd bild han ger av inhumaniteten under industrins barndom i England. Utan att dölja något under blomstrande fraser pekar han på kvinno- och barnarbetet, på de arbetslösas reservarmé, på det koloniala slavarbetet, på smutspressen, på polisens brutalitet, på fabriköernas fräcka lakejer i prästerlig ornat eller professorstoga. De sidor i Kapitalet, där han skildrar allt detta, har för alltid bränt sig in i proletariatets minne:

”Världshistorien känner inget fasansfullare skådespel än engelska bomullshantverkarnas långsamma, under decennier fortgående undergång”...

”Bomullsvävarnas ben vitnar på Indiens slätter.”

”Den ekonomiska utbyggnaden av de samhällsliga produktionsmedlen, som först i fabrikkssystemet når drivhusmässig mognad, blir i kapitalets händer till ett systematiskt rov av arbetarens livsbetingelser under arbetet ...”.

”I fabriken existerar oavhängig av arbetarna en död mekanism och de införlivas härmed som levande tillbehör...”.

”Under det att maskinarbetet utgör en ytterlig påfrestning på nervsystemet, undertrycker det samtidigt musklernas mångsidiga lek och konfiskerar all kroppslig och andlig verksamhet ...”.

”Genom sin förvandling till en automat träder arbetsverktyget under arbetsprocessen själv emot arbetaren som *kapital*, som dött arbete, vilket behärskar och utsuger den levande arbetskraften...”.

Sedan Marx's dagar har industrin vuxit ut i cyklopisk måttstock. I dess kokande häxkittel smältes allt om, människor, råvaror, levnadsförhållanden. Fabriksbyggnaderna härbärgerar väldiga mekaniska odjur, som med sin demoniska kraft i högtidligt måttfulla rörelser sätter sina jättelemmar igång och tvingar arbetarna in i tempoarbetet febrila virveldans. Men hur går det med människorna? Med deras frihet och allsidiga utveckling?

Det är på modet i detta land att lovprisa industrins välsignelser och ingen vill väl heller bestrida, att den yttre bilden förändrats till det bättre. Arbetarna har tillkämpat sig en del – som det ödmjukt heter – förmåner. De värsta kräftskaadorna, barn- och kvinnoarbete, har avskaffats. Arbetskydd och hygieniska förhållanden har förbättrats. Däremot torde ingen kunna hävda, att maskinerna gjort arbetarna *friare*. Det förmår de först i ett socialistiskt samhälle.

Så snart man söker sig ned under den anständiga ytan visar det sig, att kapitalismen icke blott alstrar rikedom för några få utan även elände för de många. Detta gäller, oberoende av land och nation, i världsformat. Avlägsnar man sig från de europeiska länderna till den kapitalistiska civilisationens utkanter kan ingen underlåta att se, hur skamlöst den blottar sitt barbariska väsen. Vi nöjer oss här med en tavla från de sydafrikanska guldgruvorna:

”De svarta arbetarna inhysas av gruvförvaltningen i jättelika barackstäder, så kallade compounds. Omedelbart bredvid gruvan reser sig i sanden under glödande sol de oändliga raderna med betong- och plåthus, skilda från varandra endast genom nummer. Hela anläggningen är bevakad och omgiven av höga stängsel. Var och en av invånarna – kvinnor äger inte tillträde utan får stanna i hembyns kraal – bär vid vänstra handleden ett metallnummer, som utvisar, vem han är. Registreringen är ytterst noga. Varje ankommande erhåller ett arbetskort och som kontrollmärke en liten korkpropp på en översiktstavla, där nummer, barackbeteckning och namn införs. Det är svårt att hålla de 6.400 tungt arbetande männen i en compound – särskilt som de saknar kvinnor – i tukt. Den svarta lägerpolisen bär inte i onödan tjocka käppar och hundpiskor och managern tjänstgör inte i onödan hela natten mellan lördag och söndag. Då håller gruvans moderna bilar utanför och vilda slagsmål sätter lägret i uppror. Någon försäkring för olyckshändelser under arbetet, som ingalunda är sällsynta, finns inte. Efter en olyckshändelse är det ofta mycket svårt att få ned arbetarna igen och även om dagarna är uppsyningsmän och pådrivare med boxargestalter verksamma, som sörjer för en hänsynslös exploatering av arbetskraften och en motsvarande förminskning av livslängden.”

Så ser det ut i kolonierna den dag som idag är. Men tränger man ned lite djupare än det passar den officiella skönmålningen, upptäcker man, att även den västerländska civilisationen har sina sidor. Vi skall här icke dröja vid det allbekanta läget i de fascistiska länderna, där – till exempel i Tyskland – redan nu i fredstid produktionen i vapenfabrikerna sker under kontroll av beväpnad militär. Läget i de demokratiska staterna är också det i många hänseenden upprörande. En engelsk läkare – Mc Carrison – uppförde för en tid sedan råttor – dessas utveckling försiggår trettio gånger så snabbt som människans – på den kost, som är vanlig bland de fattigare samhällslagren i England, vitt bröd, margarin, sockrat the med lite mjölk, kokt kål och potatis, avkokat kött och billig marmelad. Det framgick snart, att råttorna inte trivdes. Deras päls styvnade och förlorade sin glans, de blev nervösa och ville gärna bitas och efter sextio dagar började de starkare döda och äta upp de svagare. Försöket varade i 190 dagar eller under en period, som motsvarar 16 år av en människas liv. Sedan avlivades råttorna och vid närmare eftersyn visade det sig, att de led av just de sjukdomar, som är karaktäristiska för den engelska underklassen: lungsjukdomar, magsår och tarmkatarr. I en annan grupp råttor, som uppfötts på ur näringsfysiologisk synpunkt tillfredsställande kost saknades alla sjukdomssymptom. Detta resultat blir så mycket förskräckligare, när man betänker, att näringsfysiologen John Boyd Orr nyligen i en uppmärksam undersökning fastställt, att den överväldigande majoriteten av den engelska befolkningen – därför att den inte har råd att hålla sig med vitaminkraftig föda – är undernärd. Norrlandsundersökningen för några år sedan tyder på, att förhållandet i vårt land är snarlikt. Det gäller endast att genom en omfattande kontroll draga fram eländet i ljuset.

Årligen företagas hos oss över 10.000 fosterfördrivningar, därför att föräldrarna inte har råd med barn. Myrdals har klargjort, att det svenska folket endast genom att begränsa sin nativitet så, att vår folkmängd katastrofalt hotar att smälta samman, lyckats i någon mån höja sin levnadsstandard. De i många fall ruskiga bostadsförhållandena är allbekanta. Svälten och nöden under krisår är iögonfallande. Det finns ingen trygghet för arbetaren under kapitalismen.

Maskinerna har fysiskt förkrympt arbetarstammen. Massproduktionen av kulörta tidskrifter, enfaldiga böcker och annat samvetslöst geschäft bidrar till att intellektuellt försumpa den. Livets mekanisering yttrar sig på alla områden, nivellerar och standardiserar arbetaren. En god del av arbetarna håller – under det att vissa av deras ledare skiner av självgodhet – på att förvandlas till förslöade spetsborgare eller utarmade proletärer, i båda fallen automatiskt anpassade i samhället, berövade allt verkligt liv och all verklig lust, all sann kraft och självständighet. Så får det inte fortgå i längden. Kulturkritiken – som retoriskt förekommer i de stora tidningarnas marginaler – måste stegras till allvarlig socialistisk samhällskritik. Den revolutionära bourgeoisins stora och djupa humanism, som övertagits av marxismen, har alltjämt en uppgift att fylla. Men det kan inte borgerskapet erkänna. Marx skriver:

”Samma borgerliga medvetande, som prisar den manufakturmässiga arbetsfördelningen, arbetarens livslånga bundenhet vid en detaljsyssla och delarbetarens obetingade underordning under kapitalet som en arbetets organisation, vilken ökar dess produktivkraft, fördömer lika bestämt all medveten kontroll och reglering av den samhälleliga produktionsprocessen som ett ingrepp i den individuella kapitalistens oförrätterliga egendomsrätt, frihet och suveräna genialitet.”

Så länge maskindriften tjänar enskildas profitbegär måste den utarma arbetaren och först i ett socialistiskt samhälle, där produktionen direkt tager sikte på människan och hennes behov, kan den befria henne och göra henne till naturens herre. Det står fast. Naturvetenskapen, som annars är bourgeoisins stoltaste skapelse, kan inte definitivt – genom förmedling av tekniken – leda till det mänskliga väsendets triumf över naturkrafterna inom det borgerliga produktionssystemets ram. På ett visst stadium av samhällsutvecklingen måste därför

naturvetenskaperna, för att få svängrum för sin egen utveckling, träda i konflikt med det borgerliga samhället. Det stadiet är i det närmaste redan uppnått.

Naturvetenskapens innersta livsprincip är strävan efter herravälde över naturen. Detta herravälde kan endast realiseras i ett samhälle, som intellektuellt kontrolleras, regleras och behärskas av människan. Bourgeoisins tekniska revolution förutsätter sålunda en social revolution för att bli komplett.

Det mest beundransvärda hos arbetarklassen är kanske den okuvliga energi, med vilken en elit inom den värjer sig mot mekaniseringen och vägrar att låta förvandla sig till förstummade, livlösa och själlösa robotar. Många arbetare kastar sig, när de kommer hem från arbetsplatsen på soffan, läser tidningen, reser sig för att äta, lägger sig igen och somnar. Andra pyssla lite med någon menlös hobby, en kolonistuga, en motorbåt eller ägna sig, om de är unga, åt att hänga i gathörnen, dansa på små vinrestauranger, åka bil. Men det finns ett avantgarde, som förhåller sig annorlunda. Med glödande hänförelse övervinner det trötthet och missmod och tänder studielampan. Fyllt av stark plikt känsla och medvetet om arbetarklassens stora, historiska mission deltar det i klassens kamp. Ingenting förmår kuva dessa entusiastiska pionjärer för en bättre värld. Deras antal växer. Segt och ihärdigt, steg för steg vinner de mark för socialismen. I detta avantgarde lever en så hög och stolt syn på människolivet, som ingenstans annorstädes. Det representerar en människovilja, som dagligen triumferar över svårigheter i smått och som utan minsta tvivel även i sinom tid kommer att triumfera i stort, det obegränsat offervilliga, heroiska avantgardet.

”Det klassiska språket föll med den feodala monarkin. Det romantiska språket, som föddes på de parlamentariska tribunerna, skall vara, så länge det parlamentariska styrelseskicket varar.”

Paul Lafargue.

Tankar utan kropp – kropp utan tankar.

Sjuttonhundratalets historia visar oss emellertid icke blott, huru människor, förslavade av kroppsarbete, börjar reduceras till själlösa maskiner, en utveckling, som sedan dess antagit groteska proportioner, utan även, huru människor, befriade från kroppsarbete, mista all kontakt med verkligheten och hemfalla åt kroppsligt och därmed mänskligt förkrympt själfullhet. Genom att leva på andras arbete inskränker en härskande klass naturligtvis de undertrycktas livsmöjligheter, men också, fastän den inte anar det, sina egna.

Språket är en känslig spegel av det intellektuella livet. I alla aristokratiska samhällen delar det upp sig i ett högre språk, som talas i de förnäma kretsarna, och ett lägre, som lever i folkets mun. I den indiska dramatiken yttrar sig de högre kasterna på sanskrit, de lägre på prakrit. Samma fördubbling är karaktäristisk för latinet. Efter det andra puniska kriget klyver det sig i ett språk för patricierna, sermo nobilis, och ett för plebejerna, sermo plebeius. På samma sätt var det i det gamla franska bördssamhället.

Det yttre kännetecknet på den franska aristokratin var, bortsett från rikedomerna i framträdan- det, politessen, etiketten i umgängeslivet. Det fordrades en lång övning och en minutiös kontroll av gester, ord, idéer och känslor för att förvärva denna politesse, som, enligt madame Stael, ”klassificerade i stället för att förena människor”. Till den goda tonen i de högre skikten hörde även ett granntyckt ordval. Språket utarmades genom att alla starka ord, alla yrkes- uttryck, alla enkla, målande och realistiska termer utmönstrades. Den språkliga fattigdomen och verklighetsflykten i den aristokratiska franskan avslöjar bättre än något annat den intellektuella utarmningen i dessa kretsar.

Man kan avläsa förkrympningen av de intellektuella uttrycksmedlen i de olika upplagorna av den franska akademins ordbok. I företalet till den tredje upplagan, som publicerades år 1740, deklarerar akademien, att den

...”alltid trott sig böra inskränka sin dictionär till det vanliga språket, sådant det talas i den fina världen och sådant det användes av våra talare och poeter.”

Den förklarar vidare, att

...”eftersom honett folk undviker att betjäna sig av uttryck, som röjer iver eller sårar blygsamheten, har man uteslutit sådana.”

Akademien ansåg tydligen – för att använda en liknelse av Furetière – att språket tillhörde den på samma sätt som skäggväxten barberarna. Den kunde raka och klippa som den behagade. Resultatet blev, att det officiella ordförrådet blev allt fattigare och innehållslösare. Tankelivet hänvisades härigenom mer och mer till allmänna fraser. Verklighetens must och frodighet vek ur språket, som blev glatt, polerat, vagt och tomt. Strävan efter klassmässig isolering ledde till intellektuell färglöshet och sterilitet.

Naturligtvis åtföljdes denna ömkliga, aristokratiska kastrering av språket av livliga protester. Till dem, som vände sig mot den officiella tendensen, hörde Fénelon.

”Det förefaller mig” – skrev han i Lettre sur l'éloquence adressée à l'Académie – ”att man hämmat och utarmat språket, när man velat rena det ... Man saknar det gamla språket, när man möter det hos Marot, Amyot, kardinal d'Ossat. Det fanns i det något – jag vet inte riktigt hur –kort, naivt, djärvt, livligt och lidelsefullt.”

Längre fram kastade sig Diderot i elden. Med sin vanliga verve vände han sig mot

...”denna förmenta noblesse, som kommit oss att ur språket utesluta ett stort antal energiska uttryck ... Genom att raffinera språket har vi utarmat det och då det ofta endast finns ett enda riktigt ord för att uttrycka en tanke, föredrager vi att försvaga tanken hellre än att inte använda ett nobelt ord ...”.

Denna kritik erhöll emellertid ingen nämnvärd betydelse under l'ancien régime. Den programmatiska flykten från all praktisk verksamhet i de högre stånden återspeglades i förkärleken för abstrakta och innehållslösa ordvändningar. Först den stora, borgerliga revolutionen medförde härvidlag en radikal omvälvning. De revolutionära skribenterna visade i sina tidningar och pamfletter ett suveränt förakt för den goda tonen. I stället sökte de sig ned till folkspråket och hämtade därifrån must och kraft, liv och frodighet för sina utfall mot aristokratin. Bröderna Goncourt, dessa förfinade litteratörer, som i sitt författarskap inte döljer sin förkärlek för rojalismen, skriver härom:

”De replikerade aristokraterna i hallarnas stil, på ett språk, som de hämtade ur rännstenen, som de gjorde smidigt utan att matta det, händigt och lydigt utan att beröva det dess solida färg, robusta och starka hållning ...”. ”övertvinn avsmaken och ni skall bakom grovkornigheten finna en habil taktik, en ärlig förtjusning i det folkliga, en skicklig förenkling av regeringsteser och politikens abstrakta propositioner. Ni skall finna ett idiom avancerat i tonen, mättat, kraftigt, rabelaiskt, ständigt stimulerat av hastigt funna komiska och grova bilder, en esprit av en anmärkningsvärd saft, en fast dialektik, en grovhuggen och plebejisk bon sens ...”.

Det var livet självt, sådant det levdes av folket, som strömmade in i de döda, akademiska formerna. Språket kunde endast vinna i rikedom och konkretion på denna förnyelse underifrån. De förnäma abstraktionerna var egentligen bara tomma teaterkulisser, bakom vilka ingen andlig överlägsenhet dolde sig. Nu trädde folket självt fram på scenen. Det lytta språket, som stapplat fram på guldskycken, blev ånyo sunt och friskt, det fick kraft och muskler.

I den femte upplagan av akademins ordbok – år 1798 – introducerades i ett supplement 336 nya ord och i ett förord sammanfattades den språkliga revolution, som medföljt den sociala.

”Man har beslutat” – heter det där – ”att inte konsultera den fina världens språk, som en auktoritet, vilken avgör och bestämmer allt, när den fina världen tänker och talar mycket dåligt . . . när, när allt kommer omkring, det råder en ytterlig skillnad mellan det sköna språk, som formats efter den fina världens fantasier, som är ytterst bisarra och det språk, som ger uttryck åt ordens och idéernas verkliga sammanhang ...”.

Det var en anslutning till ett mera realistiskt betraktelsesätt än det tidigare gängse. Naturligtvis fortsatte emellertid striden att rasa. Somliga fann, att akademien trots allt gått alltför konservativt till väga, andra att den fullständigt åsidosatt den goda tonen.

För oss gäller det närmast att fastställa de intellektuella hämningar, som under en estetisk yta alltid verkar i det tysta i en överklasskultur. Språket – om inte annat – avslöjar dem. Det är så mycket, som man inte får säga, som uppfattas som stötande, vulgärt, ofint. Sådana klyftor som på sjuttonhundratalet möter man inte i det moderna samhället. Men även hos oss gör sig en bestämd gräns mellan akademikernas och de högre klassernas sätt att tala och tänka och det lägre folkets gällande. En förkärlek för abstrakta talesätt, polerade uttryck, formella finesser sätter sin prägel på en del av vår litteratur och inte den bästa. Den bästa, som upp bäres av författare med proletärt ursprung, söker däremot – utan att lida av förkrympta, estetiska förnimmelser – tränga ned till verkligheten själv och med nya, starka, folkliga ord återge den. Det kan inte vara tal om, var den största andliga friheten bör sökas.

Tragiken i klassförhållandet är icke blott de undertrycktas kroppsliga och andliga utarmning utan även de så kallade bättre klassernas omedvetna livsskygghet och bristande verklighetskontakt, vilken kan avläsas i deras abstrakta och saftlösa uttryckssätt, deras benägenhet för estetiska formler och deras föga realistiska språk. Det är arbetarklassens uppgift att föra fram ett rikare, mänskligt ideal än det, som kan förverkligas i ett samhälle, där somliga fysiskt och

psykiskt degenereras, därför att de nödgas arbeta åt andra, och somliga, därför att de utnyttjar andras arbete.

”Stilla plantsömn hela parken ett livré i grönt beskär.
Mörk som lidelsen en blodbod sina egna färger bär.

Kinapaviljongen harmset rister sina klockor små,
nickfigurerna på spiselns ville låta yxan gå ”

Carl Snoilsky.

Rousseau och känslans revolt.

Först när den mänskliga arbetsfördelningen fortskridit så långt, att en härskande klass uppkommit, vilken endast producerar idéer och lever på andra, som står i dagens hetta och tunga och arbetar med sin kropp, kan det mänskliga förnuftet – i suveränt förakt för sin materiella basis – inbilla sig vara skapande och allsmäktigt. I den inbillningen rörde sig upplysningsfilosofin. Förnuftet, som år 1793 hyllades som en gudinna, var encyklopedisternas stora härskarinna. Allt – sociala och politiska institutioner, religion och moral, seder och bruk – kallades inför hennes stränga tribunal för att mottaga sin dom. Hon analyserade och upplöste, byggde och välte system, dömde och avgjorde. Människan gick – med ett träffande uttryck av Hegel – på huvudet.

”Numera vet vi” – skriver Engels – ”att detta förnuftets herravälde endast var bourgeoisins idealiserade herravälde.”

Redan på sjuttonhundratalet vände man sig emellertid mot den ensidiga, borgerliga rationalismen. Paris betraktades på sina håll som kungadömet lättfärdiga huvud. Provinsen och landsbygden ansågs representera något mera robust, nämligen dess arbetande kropp, dess natur, moral, känsla. För de misslynta, småborgerliga lagren var den storborgerliga intellektualismen i många hänseenden motbjudande. De avslöjade genom sin reaktion ensidigheten i upplysningsfilosofernas rent förståndsmässiga människoideal. Samtidigt som den storborgerliga förnuftig heten triumferade utsattes salongernas kultur underifrån för en lidelsefull kritik, i vilken den borgerliga civilisationens avigsidor överhuvud – liksom i ett första utkast – kommo till uttryck.

Från salongerna och städerna sökte man sig ut till naturen. Man började betrakta den med nutidsmänniskans sensibilitet och självupptagenhet. Chateaubriand, som ärvde mycket av denna romantik, skriver i *Génie du christianisme*:

”Den poesi, som vi kallar descriptiv, var okänd under antiken. Hesiodos, Theokritos och Virgilius har utan tvivel givit oss beundransvärda målningar av rustika sysselsättningar, seder och glädjeämnen. Men däremot finner man knappast några spår hos dem av de lantliga tavlor, de skildringar av vådrets och årstidernas små händelser, som berikat den moderna musan.”

Sjuttonhundratalet införde den subjektiva naturskildringen. Bonnet – en schweizisk skribent – gick till och med så långt, att han upptäckte en odödlig själ hos växter, träd och buskar och inrättade ett himmelskt paradiset för de borrhäxor och mulåsnor, som här på jorden dömts till hårt arbete, utan tvivel därför att de i en tidigare existens förbrutit sig mot moralens eviga lagar genom att äta förbjudet hö. Det var med programmatiskt förakt för staden och en tår i ögat småborgaren begav sig ut i naturen. Men bakom denna sentimentalitet låg en reell motsättning, som ända in i våra dagar utgör ett disharmoniskt element i civilisationen, motsättningen mellan staden, som revolutionerar sederna, föryttligar och utarmar livet och landet, som under moralisk indignation, fullt av en sundhet och enkelhet, vilken går förlorad, där det borgerliga stadsväsendet breder ut sig, långsamt följer efter. Det är alldeles uppenbart, att staden ger något, som ur mänsklig synpunkt innebär ett framsteg. Men ända sedan sjuttonhundratalet och just på grund av dess kulturkritik har man också varit medveten om, att där något för människan värdefullt, sunt och riktigt samtidigt förintas. Först det socialistiska

samhället erbjuder här en högre syntes och låter land och stad smälta ihop i en högre enhet, när det industrialiserar landsbygden och fyller städerna med folklig kultur och rustik hälsa.

Oppositionen mot den storborgerliga stadskulturen i all dess förståndsmässiga kyla gick emellertid under sjuttonhundratalet djupare än så. I Rousseaus lidelsefulla deklamationer sökte sig småfolkets längtan, som icke så mycket riktade sig mot ett förståndigare, förnuftigare samhälle som mot ett dygdigare, broderligare, innerligare, fram. Rousseau hävdade, att konsterna och vetenskaperna lett till en dekadens i moraliskt och sedligt hänseende. Särskilt vände han sig emot vad vi numera skulle kalla asfaltlitteraturen och boulevardfilosofin. Någoting inom honom kom honom att hata den beskäftighet, med vilken alla möjliga små eleganta abbéer, pratsjuka, ytliga litteratörer gjorde sig till tolk för det sista skriket på modet. Själv hade han kämpat och lidit och han fordrade ett allvar av litteraturen, ett profetiskt allvar, som inspirerades av en långt bittrare livskänsla än någon av de andra sjuttonhundratalsdiktarna hade till sitt förfogande. Rousseau i salongerna! Misstänksam och sjuk i själen! Utan peruk och i trådslitna, svarta kläder! Med irrande, djupa ögon och omgiven av en underlig atmosfär av unken fattigdom och verkligt lidande ! Det är den hungriga sociala revolutionen!

Denna skepnad gör ett märkvärdigt förfärande, stort och vilt intryck i den koketta och snirklade sjuttonhundratalsmiljön. Det är det upproriska, hemlösa, desperata geniets vilda kraft i vad han skriver. Han gör processen kort med det litterära pladdret:

”Vad än moralisterna säger” – förklarar han i *Discours sur l'inégalité parmi les hommes* – ”så beror förståndet i hög grad på passionerna, som enligt den allmänna meningen också beror av detta. Det är genom deras aktivitet vårt förnuft fullkomnas ...”

Mitt i den allmänna kulten av förståndsmässigheten bryter denna vulkaniska längtan efter personlig gripenhet, lidelsefullhet in som glödande lava över en välklippt trädgård med artificiellt odlade rosor. Det är känslorna i sitt vilda uppror, som bestämmer förståndet, snarare än tvärtom. I denna apostrofering av passionerna kommer en pinad och undertryckt samhällsklass, som ännu inte är riktigt teoretiskt klar över sitt mål, till uttryck i storartad känslomässig revolt.

Rousseau företrädde samhällsskikt, som ännu inte blivit självbespeglade utan levde naivt. Med utgångspunkt härifrån reagerade han mot salongskulturen, där allt dissikerades och undersöktes, där man – enligt hans åsikt – saknade skam och blygsel och allt – genom sin medvetenhet – från hans synpunkt tedde sig oäkta, gjort och förkonstlat. I samma traktat, som nyss anförts, säger han:

”Jag vågar nästan försäkra, att det reflekterade tillståndet är ett naturvidrigt tillstånd och att människan, som mediterar, är ett depraverat djur.”

Ser man endast till den allmänna problematiken i Rousseaus skrifter skulle man nog – låt vara i miniatyr – kunna finna motstycken i samtiden. Så skriver till exempel den store naturforskaren Buffon i sin *Histoire naturelle*:

”Den vilda människan är det egendomligaste, minst kända och svåraste att beskriva av alla djur. Men vi urskiljer så föga vad naturen ensamt givit oss från vad vi erhållit genom uppfostran, imitation, konst och exempel eller sammanblanda det så väl, att det inte skulle förvåna, om vi skulle vara totalt desorienterade inför bilden av en vilde, om den presenterades oss med sanna färger och endast de naturliga drag, som bör utgöra dess karaktär.”

”En absolut vild vilde skulle utgöra ett eggande skådespel för filosofen. Han skulle genom att iakttaga sin vilde kunna riktigt värdera styrkan av naturens böjelser. Själens skulle ligga öppen för honom, han skulle urskilja alla dess naturliga rörelser och kanske skulle han upptäcka mera innerlighet, ro och lugn hos den vilda människan än hos den civiliserade och att lasten först utvecklats i samhället.”

Men idealiseringen av naturtillståndet är hos Rousseau endast förevändningen för den revolutionära kulturkritik han riktar mot sin samtid. Det lönar sig så mycket mindre att påvisa omöjligheten av att nå fram till, om man så får säga, en innersta natur hos människan som Rousseau i inledningen till sin discours om olikheten framhåller, att hela hans resonemang är hypotetiskt. Med naturrätt menar Rousseau emellertid inte – som många föreställer sig – den makt, vilken naturen påtvingar alla utan den rätt, som den föreskriver. Vad han söker är alltså eviga moraliska normer, som har sin grund i människans konstitution och vid bestämmandet av den går han i stort sett tillväga på samma sätt som våra dagars psykologer. Han skiljer mellan primära och sekundära drifter. Primära anser han blott självbevaringsdriften och medkänslan vara. Från marxistisk synpunkt är dock naturligtvis varje tendens att ersätta den historiskt konkreta människan med en abstrakt människa och varje självständiggörande av drifterna genom att lösgöra dem från den psykologiska, historiskt bestämda totalitet, i vilken de i varje ögonblick ingår, en rest av förlegad metafysik. Det väsentliga hos Rousseau är följaktligen för oss den sociala kritiken. Själv lägger han också tonvikten här. Det är omöjligt att återvända till naturtillståndet, förklarar han. Man har aldrig, som han uttrycker sig, sett ett korrumpert folk återvända till dygden. Denna grundsyn skulle självfallet ge hans förkastelse över samtiden en dyster karaktär, om det inte samtidigt framskyntade, att tanken på en social revolution, låt vara oklart, ligger i bakgrunden. Det heter i Réponse au roi de Pologne:

...”Fåfångt söker ni förstöra det ondas källor, fåfångt berövar ni flärden, bekvämligheten och lyxen deras näring, fåfångt söker ni återföra människan till denna första likhet, som bevarar oskulden och är källan till all dygd: de hjärtan, som fördärvats, skall förbli det för alltid. Det finns ingen bot, om inte någon stor revolution, nästan lika mycket att frukta som det onda den skulle bota och som det är klandervärt att önska och omöjligt att förutse, skulle inträffa

Rousseaus verk bör betraktas som det första moderna utkastet till en allsidig kulturkritik. Med oerhörd frihetsglöd håller han fram det sociala eländet för samtidens pudrade och friserade huvuden:

”Lyxen när hundra fattiga i våra städer och låter hundratusen omkomma på landsbygden” – utropar han i Réponse à M. Bordes – ”De pengar, som cirkulerar mellan de rikas och hantverksmästarnas händer och som ges ut på överflöd, undandrages arbetarens livsuppehälle och denne saknar kläder just därför att andra behöver galoner. Slöseriet med livsmedel är bara det ensamt tillräckligt för att göra lyxen avskyvärd för mänskligheten. Mina motståndare kan skatta sig lyckliga, att vårt språks finkänslighet hindrar mig att gå in på detaljer, som skulle komma dem att rodna över den sak de försvarar. Det behövs köttsky i våra kök och därför saknar de sjuka buljong. Det behövs drycker på våra bord och därför dricker bönderna bara vatten. Det behövs puder till våra peruker och därför saknar så många fattiga bröd.”

Roten till det onda ligger i privategendomen, som gjort människan till slav under sitt förvärvsbegär:

”Den man, som först lade beslag på och ingärdade ett bestämt stycke jord och sade: detta är mitt, och fann folk nog enfaldiga att tro honom, var det civila samhällets verkliga grundläggare. Huru många brott, krig, mord, huru mycket elände och fasa skulle inte människosläktet förskonats ifrån, om någon ryckt upp gränspålarne eller täckt över skiljegraven och tillropat sina likar: Akta er för att lyssna på denne bedragare! Ni är förlorade om ni glömmer, att jordens frukter tillhör alla och jorden själv ingen!”

I inledningen till det verk om olikhetens ursprung, ur vilket detta berömda ställe är hämtat, förskönar Rousseau sin republikanska födelsestad, Genève. Han hyllar den bl. a. därför, att ”rätten att delta i lagstiftningen där är gemensam för alla”. I själva verket hade emellertid i Genève av en befolkning på 24 å 35.000 invånare endast mellan 15 å 16.000 personer, benämnda citoyens eller bourgeois, tillträde till conseil général, som omhändertog

den legislativa makten. Detta framkallade de ständiga klasstrider, som Rousseau strax efteråt – med en underlig inkonsekvens anspelar på. En klarare och mera konsekvent ståndpunkt intager han i sitt storslagna arbete *Contrat social*, samhällskontraktet.

Redan upptakten har en djärv, revolutionär klang som av kedjor, vilka sprängas:

”Människan är född fri, men överallt ser vi henne i bojor. Huru har denna förändring kommit till stånd? Det vet jag icke. Vad kan göra den legitim? Den frågan tror jag mig om att kunna besvara.”

Rousseau betraktar alltså icke samhället från den historiska synpunkten utan från *rättens*. Han undersöker det samhällskontrakt, som är underförstått – enligt hans mening – i staten. De härskande har, menar han, fått sin makt av folket, som är den enda suveränen. De har missbrukat den – brutit mot det underförstådda samhällskontraktet – och därför kan folket återtaga den. Folket självt representerar den högsta myndigheten i samhället. Men endast när det är samlat kan folkviljan komma till sant uttryck. Suveräniteten kan inte utövas genom representanter. Folket självt måste tala och stifta sina lagar. Staten kan alltså inte – om den skall vara idealisk – var stor. Folket bör kunna samlas på ett ställe. I denna distinktion mellan representanterna och folket ligger ett genialt utkast till den skillnad mellan formell och reell demokrati, som längre fram så tragiskt skulle framträda i det borgerliga samhället. Tanken att folksuveräniteten endast kan komma till sin rätt hos mycket små folk anger emellertid samtidigt den utopiska ståndpunkt, på vilken ett så djärvt socialt tänkande ännu måste stå.

Men även på det rent psykologiska området gick Rousseaus kritik djupt. Med fanatisk värtalighet belyste han, huru kulturen berövat människan hennes naturliga ro och jämnvikt. Den har kastat henne in i en kamp på liv och död för mål, som hon endast sällan uppnår, lämnar henne ingen frid, låter henne ständigt känna skillnaden mellan vad hon är och vad hon åstundar. Naturmänniskans sunda självuppehållelsedrift – *amour de soi* – efterträddes av den borgerliga konkurrensens rovgiriga egoism – *amour propre*. Människan blir liten i civilisationen och, som man säger om sig, samtidigt som hon – trots all yttre polityr – blir brutal och elak. Samhället splittras i allas strid mot alla och denna splittring återspeglas även i människans väsen. Hon blir kluven. Reflexionen frigör sig ifrån och söderfräter den instinktiva bundenheten vid livet. Livsleda och självmord följer kulturen i spåren. Ångest för framtiden, rädsla för döden, tvivel på livets värde avlöser de primitivas lyckliga harmoni. Hela rotlösheten i en raffinerad, intellektuell civilisation, som är parasitär, har i Rousseau funnit sin förste store skildrare.

Naturligtvis vände sig Rousseau också mot den kyliga, mekaniska materialism, i vilken – som vi tidigare sett – den borgerliga kulturen redan på sjuttonhundratalet röjde sin inneboende brist på humanitet och sitt omänskliga, kalkylerande väsen. Han bekände sig – som den larmoyante småborgare han var – i stället känslofullt till Gud, vilket givetvis inte var någon särskilt lyckad kritik. Men man bör erinra sig, att hans sentimentala Gud samtidigt var den hårda, revolutionära medborgardygdens Gud och på den franska revolutionens höjdpunkt – med Robespierre som överstepräst – inkarnerade dess högsta väsen. Vid det högtidligt resta altaret på Marsfältet, höll denne trogne elev till den store filosofen ett tal, som är värt att ihågkommas. Sedan han erinrat om, huru naturvetenskapen revolutionerat världen, sade han:

”Allt har förändrats på det fysiska området, allt bör förändras på det moraliska och politiska. Hälften av revolutionen i världen är gjord, den återstående hälften bör göras.”

”Det franska folket tycks ha ilat före den övriga delen av mänskligheten med två tusen år. Det förefaller i dess mitt som ett annat släkte. Europa ligger på knä för skuggorna av de tyranner vi straffar.

I Europa är en arbetare, en hantverkare ett djur, som dresseras till en adelsmans höga nöje. I Frankrike söker adelsmännen förvandla sig till arbetare och hantverkare och lyckas inte ens erhålla den hedern.

Europa förstår inte, huru man kan leva utan kungar. Vi förstår inte, huru man kan leva med dem.

Europa utgjuter sitt blod för att stärka mänsklighetens kedjor, vi vårt för att krossa dem ...”.

Så talade Robespierre och Rousseau skulle varit mycket lycklig, om han fått höra det. Men då sov han redan sedan länge under Ermonvilles tårpilar.

”Livréklädda larver från träden gå ner i höet, som upphört att susa mer.”

Harry Martinson.

Marxistisk kulturkritik.

Marx och Engels har fullföljt den kritik av det borgerliga samhället, som först utvecklades av upplysningsfilosoferna. Men de har givit den en dialektisk form, som överflyttar uppmärksamheten från ett redan i historien ohjälpligt försvunnet tillstånd till framtiden och som tager hänsyn till den historiska utvecklingens nödvändighet. Bourgeoisin har industrialiserat världen och mekaniserat människan, men endast till detta pris kunde förutsättningarna för den högre materiella kultur, i vilken människan först kan känna sig verkligt fri och utveckla alla sina anlag, komma till stånd.

Det borgerliga samhället representerar ett obestridligt framsteg framför det feodala. Borgarklassen har med gigantisk verksamhetslust skapat andliga och materiella resultat, utan vilka det skulle vara omöjligt för mänskligheten att definitivt triumfera över naturkrafterna och utan vilka allt hopp om att i en nära framtid bereda mänskligheten en tillfredsställande existens skulle vara fåfängt. Titaniska industriämbeläggningar, ett makalöst nät av kommunikationer till lands och sjöss och i luften och en handel, som omfattar världen, är några vittnesbörd bland många om bourgeoisins mäktiga skaparkraft. Men kring denna bild av världsomspännande verksamhetslusta lägrar sig mörka och djupa skuggor. Kommunistiska manifestet förklarar:

”Bourgeoisin har överallt, där den kommit till makten, förstört alla feodala, patriarkaliska och idylliska förhållanden. Den har obarmhärtigt slitit sönder alla brokiga feodalband, som band samman människorna med deras naturliga ledare och icke kvarlämnat några andra band mellan människorna än det nakna intresset, det känslolösa kontant betalning. Den har dränkt det fromma svärmeriets heliga rysning, den ridderliga hänförelsen och det spetsborgerliga vemodet i den egoistiska beräkningens iskalla vatten...”.

Marx och Engels leddes inte av något begär att försköna den medeltida världen. Walter Scott hade – tvärt emot vad en svensk professor förmodar – ingen betydelse för deras inställning. På flerfaldiga ställen har de lidelsefullt vänt sig mot feodalherrarnas lusiga prygelvälde, skildrat de utsugna böndernas djuriska lott, smutsen, det andliga mörkret, råheten under feodaltiden. Inga har kraftigare än de framhävt den oerhörda betydelsen av de produktionsmedel, med hjälp av vilka bourgeoisin förändrat jordens yta. Men samtidigt kunde de – de var ju inga professorer i litteraturhistoria utan levande människor – inte sluta ögonen för det faktum, att det rent ekonomiska förhållande mellan människor, som är kännetecknande för och följer med den borgerliga civilisationen ur mänsklig synpunkt i många hänseenden är mindre tilltalande än det – låt vara av bördsskillnader störda – direkta förhållande, i vilket människor tidigare stod till varandra. De var heller inte blinda för, att den borgerliga prosans värld utgjort ett dåligt klimat för den livsposi, utan vilken människohjärtat förtorkar och att den nyktra, platta, borgerliga rationalismen – om den isoleras från andra, motverkande sidor hos människan – leder till en utarmning av hennes väsen. Kommunistiska manifestet fortsätter:

”Bourgeoisien har avklätt alla de verksamheter, som förut betraktades och ärades med from vördnad deras helgongloria. Den har förvandlat läkaren, juristen, vetenskapsmannen, prästen och poeten till sina betalda lönearbetare.”

”Bourgeoisien har ryckt av familjelivet dess rörande, sentimentala slöja och reducerat det till ett rent pennigförhållande.”

Allt förvandlas till varor, som köpas och säljas i det borgerliga samhället, även människan. Den mänskliga arbetskraften blir en vara som alla andra och den stiger och faller i värde på marknaden som träull, bomull, järn och socker. Det finns ingenting, som inte har sitt pris, mäns heder, kvinnors dygd, hälsa och styrka, religion och moral, ett långt liv och stundens

tillfredsställelse. Marx och Engels har med ord, som brinner av human harm skildrat, huru borgarklassen förvandlat världen genom att på detta inhumana sätt förvandla det mänskliga.

Men de har inte för den skull ett ögonblick – och det gjorde i grund och botten inte heller, som vi vet, Rousseau – räknat med möjligheten att återvända till det förgångna. Den aktivitet, som borgarklassen representerar, har för första gången gjort människan medveten om sina möjligheter. Vad är – utropar de – de egyptiska pyramiderna, de romerska akvedukterna, de gotiska katedralerna mot de tekniska under den nya tidens byggmästare utfört? Vägen går – genom utsugning och svält, krig och elände – trots allt framåt.

Samtidigt är det emellertid begripligt, om människan, innesluten i storstädernas hyreskaserner och omgiven av en kall värld i betong och stål, längtar tillbaka till naturen. Det är förstaeligt, om den intellektuelle, som känner sin kropp vissna i skrivstolen, trår till en det fysiska livets renässans. Och vem förundrar sig över, om någon inför anblicken av, huru människor förvandlas till robotar vid hjul och skrivmaskiner och inför upplevelsen av det kalla, rent ekonomiska förhållandet människor emellan längtar tillbaka till medeltiden eller kanske ännu längre, till naturfolken, för att åtminstone i fantasien få glädjas åt en möjligen naiv, rå och animal, men i varje fall direkt, ursprunglig och livsvarm mänsklighet? Det ligger nära till hands, att människor, som leva i en tillvaro utan solidaritet, där de ekonomiska intressena förnimmas ända in i de enskilda familjerna och resa familjemedlemmarna mot varandra, känna en underlig och nästan trolsk kraft utströmma från den primitiva klanen eller den medeltida slakten, där alla stå för en och en för alla. Allt detta är dock en gång för alla försvunnet. Den enskilde kan – om vederbörande har råd – i oändliga dagdrömmar sjunka tillbaka till den fornvärld, som gått under, poeten sjunga dess elegi och den lärde – om den vetenskapliga ämbetsprosan på modet tillåter det – frammana dess primitiva skönhet. Men likafullt är och förblir den borta.

Därmed är dock icke sagt, att de mänskliga värden, vilkas undergång den nutida romantikern sörjer, medan kassa- och räkneapparaterna rassla, inte skulle kunna uppstå i en ny form och på nytt bli levande verklighet.

I det socialistiska samhället befrias människan – med privatäganderätten till produktionsmedlen – från sin trånga egoism. Förhållandet mellan människor blir återigen personligt. Solidariteten med det hela, med något mera än den egna lilla kretsen, vaknar igen och det väcker och förnyar, underligt nog, även den kanske inslumrande solidariteten inom den lilla kretsen. Därmed börjar också en större lycka än den privata och den privata lyckan blir – utan att man särskilt tänker på det – större. Den egna utvecklingen knytes till allas och till sin förvåning utvecklas var och en snabbare än tidigare. Maskinerna, som nyss voro fruktansvärda medel till utsugning, förvandlas till väldiga medel till välstånd. I samhället står inte längre förslöade kroppsarbetare utan intellektuell kultur och rotlösa intellektuella med förkrympt kropp emot varandra. Skrankorna faller. Människan blir mindre specialiserad och mer och mer allsidig. Kvinnan frigöres ekonomiskt, äktenskapet blir inte längre en börda. Mannen får äntligen en jämställd kamrat vid sin sida. Osäkerheten i nuet och ängslan för framtiden försvinner – – –

Allt detta låter säkert som en dröm, en tom dröm i det kapitaliska samhället. Men på en sjättedel av jordens yta är det redan en – för varje år som går alltmera överväldigande – realitet.

I det föregående har hävdats

1. att den materialistiska historieuppfattningen direkt anknyter till och vidare utvecklar den revolutionära bourgeoisins historieuppfattning

2. att den franska revolutionen förberedes av en demonstrativt världslig, borgerlig filosofi, som var materialistisk och syftade till att befria människan från alla fördomar
3. att Diderot är den främste representanten för detta tänkande
4. att upplysningsfilosofin i Tyskland på grund av de mera efterblivna förhållandena där antog formen av en mera världsfrånvärd idealism
5. att Kant i grund och botten alltså var en skolfilosof
6. att tänkandet i samma mån som den borgerliga revolutionen i Tyskland nalkades där till sitt väsen närmade sig det tidigare franska och blev materialistiskt, världsligt och politiskt
7. att den tyska ämbetsmannafilosofin – propagerad av Erik Gustaf Geijer m. fl. – upptogs i vårt land och kom att sätta sin prägel på det andliga livet
8. att Erik Gustaf Geijer följde med i den tyska och engelska utvecklingen och mot slutet av sitt liv nådde fram till en åskådning, som förde honom på gränsen till marxismen
9. att den svenska filosofin i övrigt blev sittande kvar i rent akademiska spekulationer
10. att det akademiska bildningsidealet icke är ett bildningsideal fyllt av livets och stridens kraft
11. att Voltaire är en fana för ungdomen
12. att Marx och Engels upptog det bärande såväl i den klassiska franska materialismen som i den klassiska tyska idealismen och härur utvecklade en realistisk, materialistisk dialektik
13. att de – sedan filosofien likviderat religionen – likviderade filosofien själv och visade, att den – i sin doktrinära skepnad fullgjort sin historiska mission och måste gå upp i social praxis
14. att det borgerliga samhällets materiella framsteg vunnits på bekostnad av kulturella och humana värden, vilkas undergång redan tidigt oroade upplysta andar inom bourgeoisien själv
15. att Rousseau gör det första utkastet till en kulturkritik, som långt ifrån att kunna anses som föråldrad endast fått ökad aktualitet under det borgerliga samhällets utvecklingsgång
16. att Marx och Engels sammanfattat och utvecklat alla väsentliga sidor av den borgerliga kulturkritiken
17. att varje tanke på en återgång till tidigare epoker i mänsklighetens historia är svärmeri och romantik
18. att de inhumana sidorna i det borgerliga samhället försvinna i det socialistiska samhället
19. att den revolutionära marxismen är den revolutionära bourgeoisiens konsekventa och allsidiga arvtagare
20. att marxismen skall triumfera och icke blott teoretiskt utan även praktiskt taga arv efter bourgeoisin

”Liksom Jeriko föll Bastiljen för ett undergörande larm.”

Thomas Carlyle.

Stormningen av Bastiljen, despotismens symbol.

Den franska revolutionen var en borgerlig revolution. Vad har den med proletariatet att göra? I första ögonblicket kan det ju synas egendomligt, att arbetarklassen skall hysa någon entusiasm för den stora omvälvning, som mera än något annat berett vägen för den klass, som nu exploaterar den. Men så enkelt är inte det historiska sammanhanget. Med borgerskapets uppstigande börjar proletariatets. Det är anledningen till, att den borgerliga revolutionen även är arbetarklassens. Härtill kommer en annan omständighet. I denna stund har arbetarklassen intresse av att försvara den borgerliga demokratin, det revolutionära borgerskapets testamente till mänskligheten, mot de makter, som vill införa en ny medeltid med bokbål, tortyr, gudomliga ledare och en ny ståndshierarki. I en situation, då bourgeoisin själv på många håll visat sig beredd att uppge och förneka sitt revolutionära förflutna och förbinda sig med alla gamla makter, junkrar, furstar och kvacksalvare av alla slag för att bevara en samhällsordning, som vetenskapen, förnuftet och de breda massornas djupaste längtan dömt till undergången, är det mer än någonsin av nöden att erinra den om de frihetens facklor, som den själv tänt och med vilka den inlett en ny epok i mänsklighetens historia. Samtidigt måste arbetarklassen, som är bourgeoisins arvtagare som det mänskliga framstegets bärare, söka sig ned till det borgerliga samhällets grundvalar, för att redan där söka lagarna och gränserna för dess utveckling. Folktribunen Marat, som med skäl kallade sig folkets öga, skriver i en kommentar till erövringen av Bastiljen, detta den gamla regimens gråa, hatade fäste, följande tänkvärda ord:

”Den glöd, med vilken de olyckliga arbetarna riskerat sina liv för att förstöra detta tyranniets monument, som blott var till för deras förtryckare, utgör ett ämne till egendomliga reflexioner för filosofen.”

Det är sant, ty detta skådespel blir obegripligt och meningslöst för den, som inte förstår den historiska dialektikens lagar. Hade arbetarna vägrat att stödja borgerskapet, när detta tog upp kampen mot bördssamhället, hade de förhållit sig reaktionärt. Deras passivitet hade endast kommit enväldet och aristokratin till godo. Nu förstod de instinktivt, att de röjde väg för sig själva genom att kämpa för bourgeoisin. Den borgerliga utvecklingen förbereder den proletära. Arbetarklassen har överallt, där den förstått sin uppgift, slagits tillsammans med borgarna mot demokratin fiender. Men dess avantgarde har samtidigt alltid insett, att den borgerliga demokratin inte är mänsklighetens sista ord. Detta kommer, ehuru oklart, fram redan under den franska revolutionen. Liksom alla borgerliga revolutioner har den en tendens att gå längre än dess upphovsmän ursprungligen åsyftat. Orsaken härtill är, att den borgerliga omvälvningen förbereder en andra omvälvning, som är de breda folkmassornas egen. Icke minst denna dialektik, som med dramatisk tydlighet framträder i ljuset av den franska revolutionens lågor och som alltjämt, klassmässigt renodlad, är grundläggande för europeisk politik bör göras till föremål för ett ingående studium av proletariatet. De motsättningar, som koncentrerade på några år, avtecknar sig i den franska revolutionens historia, sträckas i den följande utvecklingen ut på långa tidsperioder, stegras, utformas, men hela tiden rör sig den politiska pendeln mellan reaktionärt tyranni, borgerlig demokrati och massornas revolution. Den franska revolutionen ger oss nyckeln till det moderna Europas klassdynamik.

Från bourgeoisins första framträdande på historiens scen följes den av en proletär klass, som på sin revolts fana skriver alla de mänskliga fordringar, som bourgeoisin väl kan deklamatoriskt framföra, men inte, utan att uppge sitt klassherravälden, förverkliga. Denna proletära klass kan inte befria sig själv utan att befria hela samhället från allt klassförtryck och utan att frigöra alla humana krafter, som bourgeoisin håller nere. Allt kan den segrande borgaren

skudda av sig, men icke denne muskulöse slav, som står vid hans sida på triumfvagnen och då och då erinrar honom om hans dödlighet.

Bourgeoisin förintar framgångsrikt i större eller mindre skala, under det att den med sin kolossala energi förvandlar världen till sin avbild, det ena samhällsskiktet efter det andra. Men proletariatet? Det växer, organiseras, disciplineras. Proletariatet kan förinta bourgeoisin, men bourgeoisin kan inte – utan att förkväva sig själv – förinta proletariatet.

Obarmhärtigt slår bourgeoisin den feodala världen i spillror, tvingar adeln att förvandla sig till borgare eller gå under och kyrkan att hålla nytt, borgerligt vin i sina gamla läglar. Redan år 1366 kallar rådmännen i Douai gud för den äldste och främste borgaren, li premierz plus anchiens et souverains bourgeois de tons. Det är fråga om en historisk process, som börjar med den medeltida renässansen på elvahundratalet, den gotiska domen, det första målade kyrkfönstret, de första fria städerna och som fortsätter fram till våra dagar.

Men det drabbar inte endast de gamla härsarklasserna. I den borgerliga konkurrensen går hantverket under. Småföretagarna, småhandlarna, de mindre bönderna drunknar i tävlan med de stora kapitalisterna och sjunker sakta, men ofrånkomligt ned i proletariatet. Det är en tragedi, som vissa av borgarklassens lärda perukstockar vägrar att se och ändå utspelas den dagligen överallt runt omkring oss.

I kampen med de obarmhärtiga finansintressena har den lille mannen ingen chans. Småföretagaren får avskeda sina anställda och börja arbeta med sina händer för att kunna leva. Den, som nyss hade egen firma, reser nu omkring som handelsresande åt det företag, som ruinerat honom. Han är ödmjuk uppåt och brutal nedåt, utan aktning för sig själv och därför också för andra. Lika illa går det den lille handelsmannen. I sitt hem slår han näven i bordet till den privata företagsamhetens ära, men bakom disken i sin affär står han och bockar inställsamt för att hålla kunderna kvar. Det stora varuhuset, som gnistrar i neonljus och vars blankpolerade svängdörrar är i ständig rörelse, ter sig för honom som upphovet till allt ont i världen och gör honom, oberoende av vilka ägarna är, mottaglig för antisemitisk mytologi. Det går sämre och sämre – trots det outtröttligt förbindliga leendet mot kunderna – och en vacker dag är det kanske slut. Lugnt och med yrkesvana vräker det borgerliga samhällets uniformerade tjänare ut dyrkaren av det privata initiativet från hans butik och hans hem. Finns det då ingen rättvisa i världen längre? Ingen nåd? Det är tomma ord. Här råder – förklarar professorn i national-ekonomi värdigt och rättar på de lärda glasögonen – konkurrensens stora och upphöjda lagar. Tjänstemännen, som i sin tur med näbbar och klor strävar att hålla sig uppe, har inte råd att handla humant. Följaktligen gör de sin plikt. Och vem bär ansvaret? Staten, ett anonymt monstern, som upprätthåller den borgerliga ordningen.

Alla dessa samhällskikt, som den härskande klassen, utrustad med ett undan för undan allt starkare koncentrerat, allsmäktigt kapital, dömer till undergången, är representanter för föråldrade produktivkrafter och kan därför inte – trots att de måste utnyttjas som hjälptrupper – bli en ny revolutionär utvecklings bärare. Det borgerliga samhället självt producerar endast oavbrutet en enda ny klass, proletariatet. Det är bourgeoisins skugga, en hotfull skugga, som växer med varje tum bourgeoisin lägger till sin växt. Är dialektiken klar? Tillsammans med borgarklassen slår arbetarklassen sönder alla kvarlevor från det medeltida samhället, men under det att bourgeoisin organiserar sitt herravälde måste den i kraft av utvecklingens inre logik samtidigt skapa de tekniska förutsättningarna för den socialistiska organisationen av sin arvtagare, industriarbetarnas stora, solidariska klass. I denna nödvändighet, som inga tillfälliga motgångar förändrar, ligger historiskt sett vissheten om proletariatets slutliga seger innesluten. Här råder en lagbundenhet, som sociologen kan avslöja och demagogen visserligen förneka, men inte upphäva.

Överallt stödde vid början av den franska revolutionen arbetarna, dunkelt medvetna om att de därmed befördrade sina egna syften, de revolutionära borgarna. På alla håll var det på samma sätt, i Bordeaux, Nantes, Lyon, Grenoble, Paris, i alla de stora handels- och industristäderna, där oppositionen mot enväldet och de privilegierade stånden var starkast.

Det saknades inte frestelser till motsatsen. André Lichtenberger har i två värdefulla böcker undersökt, vad han kallar "socialismen" under sjuttonhundratalet. De senaste årens politiska händelser har lärt oss, att reaktionen ofta uppträder med "sociala" fraser, att kontrarevolutionära strävanden ofta förkläder sig under ultraradikal täckmantel. Det finns ju till och med inom arbetarrörelsen en riktning, som i antikominternpaktens tidsålder ser en huvuduppgift i att hetsa mot kommunismen och som därigenom kommer på samma linje som fascisterna, detta så mycket mera som den i en tid, då demokratin är i fara, samtidigt genom vänsterdemagogi söker stämma arbetarklassen fientlig mot densamma. Professor Lichtenberger har inte haft ögat öppet för sådana sammanhang. Obekant med den marxistiska dialektiken har han lösgjort den "socialistiska" ideologi man möter hos ett antal sjuttonhundratalsförfattare från dess sociala funktion och betraktat den rent dogmatiskt. Därmed har han i flera fall kommit att ge den en helt annan innebörd än den i själva verket har. De "socialistiska" tankar han anför visar sig ofta till sin kärna gömma en steril reaktion mot de uppblomstrande manufakturerna.

Linguet har i sin år 1767 publicerade skrift om civillagarna ett ställe, där han skildrar arbetarnas elände i manufakturerna och fastslår, att den fattige aldrig är fri. Men sensmoralen är ett försvar för slaveriet, som florerade i de franska kolonierna: "Må Amerikas slavar inte klaga över sin lott och må de frukta en frigörelse, som skulle kasta dem ut i ett ännu sorgligare läge." Mably tycks också, vid första ögonblicket, propagera "socialistiska" idéer. "Friheten, som varje europé tror sig njuta, är blott rätten att kasta sin kedja för att ge sig åt en ny herre." Men hela resonemanget syftar till att diskreditera manufakturväsendet och framlägga drömmen om en återgång till ett rent agrarsamhälle. Mably betraktade stadslivet som omoraliskt och industriarbetarna var i hans ögon delaktiga i industriernas laster och uselhet. "Manufakturarbetarna är usla." Endast hos någon enstaka skriftställare, till exempel Morelly i hans Code de la nature, skisseras en kommunism, som innebär något annat än en regress till den ursprungliga fattigdomen. Hit hör också Babeuf, som i ett brev, daterat 1787, frågar sig, om det inte vore möjligt att tillförsäkra alla ett gemensamt åtnjutande av jordens och till och med industrins produkter. Det är de första tveksamma symptomen på den moderna, industriella socialismen. Men de är ännu isolerade och för den historiska utvecklingens gång oväsentliga. Här och var stöter man på en klarsynt reflexion. Så skriver år 1789 Chevalier de Moret: "Det är oriktigt att betrakta tredje ståndet som en enda klass. Det består av två klasser, vilkas intressen är olika och rentav motsatta." Detta uttalande torde emellertid närmast böra betraktas som ett monarkistiskt orosfrö. Det gällde för det gamla bördssamhällets företrädare att söka så osämja mellan storbourgeoisin och folket. Men det lyckades inte. Gemensamt gick de till angrepp mot feodal-väldet. De segrade gemensamt.

Den reaktionära bourgeoisin av idag, som är beredd till vilka nidingsdåd som helst blott den kapitalistiska samhällsordningen, som håller på att slitas i bitar av de kämpande finansjättarna under deras förtvivlade strid om råvarukällorna och avsättningsområdena, bevaras, förnekar helt naturligt sitt revolutionära förflutna. Den försöker också med alla medel dölja det. Vid universiteten blomstrar en självtillräcklig, akademisk efterblivenhet. Här dyker en rent abstrakt, spekulativ konservatism upp, som hos oss satt sina skönaste skott i nationella förbundets ideologi. Det är intressant att se, huru en av detta förbunds programförfattare, professor Sture Bohlin, som för några år sedan bekände sitt svärmeri för tronen, altaret och svärdet, i ett bekant uppslagsverk betraktar den revolutionära bourgeoisin.

Som bekant sammankallades den franska nationalförsamlingen för att avhjälpa kungadömet finansnöd. Den 5 maj 1789 sammanträdde de tre stånden i Versailles. I samband med granskningen av de delegerades fullmakter utbröt genast oenighet om, i vilken form överläggningarna och omröstningarna skulle äga rum. De högre stånden ville rösta korporativt, under det att tredjeståndet, som ensamt hade lika många delegater som de båda andra tillsammans, fordrade, att röstningen skulle ske individuellt. Kungamakten ställde sig på aristokratins sida och sökte först med maktspråk genomdriva sin vilja. När det tredjeståndet emellertid inte lät skrämman sig, sammandrog konungen trupper, som hotade icke blott nationalförsamlingen utan även den parisiska bourgeoisin, som utgjorde dess stöd. Det parisiska borgerskapet svarade med att omedelbart uppsätta ett *nationalgarde*, som i största hast beväpnades och gjordes kampberett. *Stormningen av Bastiljen* den 14 juli utgjorde bourgeoisins svar på *hotet mot nationalförsamlingen*. I professor Bohlins framställning skildras emellertid detta förlopp på följande sätt:

”Hungerkravaller hade tidigare förekommit och när Ludvig XVI under påverkan av hovpartiet lät kalla trupper till Versailles och den 11 juli avskedade Necker – tredjeståndets finansminister – lyckades det *radikala uppvigglare* att förmå Paris’ befolkning till resning.”

Radikala uppvigglare? Det är lätt att inse, vad konservativa kretsar numera föreställer sig med sådana. Professor Bohlin avslöjar, döljer, förtiger med denna fras, att bourgeoisin varit revolutionär. Han söker vidmakthålla det reaktionära borgerskapets bornerade föreställning, att revolutionärer är och alltid varit löst folk, under det att vederhäftigt folk med principer alltid varit sansat, lojalt, laglydigt och konservativt. Bourgeoisin nu skäms över sitt stora förflutna. Den talar alltid om tradition, men när den innebär uppvigling mot våld och maktmissbruk känner våra dagars reaktionära borgerliga pygméer inga traditionella förpliktelser. Det råder emellertid inte det ringaste tvivel om vilka det var, som åstadkom resningen. Det var det rika, blomstrande borgerskapet. Professor Mathiez skriver:

”Mäklarna samlades och beslöt att stänga börsen som en protest mot Neckers avskedande. Pengar utdelades för att vinna soldaterna. Bankirer som Etienne Delessert, PrévotEAU, Coindre, Boscary enrollerade sig med sin personal i det under bildning varande borgargardet. Byster av Necker och hertigen av Orleans fördes runt i staden. På uppmaning av Camille Demoulins, som i Palais-Royal skrämde patrioterna med en ny Sankt Bartolomeusnatt, anlade man den gröna kokarden, som var färgen på Neckers livré. När meddelande om att furst Lambescs kungliga tyska regemente sköt på mängden i Tuilerieträdgården spreds, klämtade man i klockorna, samlade befolkningen i kyrkorna för att enrullera den och väpna den med vapen tagna i vapenbutikerna. *Alla lösdrivare avlägsnades omsorgsfullt.*”

Det klassmässiga underlaget för detta uppror är alldeles tydligt.

Den franska revolutionen är full av stora, oförgätliga scener. En av de mest bekanta är de till nationalförsamlingen deputerade borgarnas magnifika ed i bollhuset den 20 juni 1789 att – utan att vika för furstemaktens bajonetter – inte åtskiljas, förrän de givit landet en konstitution. Men först med folkets resning den 14 juli – som sedan dess firas som en festdag över hela Frankrike – började revolutionen på allvar. Då föll Bastiljen, kungadömet bålverk i huvudstaden. Stormningen kostade trettio dödsoffer. Kapitulationen kunde inte rädda hela besättningen. De rasande folkmassorna massakrerade några soldater och guvernören, vilken givit order om att skjuta på folket, hängdes i en lyktstolpe. Bourgeoisin, som dirigerade upproret, utmärkte sig inte i kampen. Den har alltid låtit proletariatet utföra det grövre hantverket åt sig. Däremot applåderade borgerskapet de besegrades huvuden, när de efter segern buros genom gatorna.

Segrarna begåvo sig till stadshuset, ett triumftåg, som i sitt hat och ursinne vittnar om, vad folket fått lida under den kungliga regimen.

”De, som mest hade utmärkt sig inburos i triumf och lagerkröntes” – berättar Mignet – ”De åtföljdes av mer än 1.500 man, med flammande ögon, håret i oordning, försedda med alla slags vapen. En bar Bastiljens nycklar och fana, en annan dess reglemente fäst på bajonettspetsen, en tredje – rysligt att åse – upplyfte med en blodig hand guvernörens kragspanne.”

Detta kan verka förskräckligt att läsa. Men vi sällar oss inte till dem, som klandrar massorna. Det var de gamla härskande, som genom sitt eget råa förtryck uppfostrat folket till barbari och nu erhöll de sin lön. En revolution är ingen lek. Men det är heller ingen lek att år efter år fortsätta att misshandla och förråa ett folk.

Stormningen av Bastiljen hör i själva verket till mänsklighetens vackraste minnen. Denna gamla, bistra borg var en symbol för den enväldiga diktaturens godtyckliga herravälde över människan. Dit fördes, utan dom och rannsakan, offren för despotismen och dess tjocka murar och gallerförsedda gluggar betraktades med hat och fruktan av folket. Ned med Bastiljen! Det var ett krav på ett rättvisare och mera humant samhälle, en protest mot det brutala våldet och en gripande bekännelse till friheten.

Den reaktionära bourgeoisin har nu på nytt – efter hundrafemtio år – i sin tur börjat resa bastiljer. Det är omöjligt att tänka på dem, som försmäktade i tyranniets källarhål i sjuttonhundratalets Frankrike utan att erinra sig de tusentals frihetskämpar, som – även nu utan laga dom och rannsakan – hållas inspärrade i Hitlers fängelseceller och Mussolinis kasematter.

Dessa nya fästen för en triumferande reaktion skola också de i sinom tid stormas av en frihetsälskande mänsklighet. Radikala uppviglare, för att tala med den anförda beundraren av tronen, altaret och svärdet, skola ånyo göra sitt verk. Ned med bastiljerna! Det kommer åter att bli en flammande fordran, i vilken hänförda människomassor skola instämna och ge uttryck åt sitt förakt och sin avsky för det förnuftsvidriga barbariet och laglöshetens elände.

Tillsammans med arbetarklassen, som nu står i spetsen för de progressiva strävandena i världen, har den del av bourgeoisin, som ännu ärar den revolutionära traditionen i all dess storhet, alltjämt en uppgift att fylla. Förbundet mellan framstegsvänlig bourgeoisin och folkets breda massor under den franska revolutionens första skede är rikt på innebörd. Strid manar det arbetarklassen och den liberala bourgeoisin, mot mörkrets och tyranneriets makter! Kämpa mot den nya medeltiden, manar det borgarklassen, ty endast därigenom kan den harmoni med de breda massorna uppnås, utan vilken samhällskroppen sönderslites!

Det franska folket gör, entusiastiskt och starkt, ett beundransvärt intryck i det ögonblick det rustar sig för att störta bördssamhället. Framförallt är det dock denna sammanhållning mellan bourgeoisin och proletariatet, som imponerar genom sin paradoxala, men konsekventa historiska logik. En liten episod är karakteristisk.

När Mirabeau, revolutionens åska, utkämpade sin stora strid med de bördsstolta ständerna i Provence utslungade han det första hotet om generalstrejk i Europas historia. ”Akta er”, utropade han, ”förakta inte folket, som producerar allt, detta folk, som endast behöver hålla sig överksamt för att bli fruktansvärt.” Folket? Mirabeau gör ingen skillnad på Marseilles rika fabriker och skeppsredare och arbetarna i såpsjuderierna, spinnerierna och skeppsvarven. En samtida skriver också, att han var ”de rikas och fattigas idol”. När han omsider blev vald följde en glänsande cortége på 300 vagnar honom från Marseille till Aix. I dem satt de rika, revolutionära borgarna. Men vagnarna var smyckade med blomgurlanger, som folket, fullt av entusiasm, bundit.

”Stackars entusiastiska arbetare av år 1789, många lidanden och besvikelser väntar er”, säger Jaurés, ”men trots allt var det nog, när allt kommer omkring, inte ni, som misstog er. Kvinnor i Marseille, ångra inte de blommor, med vilka ni, för att hedra Mirabeau, prydde bourgeoisins eleganta ekipage, ty i detta ögonblick var det dessa ekipage, som bar revolutionen.”

”De stora förefalla oss så, därför att vi ligga på knä – lät oss resa oss.”

Loustalots.

Borgerlig och social revolution.

Den proletära revolutionen är ett barn av nöd och elände. I det borgerliga samhället är det de egendomslösa, de, som svälter mitt i överflödet, folkets breda, undertryckta massor, som rekryterar den sociala indignationens armé. Den borgerliga revolutionen däremot är den sköna, deklamatoriska revolutionen. En rik, redan mäktig bourgeoisie bär fram den. Det är inte ekonomiskt förfall utan tvärtom industriernas och manufakturernas oemotståndliga prosperitet, som utgör den revolutionära stimulansen. Fattigdomen är här icke det inspirerande elementet utan rikedom.

Det är karakteristiskt för de borgerliga historikernas bundenhet av förhållandena i det samhälle, där de själva lever, att de icke tillräckligt tydligt sett denna skillnad. När de skall förklara den franska revolutionen dröjer de vid hungerkravallerna vintern innan utbrottet. Sådana spontana upplopp förmår dock aldrig i och för sig utlösa en omfattande revolution. Monarkistiskt inriktade historiker har också icke utan skäl, hänvisat till den ekonomiska uppblomstringen under de närmaste årtiondena före revolutionen. De har emellertid inte förstått, att det just är den, som utgör förutsättningen för den revolutionära krisen.

De borgerliga och de proletära revolutionerna följer olika lagar. Historien kan inte skäras till efter ett enda mönster. Den utvecklar sig i faser, som måste fattas i sin egenart. Motsatsen mellan fattig och rik får inte renodlas till en evig motsats, ur vilken alla revolutioner förklaras. En klass, som inte är bärare av nya produktivkrafter och nya maktmedel i kampen mot naturen, har ingen historisk mission i mänsklighetens uppstigande och förmår heller aldrig i långa loppet hävda sig som härskande i samhällena, där förgängelsens och förnyelsens krafter alltid kämpar om herraväldet och livet städse, liksom genom sin inneboende makt, triumferar. Denna historieuppfattning förutsätter inte, som från vissa håll göres gällande, att ett evigt, absolut förnuft härskar i historien eller en försyn, som ständigt låter högre livsformer segra över lägre. De mänskliga generationerna stiger uppåt på varandras axlar, men de lämnar aldrig jorden. Varje seger över naturen förbereder en ny och att mänskligheten går framåt beror på den ständiga, spontana nyskapelsen i arbetsprocessen och på den livslust, som utvecklas med möjligheterna att tillfredsställa den och tvärtom. Livslusten själv är ett ganska ometafysiskt faktum, som kanske till och med professorer i teoretisk filosofi förmår uppleva tämligen omedelbart i sina bättre stunder.

Den yttre anledningen till den franska revolutionens utbrott var statsskulden, som ökats genom deltagandet i amerikanska frihetskriget, hovets slöseri och den allmänna misshushållningen. Räntorna härpå utgjorde år 1755 ungefär 45 miljoner. År 1776 hade siffran stigit till 106 miljoner. År 1788 upptogs 230 miljoner francs i budgeten av räntor på statsskulden. Fordringsägarna, de borgerliga rentiärerna, oroades ju mera den sistnämnda växte för sina fordringar. Men över statens affärer hade de ingen kontroll. Rentiären var inte då som nu i folkets ögon en symbol för det parasitära kapitalet. Han var en revoltör mot en oduglig förvaltning, en fiende till det furstliga godtycket. Förstädernas folk och de små företagarna, som i dunkla aningar drömde om friheten, hade bundsförvanter i dessa kungens kreditorer, som behövde en ny samhällsordning för att trygga sina räntor.

Men de dåliga statsfinanserna ensamma förmår inte förklara revolutionens stora, entusiastiska faktum. Det är en karikatyr på den materialistiska historieuppfattningen att söka reducera historien till en kamp om sedelbuntar. Den gnista, som tändes upprorets lågor över ett helt land, springer endast fram ur starka och djupgående klassmotsättningar.

Det var de högre ståndens samhälleliga *improduktivitet*, som dömde dem till undergången. De 4,000 aristokraterna, som presenterats vid hovet och rörde sig i dess galanta värld, de 143 adliga biskoparna, som sällan besökte sina biskopsdömen, men så mycket oftare sina mätressers morgontoaletter, var skattefria, gjorde ingen nytta i det hela, levde som liljorna på marken i all deras prakt utan att spinna och bekymra sig för morgondagen. Icke blott *bourgeoisin*, som mer och mer förnam sig som den *enda produktiva kraften* i samhället kände deras bördsstolthet som en tom och förödmjukande pretention utan även de sträva adliga lantjunkarna i små omständigheter, som vistades på sina trista slott i provinsen, föraktade dem i sitt inre. Domarrobens nobless, en tämligen ny adel, bestående av uppkomlingar, vilka köpt sig ärftlig rätt till sina ämbeten, befann sig likaså i ständig opposition mot kronan, som inkräktade på dess lukrativa rättigheter. Och armén, den väpnade samhällsväktaren? Den rekryterades av legoknektar, men officersställningarna var förbehållna adliga ättlingar, som hellre belägrade garnisonsstädernas damer än fiendens fästningar och bastioner. Frankrike med sina tullbommar i stad och på land, som beskattade handeln, och sina skrån och gillen, som, låt vara mindre än man tidigare trott, fängslade produktionen, var fullt av hinder för den nya, självständiga företagsamhet, som tredje ståndet representerade. Är därmed allt sagt?

Ingalunda. Bortsett från att vi här nöjt oss med några fragmentariska antydningar för att visa det gamla, franska samhällets överlevade karaktär saknas alltjämt en hänvisning till den levande anda, som, närd av allt tidens bränsstoff, lågar i den stora revolutionen.

Det finns något, som för den, som aldrig upplevat social entusiasm, förefaller en smula irrationellt i alla revolutioner, ett nästan ogripbart element av extatisk hänförelse, vilket omger personer och händelser som ett elektriskt fluidum. Utan hänsynstagande härtill blir de emellertid oförklarliga, ty i denna stora, osynliga eld, som upptänder sinnena, flammar revolutionens väsen. Den konservativa *bourgeoisin* söker ständigt framställa den lugna ordningen som samhällenas naturliga tillstånd. Så ter det sig också för källborgaren, som rotat sig fast i sina vanor och vars känslor slocknat i livets trivialitet. Men är inte det vilda rus, som stormar i ungdomens hjärta, när den är förälskad eller överväldigad av tillvarons möjligheter, lika normalt, ehuru mycket skönare, än ålderns lugn och skeptiska pessimism? De revolutionära utbrotten är samhällenas härliga ungdomstider. En revolution är en kollektiv akt av djärv, ohämmad, hänförd *livsbejakelse*. Det finns ingenting mera naturligt och normalt och ingenting mera uppbyggligt att uppleva för den, som inte menar, att kylan i blodet är det enda livsvärdet och den respektabla slentrianen ett uttryck för den mänskliga skaparkraften i all dess orädda storhet.

Med den *skapande hänförelsen* förmäler sig emellertid *det destruktiva raseriet*.

La Bruyère har i sina *Karaktärer* givit en bild av den franske bonden under feodalismen. Den brukar ofta anföras, men den förtjänar det också:

”Man kan få syn på ett slags vilda djur av båda könen spridda här och var på landsbygden” – skriver han – ”Deras sjukliga hy har svartnat i solen, de är fastkedjade vid den jord, som de vänder och påtar i med en envishet utan gränser. Det förefaller som om de kunde tala och när de reser sig kommer ett mänskligt ansikte i dagen: mycket riktigt, det är människor. Nattetid drar de sig tillbaka till sina hålor, där de livnär sig på svart bröd, vatten och rötter. Tack vare dem slipper andra människor så, arbeta i jorden och bärga vad som till timlig näring behövs. Men säningsmännen borde inte umbära det bröd de själva sått.”

Under sådana förhållanden levde den franska allmogen. Det är självklart, att den kände nytt liv genomströmma sig, när ryktet om de revolutionära händelserna i huvudstaden trängde ut på landsbygden. Jordproletariatets svarta här reste sig. Den var fruktansvärd i sin vrede. Men det är nödvändigt att lite närmare se efter, vad den kunde göra.

Bonderevolutionen – som för övrigt ständigt gror under ytan i alla feudala samhällen – utgjorde naturligtvis en vägröjande kraft för den nya borgerliga ordningen i Frankrike, i det att den med elementär styrka hjälpte till att sopa bort de gamla herrskapen. Men vad förmådde den i och för sig själv skapa för nytt? Den fattiga bondeklassen, som dignade under utskylder, champart, en naturaskatt, cens, en penningavgift och dime, tiondet till prästerskapet, var inte *bärare av några nya produktivkrafter*. Utan stöd av den borgerliga omvälvningen hade de med hötjugor beväpnade bondehoparna, som stormade slotten och brände jordebrev, varit dömda till undergången. Nu fick de istället, understödda av utvecklingen i städerna, en fruktansvärd betydelse. Sommaren 1789 var den stora skräckens tid. För alla tider illustrerar den straffet, som förr eller senare alltid drabbar en övermodig och barbarisk härskarklass:

”I långa år och mansåldrar hade det varit” – skriver Thomas Carlyle – ”men stunden kom slutligen. Fjäderlätta hjärnor, som inga bevis eller föreställningar kunde röra, måste den röda hanen undervisa, det återstod ingen annan metod. Se och betänk väl! Den fattiga änkan plockar nässlor till middag åt sina barn, men en parfymerad seigneur, en elegant dagdrivare vid hovet är i besittning av en talisman, varigenom han kan ta ifrån henne var tredje nässla och kalla det arrende och lag: en sådan anordning måste ta slut. Bör den ej? Jo, visserligen, men ett *sådant* slut ... Må de som Gud i sin stora barmhärtighet givit tid och lugn förbereda ett annat och mildare.”

Fromma önskningsar! Ingen härskarklass lär av de tidigares öde. Ur eländets blodiga draksådd uppstår ständigt obarmhärtiga hämnare för de fallna i livets strid!

Den 4 augusti 1789 slopade den franska nationalförsamlingen för att få bondeupproret, som hotade att stiga över alla bräddar, att lägga sig, feodalväsendet. Det fanns ingen annan utväg. Adeln, som redan de facto mist allt, avstod mot ersättning från sina rättigheter i hopp om att på det sättet kunna rädda något och den moderata bourgeoisin värnade, när den gick med på ersättningskravet, som för övrigt aldrig skulle uppfyllas, sin revolutions hörnsten, respekten för egendomen. Prästerskapet miste en tid efteråt sitt tionde och sattes på statlig lön.

Demokratiska eftergifter? Det är den metod, med vilken alla härskarklasser – nu som förr – i skräckens tid söker köpa sig lös.

Därmed lade sig bonderesningen. *Staden* fortsatte sin utveckling och lämnade *landet* efter sig. Men grundvalen för den klass av självständiga, franska småbrukare, som snart skulle bli ett så återhållande, konservativt element i samhället, hade lagts. Marx skriver:

”De rötter, som den på små jordlotter grundade egendomen slog i den franska marken och jorden, undandrog feodalismen all näring. Dess gränsstenar bildade bourgeoisins naturliga försvarsverk mot varje kupp från det gamla herrskapets sida. Under adertonhundralets gång trädde den i staden bosatte ockraren i feodalherrens ställe, hypoteket istället för de till jorden knutna feodalplikterna, det borgerliga kapitalet istället för den aristokratiska jordegendomen.”

Det var alltså – för att sammanfatta – inte de utsugna bondemassorna, som utgjorde drivkraften i den stora revolutionen utan bourgeoisin, vilken förvandlade staten till sin avbild. Det är de klasser, som bär fram nya *produktivkrafter*, förbehållet att förnya världen. De går, när de reser sig, historiens ärenden och den är dem också, när tiden är mogen, obegränsat huld. Det var fallet under den franska revolutionen. Men hur hade den inte förberetts?

År 1758 publicerar doktor François Quesnay sin berömda *Tableau économique* och år 1760 sina *Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole*. Hans lärjungar – Mercier de la Rivière, Dupont de Nemours m. fl. – fortsätter att utveckla den fysiokratiska doktrinen.

En svensk historiker – Per Nyström – har nyligen fångats av den strävan efter att nå fram till en lagbundenhet, som är kännetecknande för fysiokraterna, och givit ett begejstrat referat av deras lära. Vad som särskilt imponerat på honom är deras försök att förklara samhällsutveck-

lingen med hjälp av rent fysiska lagar och krafter, just det drag, som givit upphov till beteckningen fysiokratism. Det är emellertid uppenbart, att de härvid på ett mekaniskt sätt överförde naturvetenskapliga metoder till samhällsvetenskaperna. Men det hindrar naturligtvis inte, att de för sin tid representerade något nytt och djärvt. Quesnay hade lärt av bävrarna och myrorna. De levde i samhällen, som med naturnödvändighet framgick ur deras konstitution. På samma sätt sökte fysiokraterna härleda det mänskliga samhället – sådant det borde vara för att verka i full harmoni – ur ett studium av vad de trodde vara människans naturgivna egenskaper. Nyström skriver:

”Hos människan var passionerna naturkrafterna, framhöll Mercier de la Rivière. Det var de som skapade samhället, som med naturnödvändighet drev människorna till samverkan. *Driften att njuta och driften att föröka* sig var de dominerande krafterna i människans fysiska konstitution. Men då jorden var knapp på näringsmedel, skulle de råka i ohjälplig konflikt, om inte människorna genom samverkan stegrade produktionen. Så flöt dessa två krafter harmoniskt samman i människornas samhällsbildande verksamhet och drev dem att allt mer förfina sin produktion och allt mer komplicera sitt nät av sociala institutioner.

Denna naturbestämda samverkan yttrade sig i människans medvetande som känslan av ömsesidiga rättigheter och skyldigheter, som känslan av bestämda dygder, vilka sålunda också var av fysisk nödvändighet och därför fysiskt lagbundna. Liksom myrorna var de grundläggande normerna för samlivet av fysisk kausalitet. Individens frihet att sörja för sitt uppehälle, dess äganderätt till sin egen person och det, som den förvärvat genom sitt arbete, var sådana naturgivna rättigheter – förenade med skyldigheten för individerna att ömsesidigt respektera dem. För reglerandet av dessa rättigheter och skyldigheter var staten den naturgivna institutionen; det var den som gav säkerhet åt dessa. Frihet, egendom och säkerhet – *liberté, propriété, sûreté* – var de fysiskt givna principerna för det mänskliga samhället.”

Som vi längre fram skall se är det just denna formel – frihet, egendom, säkerhet – som utgör de av revolutionen proklamerade människorättigheternas grundpelare. De tillhörde ursprungligen fysiokraternas intellektuella tempel. Redan härigenom torde betydelsen av denna åskådning för samtiden stå klar. Genom den erövrar den franska storbourgeoisin det feodala samhället *teoretiskt*, innan den övergår till att göra det *praktiskt*. Så måste det alltid gå till. Först när ett samhälle förefaller alltigenom irrationellt är det moget att förändras. De fysiokratiska forskarna var inga kammarlärdar, som efter strävade att, till vad ändamål det nu kunde tjäna, helt enkelt förstå de sociala, politiska och ekonomiska förloppen. De var framförallt – som alla verkliga vetenskapsmän – sysselsatta med att tänka för att kunna förbättra världen. Mot den förvirrade, bestående ordningen, l'ordre positif, ställde de djärvt en av dem – som de trodde – upptäckt ekonomisk harmoni, en naturordning, l'ordre naturel, i vilken ett agrarkapitalistiskt grundmönster framträder. De förment eviga, ekonomiska ”naturlagarna”, hos vilka sedan dess den borgerliga nationalekonomien sökt skydd mot socialismen, härstammar från dem. Marx har en gång för alla visat, att ”kapitalet” inte utgöres av produktionsmedel och varor utan av det historiskt betingade och därför också historiskt föränderliga, sociala förhållande, i vilket de förra exploateras och de senare cirkulerar. På sjuttonhundratalet utgjorde emellertid den numera hopplöst föråldrade, men då nästan revolutionära föreställningen om en ekonomisk ”naturordning”, som stod i strid med feodalsamhällets ekonomiska principer, ett vittnesbörd om styrkan i den unga kapitalismens tro på sin makt. Den historiska utvecklingens krav kläddes i själva naturkrafternas imponerande dräkt. Därmed förutsattes de som oemotståndliga.

Men ännu har vi inte berört den viktigaste sidan av fysiokraternas verksamhet. Det återstår att göra.

Varför målade man så mycket pastoraler och så många galanta rustika scener under sjuttonhundratalet? Vanligen söker man svaret i litteraturen. Jean Jacques Rousseau, Florian

och deras efterföljare göras ansvariga för denna genre, för alla dessa blomprydda skottkärror, band-försedda spadar, krattor med rosetter, som synas på seklets sekretärer och chiffoniärer och som i olika krusiduller smyckar dörrposter och kakelugnar. Den ”honette” dåtida fransmannens naturuppfattning rörde sig inom Versailles trädgårdar. Endast i de mera flamländska än franska bröderna Lenains konst möter man den bondska landsbygden. Filosoferna lyckades emellertid väcka en väldig entusiasm för ”naturens allmakt” till liv och göra ”naturens godhet” till ett omtyckt samtalsämne i salongerna. Flöjten och herdepipan kom på modet, målarna avbildade herdar och herdinnor och högborna, lättfärdiga, sminkade och pudrade damer sjöng oskuldsfulla, jollrande, meningslösa herdekväden i sällskapen. Allt detta var naturligtvis manierat, falskt, sentimentalt, ehuru i någon mån ursäktat genom tidevarvets graciösa koketteri. Det är komiskt, när en gravyr skildrar den unge tronföljaren, den blivande Ludvig den sextonde, plöjande en fåra på ett av lövträd behagligt skuggat fält, följd av sina kungliga bröders, deras lärares och av propra, hovfäliga bönders rörda blickar. Men det är i tidens stil. Man svärmade naivt för den ”gode” bonden, vilken längre fram, som vi sett, under skräckens tid skulle visa sin erkänsla för denna sentimentalitet, och för lantbruket, av vars välsignelser man väntade en ny aera för landet eller, vilket man antog vara detsamma, för salongerna. Till grund för all denna dårskap låg dock en reell, teknisk revolution inom åkerbruket. I de sysslösa adelskretsarna, där man väntade sig ökade revenyer av den pågående omdaning, antog på grund av det bristande verklighetssinnet tidens *agrara reformsträvanden herdemaseradens form*. Det hindrar inte, att det fanns en *verklig ekonomisk grundval* för svärmeriet. Den träder oss just till mötes i fysiokraternas skrifter, som tyvärr emellertid i allmänhet ligger utanför konst- och litteraturhistorikernas intressesfär.

Den fysiokratiska doktrinen återspeglar den borgerliga reaktionen mot det misskötta feodala jordbruket. Från och med år 1761 understödes den av talrika agrara reformsällskap och -kommittéer. Genom kapitalinvesteringar i lantbruket kunde, hävdades det, jordens avkastning väsentligt ökas. Det gamla treskiftesbruket måste ersättas med intensivt jordbruk. Gödsling och andra sådana metoder borde införas, sumpmarker dräneras, nya redskap anskaffas. Före revolutionen ser vi denna rörelse i snabb tillväxt i Frankrike. Den nya kapitalistiska jordbrukspolitiken, som understöddes av de höga sädespriserna, kom ägarna att sträva efter att utvidga sin areal och detta ledde till en brutal expropriering av de gamla allmänningarna. Men med en sådan strävan till expansion och en sådan kapitalistisk jordhunger förnummos de feodala fjättrarna, jordens uppdelning på de parasitära klasserna i samhället dubbelt meningslös. Härtill kom att jordägarna ofta höjde arrendena på gods, som moderniserats och därigenom ökat i värde, varför arrendatorerna och intendenterna, som exploaterade jorden åt de adliga lättingarna – cultivateuren, som det hette – fick betala mera istället för mindre för sina förbättringar. ”Exploateringens rikedomar”, skriver därför Mirabeau den äldre bekymrat, ”måste vara heliga”. Fysiokratin är ett tecken så gott som något på utbredningen av ett reformvänligt, borgerligt initiativ före revolutionen. Det trängde ända in i den jordbesittande adelns kretsar och upplöste där förbindelsen med den gamla, sterila, feodala régimen. När konst- och litteraturhistorikerna nöjer sig med att tala om kulturn av jordbruket på sjuttonhundratalet som en rent estetisk och litterär rörelse gör det närmast ett löjligt intryck. Till sin kärna var detta svärmeri ytterst realistiskt och till och med revolutionärt.

Men framförallt undergrävdes feodalsamhället av manufakturernas och industriernas prosperitet. De nya produktivkrafternas triumf banade väg för en ny, självmedveten härsarklass.

År 1776 grundades ett stort kreditinstitut, Caisse d'Escompte, som utställde sedlar och, trots kronans tvångslån, mångdubblade sitt kapital under perioden fram till år 1789. Redan detta är ett symptom på, hur näringslivet blomstrade.

Sidenindustrien i Lyon, som sysselsatte 65,000 arbetare, saknade motstycke i världen. Creusot, som ännu kallades Montcenis, var redan berömt inom metallindustrin och Dietrich, tidens järnkung, utrustade sina ugnar och smedjor i nedre Elsass med nya, engelska maskiner och höll hundratals arbetare sysselsatta. En redare i Bordeaux, Bonaffé, ägde år 1791 en handelsflotta på 30 fartyg och en förmögenhet på 16 miljoner. Den parisiska byggnads- och hyresspekulationen stod i sitt flor. Överallt växte det fram nya kvarter. ”*Blott bastiljen ser ut att stå sig*”, skriver Mercier, ”*och tycks vilja fortsätta att förfära våra blickar med sitt gräsliga utseende.*”

De franska textilierna, vinet, tobaken, sockret från de franska, västindiska kolonierna gjorde Frankrike till den andra handelsnationen efter England i Europa.

Det är denna kraftigt framåtsträvande bourgeoisie, som kräver en *konstitution* efter *engelskt* mönster och i nationalförsamlingen inleder den kamp mot de högre stånden, vilken ledde till monarkins fall. Den är århundradets segerherre, ty den industriella utvecklingen för den framåt med revolutionerande och oemotståndlig kraft. Inga hinder förmår att hejda dessa högfärdiga, rika revolutionärer, som, när något alarmerande inträffar, håller sina stormande möten och deklamerar om människans rättigheter på *börsen* på samma sätt som våra dagars arbetare på *folkets hus*. De är styva i nacken, dessa köpmän, som ofta i likhet med de värda borgarna i Nantes fått mod att försvara sin sociala värdighet genom de vinster de gjort på handeln med negerlavar till San Domingo. Deras stångpiskor är välvårdade. Deras dräkt är enkel och svart. De vita strumporna smyger sig tätt kring fasta och fylliga vador. Det är folk, som är vana att stå för sig själva. Det kanske ligger ett slavskepp från Afrika på redde, men för sig själva kräver slavhandlarna ekonomisk och politisk frihet. De är fyllda av 1789 års idéer. Bröderna Goncourt klagar i samband med aristokraternas emigration över, att med de grevar och markiser, vilka står deras hjärta nära, en mängd galoner, som sysselsatt tusentals snörmakare, blev onödiga och över att en mängd vapensköldar, som prytt herrskapens karosser, inte längre behövde målas. De båda esteterna, som så behagfullt kåserat om de gamla franska kungarnas mätresser och broderade lakan, har ingen aning om vilken *ekonomisk aktivitet* revolutionen *frigjorde*. Deras omtanke om de arbetslösa målarna och snörmakarna springer fram ur en steril kärlek till l’ancien régime.

Hippolyte Taine återigen, som skrev sina numera närmast ridicula volymer om den franska revolutionen i skrällen efter pariskommunen 1871, avfärdar 1789 års män som *abstrakta frasmakare*. Paul Bourget berättar, att hans idol på sina promenader brukade stanna i meditationer framför ett träd på en av boulevarderna. Detta träd hade tydligen för den gamle historikern blivit en symbol för samhällets organiska utveckling. I en tro på samhället som en *vegetativ organism* sökte han tillflykt från de *allmänna förnuftsidéerna*. Hade inte den franska revolutionen förberett den proletära? I sin räddhåga för den sistnämnda kom Hippolyte Taine att – utan att förstå den – med raseri vända sig mot den omvälvning, som just skapat förutsättningar för det borgerliga samhälle, vars undergång han fruktade mer än något annat. Det finns knappast ett ord om revolutionens *borgerliga* betydelse i hans många band. Hans framställning är, som en stor, dansk kritiker anmärkt, en moralisk predikan för ett åskväder. I själva verket är det mot *förnufts roll i historien* Taine vänder sig för att istället hävda *traditionens*. På samma sätt nödgas nu i vår tid konservativa skriftställare och filosofer värja sig mot den rationella samhällskritiken genom en *programmatisk anti-intellektualism*. Detrationella skildras som vanmäktigt i historien och istället vädjas till politiska myter, blod och ande, mystiska organiska faktorer hos människan. I den konservativa filosofins nödtvungna irrationalism ligger ett erkännande av dess intellektuella vanmakt. Hippolyte Taine har fel. Den franska revolutionens män var inte endast deklamatorer, som berusats av abstrakta idéer. Bakom de högstämda talesättendoldesig *den revolutionära kapitalismens* *högst jordbundna och praktiska intressen*.

Däremot är det obestridligt, att den franska revolutionen är en de sköna frasernas revolution. Dessa fraser är dock inte det verkliga innehållet i den. En sak är, vad som skrives på fanan, en annan, vad kampen verkligen gäller. De proletära resningarna skiljer sig från de borgerliga därigenom, att saken där, enkelt och klart, träder i frasens ställe. När år 1848 bourgeoisin och arbetarklassen först i februari gemensamt – med fraser om den ”sociala” republiken – störtat kungadömet och arbetarna så i juni samma år tog de ”sociala” talesätten på allvar, mejades de ned av general Cavaignacs kartescher. Den europeiska bourgeoisin applåderade. Men Karl Marx skriver den 29 juni 1848 i Neue Rheinische Zeitung:

”Februarirevolutionen var den *vackra* revolutionen, den allmänna sympatiens revolution, därför att de motsatser, som i den bröt ut mot kungadömet, där ännu *outvecklade* och endräktigt slumrade vid sidan av varandra, därför att den sociala kamp, som utgjorde dess bakgrund, ännu blott tagit luftig form, som fras, som ord. Junirevolutionen är den *fula* revolutionen, den fränstötande revolutionen, därför att där saken trätt i frasens ställe, därför att republiken själv blottade odjurets huvud, när den slog av det den skyddande och täckande kronan.

Ordning! var Guizots fältrop! Ordning! skrek Sebastian, guizotinen, när Warszawa blev ryskt. Ordning! skriar Cavaignac, den franska nationalförsamlingens och den republikanska bourgeoisins brutala eko.

Ordning! dundrade hans kartescher, när de sönderslet proletariatets kropp.

Ingen av den franska bourgeoisins många revolutioner sedan 1789 utgjorde ett attentat mot *ordningen*, ty de lät klassherraväldet bestå, de lämnade arbetarna i deras slaveri, de bibehöll den *borgerliga ordningen*, så ofta än den politiska formen för detta klassherravälde och detta slaveri växlade. Juni förgrep sig mot denna *ordning*. Därför ve över juni.”

”Får då den djupa avgrund, som öppnat sig framför oss, förvilla demokraterna, får den låta dem inbilla sig, att striderna om statsformen är innehållslösa, illusoriska, av noll och intet värde?

Endast svaga och fega andar kunna ställa frågan så. De kollisioner, som framgår ur det borgerliga samhällets egna betingelser, måste kämpas igenom, kunna inte fantiserar bort. Den bästa statsformen är den, i vilken de sociala motsättningarna inte utsuddas, inte våldsamt, det vill säga artifiellt, alltså skenbart hållas nere. Den bästa statsformen är den, där de i fri kamp får leva ut sig och därmed utlösas.

Man kommer säkert att fråga oss, om vi inte har några tårar, några suckar, några ord över för dem, som föll för folkets raseri, för nationalgardet, mobilgardet, det republikanska gardet, linje-trupperna?

Staten kommer att ta hand om deras änkor och barn, dekret förhärliga dem, festliga processioner föra deras kvarlevor till den sista vilan, den officiella pressen förklara dem för odödliga, den europeiska reaktionen från öster till väster hylla dem.

Men plebejerna, sönderslitna av hunger, smädade av pressen, övergivna av läkarna, skymfades som tjuvar, mordbrännare, galärslavar av hedervärd folk, medan deras hustrur störtas ned i ett ännu djupare elände än förut och de bästa överlevande deporteras över havet – att fläta lagern kring deras hotande mörka panna, det är den *demokratiska* pressens *privilegium*, det är dess rätt.”

Med sådana ord, som i sin grandiosa lidelsefullhet lyser som trotsiga, flammande facklor, klargör Marx sin inställning till den borgerliga, deklamatoriska revolutionen och den proletära, som inte nöjer sig med fraser. När vi hyllar den stora, franska revolutionen är det utan illusioner om dess ”sociala” karaktär. Det är inte de fattiga, som frigöras i den. Nöden är inte den främsta drivkraften bakom det väldiga dramat utan tvärtom den övermodiga rikedom, som, med historisk rätt för övrigt, därför att den bär fram nya produktivkrafter, vill lägga en tum till sin växt. Den borgerliga utvecklingen, som nästan sedan sin tillblivelse försiggått under ständiga försiktighetsåtgärder mot och längre fram strider med de breda, exploaterade massorna har emellertid nu haft sin tid. Historien behöver den inte längre för att lyckliggöra

människosläktet. Om proletariatet i våra dagar på ett helt annat och överväldigande sätt än under den franska revolutionen eller juniupproret mera än ett halft århundrade senare känner, att det borgerliga samhället måste ersättas med ett nytt samhälle, så är det av alldeles samma skäl, som kom bourgeoisin att revoltera mot l'ancien régime. Det borgerliga samhället har blivit *sterilt, improduktivt*. Kapitalismen bryter gång på gång samman i jättelika kriser, följda av matta uppblomstringsperioder. På grund av de växande avsättningssvårigheterna ökas, trots teknikens framsteg, den kapitalistiska produktionsvolymen i så ringa utsträckning, att befolkningens försörjning per individ, enligt en total beräkning, som omfattar trettiotvå länder, är sämre än före kriget. Den europeiska agrarkrisen visar tecken till att bli konstant. Det fixa kapitalet utnyttjas inte till sextio procent, den industriella rationaliseringen leder till en kronisk arbetslöshet, som redan, i världsmåttstock, omfattar tiotals miljoner. På sina håll har de proletära massornas växande självständighet tvungit storbourgeoisin att tillgripa klart och tydligt barbariska undertryckningsåtgärder för att bevara sitt herravälde. Ett återfall i medeltida råhet, med judeförföljelser, degradering av kvinnan, avrättningar med yxa, bokbål har ägt rum mitt i den europeiska kulturens hjärta. Efter en kort demokratisk pacifistisk period håller slutligen på nytt kampen om råvarukällor och avsättningsområden på att draga in hela världen i ett nytt, fruktansvärt krig, vars lågor redan flammor i fjärran östern och vars bränder ännu inte slocknat på den förödda, pyreneiska halvön. Samtidigt visar de arbetande massorna i det första socialistiska samhället för var dag som går allt ovedersägligare den socialistiska samhällsorganisationens förmåga att utlösa alla produktivkrafter, höja lantbruket till en ojämförlig teknisk nivå, omöjliggöra alla ekonomiska kriser, likvidera all arbetslöshet, öppna kunskapens och kulturens portar för det arbetande folket och härtill kommer, att detta lyckliga samhälle, där kvinnan befriats från århundradens slaveri och arbetare och bönder solidariskt stödjer varandra, lyser som den mäktigaste fyrbåken för all sann fredssträvan i en mörknande värld.*

* Jmf. E. Varga, 20 Jahre Kapitalismus und Sozialismus, Editions Prometheus, 1938. De flesta borgerliga läsare torde emellertid föredraga att utan närmare, vetenskaplig dokumentation vara övertygade om det kapitalistiska samhällets ekonomiska överlägsenhet över det socialistiska. Det inre ljus, som härvidlag upplyser dem, kan vi naturligtvis inte släcka.

”Framtiden tillhör inte den sjunkande, ruttnande kapitalismen och dess stinkande giftiga kloak – fascismen. Framtiden tillhör den uppåtstigande socialismen, mot vilken alla arbetande, hela den framskridna mänskligheten riktar sina blickar”.

Georgi Dimitrov.

Det borgerliga samhällets dialektiska grundlag.

Det politiska systemet i vårt land är en borgerlig demokrati och som alla härskande, politiska system, så länge de varar, är vårt föremål för den officiella pressens smicker, politikernas panegyrik, allmänhetens vördnad, poeternas deklamationer. Vetenskapsmännen analyserar dess beståndsdelar som om de utgjorde grundstenar i människonaturen och prästerna försäkrar oss om dess överensstämmelse med evangeliet och gudomens vilja. Den borgerliga demokratin är ett klassherravälde, som döljer sina rynkor i den politiska frihetens behagfulla klänningsveck. Den politiska friheten blomstrar här inför offentligheten, den sociala olikheten, som är ett faktum, är däremot inofficiell. Det officiella är fasaden, skylten, exteriören. Så länge motsättningarna mellan klasserna kunna harmonieras i denna form är allt gott och väl. De härskande glädja sig åt att vinsten ändå är så stor. De exploaterade äro tacksamma för att utsugningen trots allt inte är värre. En inre endräkt, vars enformighet de politiska motståndarna söka skingra genom att endast vara överens i väsentliga frågor, råder. Den politiska frihetens komedi distraherar de agerande i den sociala olikhetens tragedi. Nådens solsken lyser över goda och onda. Landshövdingen får nordstjärnan och hans betjänt en medalj för långvarig och trogen tjänst. Himlens dagg faller i form av anföranden i riksdagen över hungriga och mätta.

Denna ordning, som tolereras, därför att demokratin är skenbar och friheten inte är reell, förvandlas emellertid till den värsta oordning, så snart oroande och djärva huvuden visa sig på folkväldets hydra. Reaktionen gräver i en blink fram sina rostade glavar, redo att övertyga demokratin om, att den är *borgerlig* och inte, den ger sig ut för, *obegränsad*. Folkväldet återigen sätter sig, med olika styrka, till motvärn. Den gamla striden mellan riddaren och draken börjar, varvid båda motståndarna, vänster och höger, rött och svart, betrakta sig själva som riddare och varandra som drakar. Förvirringen är djurisk. Men den kan inte undvikas. Mänskligheten har nämligen inte i detta samhälle, där klasskampen rasar, därför att den har orsaker härtill, hunnit ur sin förhistoria. Detta är hårt för den borgerliga kulturbäraren, som betraktar sig som historiens fine fleur, att höra. Så är det dock. Det är själva faktum, som är tragiskt.

Den borgerliga demokratin gömmer på klassmotsättningar, som växa till och med, när de slumra. Utlösningen är ofrånkomlig. Vulkanen, på vilkens sluttningar vinrankorna dofta och idyllen blomstrar, kokar i sitt inre av glödande eld och lava. Förr eller senare bryter det löst.

Ingen kompromiss varar för evigt. Det gamla måste förintas. Det nya kräver, när den käll-borgerliga ängslan drunknar i massraseriet, hela segern. Revolutionärerna, som förstå detta är *realister*. De konservativa, som inbilla sig, att det bestående är evigt, är *utopister*.

Förvandlingens lag är hård för alla samhällen, men det ges ingen undanflykt, när den sliter av partier och klasser det sociala hyckleriets masker och utan att förändra en min räcker dem stridens vapen.

Vad är fascismen? Inte något, som, vad de troende än föreställa sig, faller från himlen. Den är en renodling av det borgerliga samhällets brutalitet, det väpnade klassherraväldet utan förskönande demokratisk slöja. Vad är proletariats diktatur? Inte något, som, genom massornas resning, springer fram ur intet. Den är *förverkligandet* av den borgerliga demokratis stora löften. Fascismen förvärrar och förevigar de *reella* förhållandena i de kapitalistiska samhällena, proletariats diktatur gör de *formella* friheterna i de kapitalistiska

samhällena till *verkliga* förhållanden. I alla borgerliga demokratier pågår, på grund av deras egen tvetydiga, dubbla, klassmässigt halva natur, kampen mellan dessa ytterligheter. De, som tro, att historiens logik inte är människornas, glömma, att det är människor, som göra historien. Josua fick – enligt den bibliska berättelsen – solen att stanna i Ajalons dal. Under är numera lika uteslutna i politiken som i naturen. Samhällena står aldrig stilla. Den, som inte steg för steg vill utveckla demokratin, utvecklar, antingen han vill det eller inte, steg för steg reaktionen.

Redan under den franska revolutionen framträder denna de moderna samhällenas dialektiska grundlag mycket tydligt. Under några få, av dramatiska händelser intensivt laddade år företager det franska folket liksom en första magnifik generalrepetition till den kommande, europeiska politiken.

Marx skildrar den dialektiska rytmen i utvecklingen på följande sätt:

”På de *konstitutionellas* herravälde följde *girondisternas* och på girondisternas jakobinernas. Vart och ett av dessa partier stödde sig på det mera framskridna. Så snart ett av dem fört revolutionen tillräckligt långt, för att inte kunna följa med längre och ännu mindre gå i spetsen för den, sköts det åt sidan av den djärvare bundsförvanten, som stod bakom, och sändes till guillotinen. Revolutionen rörde sig alltså i *uppåtstigande* linje.”

Till detta måste fogas, att varje parti, som makades undan, förband sig med de tidigare undanskjutna grupperna till en furiös *kontrarevolution*, som, då den ständigt sökte sig alltmera reaktionära stöd, rörde sig i *nedåtstigande* linje.

Revolutionen går alltså först bort från bourbonerna till den demokratiska republiken och därifrån över den napoleonska militärdiktaturen och kejsardömet tillbaka till bourbonerna igen. Under det att detta kretslopp fullbordades, framträdde emellertid den moderna samhällsutvecklingens båda elektriska poler, fascismen och kommunismen, i ett första grandios utkast.

Den *demokratiska* revolutionens seger sker i det *diktatoriska* välfärdsutskottets tecken. Dess politik utvecklas på en bred, folklig grundval:

maximipriser på livsmedel,
tvångskurs på assignaterna,
förföljelse av spekulanterna i dyrtiden,
revolutionär kamp mot emigranterna och deras förbundna inom och utom landet,
internationell folkbefrielse under parollen krig åt palatsen, fred åt kojorna,
pension åt soldaternas föräldrar,
hjälp åt vanföra,
kontant ersättning åt hantverkare och arbetare för deras deltagande i sektionmötena, tvångsrekvisitioner hos de rika,
uppdelning av aristokratisk jord på förtjänta patrioter, arbete åt de breda massorna i livsmedels- och vapenfabrikerna.

Republiken, över vilken tricoloren vajar, är sträng, dygdig, ideell, allvarsam. Medborgarna ursäktade sig för sin rikedom, dua varandra. Långbyxorna ersätta knäbyxorna, carmagnolen fracken och den röda luvan den trekantiga hatten. Det är Robespierres, Saint-Justs och Couthons epok.

Efter thermidor, då storbourgeoisien, som trots allt på detta utvecklingsstadium var bärare av de nya produktivkrafterna, återtog herraväldet, samlade sig vänsterjakobinerna för att göra ett sista förtvivlat försök att ånyo rycka till sig makten. De grundade under ledning av Gracchus Babeuf, en hemlig sammanslutning, som de kallade de *likas* förbund. I programmet heter det:

1. Naturen har givit alla människor lika rätt att njuta livets goda.
2. Samhällets ändamål är att värna denna jämlikhet, vilken under naturtillståndet så ofta kränkes av de starka och onda samt att genom samarbete öka summan av det gemensamma goda livet kan bjuda.
3. Naturen har ålagt alla och en var plikten att arbeta. Ingen har på hederligt sätt kunnat undandraga sig denna plikt.
4. Arbete och njutning skola var gemensamma.
5. Det råder förtryck, när den ene slites ut av arbete och saknar allt, medan den andre simmar i överflöd utan att utträta något.
6. Ingen har kunnat på hederligt sätt ensam tillägna sig jordens och industriens alster.
7. I ett verkligt samhälle ges det varken rika eller fattiga.
8. De rika, som icke vilja avstå från sitt överflöd åt de nödlidande, är folkets fiender.
9. Ingen har rätt att i kraft av sin rikedom beröva sin nästa den undervisning, som är nödvändig för hans lycka. Undervisningen bör vara gemensam.
10. Revolutionens ändamål är att införa jämlikhet och skapa allmän lycka.
11. Revolutionen är icke fullbordad, ty de rika suger åt sig allt livets goda och är ensamma härskande, medan de fattiga arbeta som slavar, tåras bort i elände och intet betyder i staten.
12. 1793 års författning är Frankrikes verkliga grundlag, ty den är fredligt antagen av folket.

Den segrande kontrarevolutionen förde Babeuf, som dessförinnan med en dramatisk dolkstöt sökt begå självmord i själva rättsalen som protest mot domen, på bödelskärran till guillotinen. Med de *likas* program träder emellertid *socialismen*, som här ännu på grund av de outvecklade industriella produktivkrafterna är *asketisk* och *utopisk*, fram som den sista konsekvensen av den franska revolutionens *uppåstigande demokratiska linje*.

De kontrarevolutionära krafternas triumf hade börjat långt tidigare. Anledningen till utlösningen av deras raseri är symptomatisk. Den fjärde och femte thermidor år II hade Robespierre under medverkan av sina vänner Saint Just och Couthon genomtruffat ett beslut, enligt vilket misstänkta kontrarevolutionärers jord skulle konfiskeras och gratis överlämnas till fattiga sansculotter. Härmed hade han redan passerat den rent *politiska* demokratins gränser och slagit in på den *sociala* revolutionens väg. Storbourgeoisin förstod, att *egendomen*, det heligaste av allt, var i fara och det gav den *mod*. Den nionde thermidor lyckades den med våld störta triumvirerna och dagen därpå föll deras huvuden på schavotten. Härmed gick revolutionen, politiskt sett, sett in i sin *regressiva* fas. Ekonomiskt sett frigjordes den storborgerliga spekulatören och handeln. Men ändå minskas allt med ens, de ledande personerna, perspektiven, händelserna. I Robespierres, Saint Justs och Couthons ställe träda Tallien, Fréron, Barras, de osjälviska statsmännen ersättas av principiösa politiker och profitörer. Revolutionen mister allt format. Den blir en affär. Den sjunker ned till *slätten* från *berget*.

Välfärdsutskottet *diktatur*, som utövats under direkt stöd från massorna, hade varit den *demokratiska* republikens maktorgan. En av den storborgerliga reaktionens första åtgärder var att besluta, att de revolutionära kommittéerna skulle förnyas med en fjärdedel varje månad och att medlemmarna icke fick omväljas. Samtidigt upplöstes de jakobinska klubbarna. Här utnyttjade alltså reaktionen den *borgerliga parlamentarismen* direkt som vapen mot den *diktatoriska* demokratin. Och vilken parlamentarism? Den är endast den skönmålade kulissen,

bakom vilken de storborgerliga intressena driver sitt skumma spel. Det är lycksökarna och de korrupta dagspolitikerna, som tränger sig fram.

De första salongerna, som öppnades, när den övermodiga rikedommen efter terreuren åter vågade visa sig, var, enligt samstämmiga samtida vittnesbörd, *bankirernas* och *leverantörernas*. Politikerna var dockor, som de behövde, och de ryckte i trådarna. Men även sängkammaren, för vars inflytande de stora republikanerna varit likgiltiga, blev ett hemligt departement i staten. ”Varför längre förtiga”, skriver Babeuf, ”att Tallien, Fréron och Bentabole bestämmer över människors öde mjukt utsträckta på sammet och rosor vid adelsdamernas sida? De, som de nu gift sig med, var i fängelse den 9 thermidor, men man sade dem: vill ni bli giljotinerad? Eller accepterar ni min hand? De höga och mäktiga damerna tänkte, att det var bättre att gifta sig än att bli halshuggna och nu är de redan lagstiftare”.

Folkets terreur, som utgjort ett nödvändigt försvar mot de mest brutala inre och yttre fiender var över: nu ville man *njuta*. Madamen Tallien – Notre dame de Thermidor – lancerade mitt under den kallaste vintern under hela århundradet det grekiska modet och anlände till teatern som Diana, med diadem om pannan, i en kort tunika, med nakna armar och ben och sandaler på fötterna. Aktriser och högförnäma damer, omkretsade av njutningslystna politiker, möttes och blandades på baler och mottagningar. På Saint Sulpicekyrkogården dansade man bland gravstenarna, som man inte gjort sig möda att bortföra. Ett stycke därifrån gick dansen i karmeliternas trädgård vid rue Vaugirard, där de edsvägrande prästerna massakrerats två år tidigare.

Historien vände om och återvände i sina egna fotspår. Jakobinerna fördes till guillotinen, gironden återuppstod i nationalkonventet, de moderat konstitutionella höjde åter sin stämma, fängelserna öppnades och en mängd aristokrater släpptes ut.

Med dem, som nu understöddes av den samlade reaktionen, kom den *vita terrorn*.

Band av slagskämpar, la jeunesse dorée, anordnade klappjakt på de gamla republikanerna. Under skrik och vrål piskades les tricoteuses, bearbetades jakobinerna med knölpåkar och battonger, tvingades att sjunga *Revéil du peuple*, kontrarevolutionens bestialiska hathymn, mördades och torterades i sina hem och på gatorna, medan myndigheterna blundade. Känns de långa knivarnas natt igen? Det militärt organiserade trasproletariatet har alltid utgjort den *kontrarevolutionära storbourgeoisien* och *junkrarnas stormtrupp*. Dödandet utan ideal är ingenting nytt. Dagens fascistiska herrar har använt den gamla *taktiken*. Är det inte karaktäristiskt, att sådana förvildade garden alltid får röja väg och sopa rent för kontrarevolutionen?

Efter och bakom de beväpnade banden kom då som nu armén, vilken är storbourgeoisien sista skydd och samtidigt det organ, med hjälp av vilket den genom statsbeställningar berikar sig, och ur arméns mitt framträdde kontrarevolutionens sista konsekvens: *den starke mannen*. Napoleon Bonaparte meriterade sig för sin historiska roll som inkarnation av den franska storbourgeoisien vilja genom militära drängtjänster och genom att slå ned dess fiender till höger och vänster:

Den 13 vendémiaire år IV skingrade hans blysvärmar rojalisterna, som försökte rycka till sig makten.

Den 9 ventôse år IV jagade hans trupper ut Babeufs anhängare ur Pantheonklubben och generalen vred själv om nyckeln till församlingssalen. Belöningen var överbefälet över den italienska armén och giftermålet med Joséphine.

Den 18 fructidor år V drev han genom en av sina kondottiärer – Augerau – å direktoriets vägnar ut de rojalistiska deputerandena ur lagstiftande församlingen och arresterade dem.

Den 22 floréal år VII krossade han – strax innan han embarkerade till Egypten – på nytt, för att skydda direktoriet, den lagstiftande församlingen, där nu vid ett nyval extremt demokratiska element fått överhanden.

Under denna utveckling måste emellertid *militärdiktaturens* egenskap av den enda fasta punkten för *storbourgeoisien* i ett samhälle sönderslitet av kampen mellan rojalister och republikanska extremister, utkristalliseras: när bajonetterna rensat deputeradekammaren den adertonde brumaire år VIII var den ett faktum.

Med den förste konsuln träder alltså den starke mannen, militarismen, den på bajonetten vilande diktaturen fram som den sista konsekvensen av den franska revolutionens *nedåtstigande, antidemokratiska linje*.

Den franska revolutionen frambringa sålunda ur demokratisk synpunkt två linjer, en uppåtstigande och en nedåtstigande, och denna historiska rytmik framkallas av klasskrafter, som, låt vara utvecklade, alltjämt utgöra grundläggande motsättningar i världen.

Babeuf är en föregångare till socialismen. Men hans betraktelsesätt är ännu ofullgånget. Hans socialistiska princip är *delningen* av den bestående rikedom, en utopisk princip, som inte kan bilda utgångspunkten för ett nytt samhälle. Den vetenskapliga socialismen vill icke blott dela utan framför allt även utveckla. Produktivkrafterna skall göras till *gemensam egendom*, arbetsfri inkomst och utsugning avskaffas och produktionen skall sedan väl de avsättnings-svårigheter, som nu hämma den, övervunnits genom att behovet i stället för profiten lägges till grund för den, *planmässigt stegras i ofantlig måttstock*. Det är den riktiga vägen, som proletariatet lärt sig under det förflutna århundradet. Babeuf härleder vidare socialismen ur moralen. Den är för honom ett antal rättfärdiga principer, som måste förverkligas och för vilka han med sant och stort hjältemod gav sitt liv. Nu är moralen emellertid själv endast en produkt av samhällsförhållandena, även om den, sedan den en gång tagit form, också återverkar på dem. Den har varken sin grund i naturen eller är i stånd att i och för sig genom sin rent ideella kraft förändra klasserna i samhället. Den vetenskapliga politiken, som renodlats av marxisterna, består därför icke i att moralisera utan i att medvetet deltaga i och till sin fördel söka utnyttja den faktiskt – av ekonomiska skäl betingade – pågående utvecklingen. Babeufs minne är oss dyrt och kärt. Men det är med stolthet vi konstatera, att socialismen sedan hans dagar nått en vetenskaplig fasthet och mognad, som han inte, begränsad av sin tid, kunde ana. Den praktiska skillnaden är lika stor som den teoretiska. Den revolutionära arbetarklassen har vuxit med uppgifterna. Babeufs sammansvärjning sprängdes innan den *hann övergå till handling*. Sidenvävarna i Lyon, som år 1831 under parollen ”leva arbetande eller dö kämpande” erövrade makten i sin hemstad, *höll den*, åtminstone nominellt, *i åtta dagar*. Parisproletariatet stred i juni 1848 med heroism *lika länge* på barikaderna för den sociala revolutionen och krossades först sedan bourgeoisins kanoner gjort sitt verk. År 1871 gjorde komunarderna sitt oförglömliga försök att ”storma himlarna” och grundlade den första socialistiska kommunen, som bestod i t v å måna de r. Efter världskriget gick proletariatet till anfall i en mängd länder och i ett land, på en sjättedel av jordens yta, segrade det *för alltid*. Är det inte raskt marscherat på mindre än hundrafemtio år?

Alla tidigare samhällen, utom urkommunismens, har byggts på förtryck från ett härskarskiktets sida av folkets stora massa. Förändrade produktionsförhållanden har endast inneburit, att *utsugningens form* förändrats. Därför kunde tidigare varje nytt produktionssätt under långa tider utveckla sig inom ramen av det gamla produktionssättet. Så blev livegenskapen till inom det antika slavsamhället, kapitalismen inom det feodala samhället och först när den kapitalistiska produktionen nått en hög grad av blomstring, tillkämpade sig bourgeoisin den politiska ledningen. Det borgerliga samhället behövde nära tusen år för att helt triumfera. Behöver socialismen lika lång tid? Sombart och andra sådana chauvinister hävdar, att

övergången från kapitalismen till socialismen kommer att försiggå i etapper och taga sekel i anspråk. Det är ju trösterikt för bourgeoisin, men oriktigt, ty socialismen skiljer sig från tidigare produktionsformer därigenom, att den för att bli verklighet icke kan nöja sig med att förändra utsugningens *form* utan måste *avskaffa* den. De tidigare formerna av utsugning kan därför inte bestå sida vid sida med socialismen. Vad utvecklingens tempo beträffar heter det i den tredje internationalens program:

”Under det att de borgerliga revolutionerna behövde århundraden för att i hela världen sätta en gräns för feodal-adelns politiska herravälde, som endast kunde brytas genom en rad enstaka revolutioner, förmår proletariats internationella revolution på grund av den ökade förbindelsen mellan de olika länderna lösa sin uppgift på kortare tid, ehuru den ingalunda är en enda akt utan sträcker sig över en hel epok.”

Erfarenheten bekräftar fullständigt denna uppfattning. Det är blott hundrafemtio år sedan den stora franska revolutionen. Men under dem har arbetarklassen hunnit organisera ett *avantgarde* i världsmåttstock, skola sina kämpar och taga upp en *internationell* kamp utan motstycke i historien.

Huru har inte under samma period *den borgerliga kontrarevolutionens inkarnationer* degenererats, försimplats och förråats? Napoleon den förste var dock ett geni och fastän han betecknade ett *politiskt* återfall i förhållande till de demokratiska idéerna av år 1793, så representerade han i alla fall ett framsteg för Europa: den borgerliga frigörelsen följde hans örnar från Paris till Berlin. Den lille mannen med den genomträngande blicken, de kantiga rörelserna, det bleka, hårda och stolta ansiktet var verkligen *suverän*, en imperator, sin tids kraftfullaste son. Diktarna, även de bästa och mest frihetsvänliga, har brottats med honom och han har besekrat dem i längden en efter en på samma sätt som han sträckte de europeiska feodalfurstarna till marken. Det står en fläkt av stor, historisk mission kring hans blodiga öde. Eftervärlden har inte svårt att leva sig in i de heineska grenadjärernas sorg, när budskapet om hans fall når dem under hemfärden från fångenskapen i Ryssland:

”Das Ehrenkreuz am roten Band
sollst du aufs Herz mir in legen,
die Flinte gib mir in die Hand
und gürt’ mir um den Degen.

So will ich liegen und horchen still
wie eine Schildwach’ im Grabe,
bis eins ich höre Kanonengebrüll
und wiehernder Rosse Getrabe.” *

Det är inte utan inre sanning denne grenadjär, som likt en skyltvakt i graven väntar på kejsarens återkomst, hos skalden Georg Herwegh på 1840-talet blir till en trumpetare i mänsklighetens armé, som i gravkullen otåligt väntar på revolutionens uppståndelse.

Men redan Napoleon den tredje, nästa av bajonetten befullmäktigade, franska diktator å storbourgeoisin vägnar, har med rätta erhållit epitetet den lille. Sfinxen, som den samtida europeiska pressen kallade honom, rymde ingen gåta. Här är det inte så mycket fråga om en personlighet, en karaktär som om ett organ för finansintressen, en svindlare, en äventyrare. Om hans store namne i sin trekantiga hatt, på sin höga, vita häst, med armen instucken i rockuppslaget och mot bakgrunden av Austrelitz sol trots allt ändå är en symbol för det revolutionära borgerskapets élan och heroism, så är han själv endast en reflex av roffarandan,

* Medaljen i det röda bandet skall du lägga på mitt hjärta, giv mig geväret i handen och spänn om mig värjan. Så vill jag ligga och lyssna stilla som en skyltvakt i graven till dess att jag åter hör kanondån och trav av gnäggande hästar.”

de listiga bankoperationerna, den tomma, yttre prakten utan inre kärna framemot mitten av adertonhundratalet, kort sagt, för bourgeoisin under under järnvägsbyggandets dagar. Vad är det också för en politik han för? Han gör sig till representant för en nationell utveckling av det franska kreditväsendet, som förut behärskats av huset Rotschild och engelskt kapital. Det är bröderna Péreire och de dem närstående politikerna kring tidningen National, Duclerc, Garnier-Pagés, Armand Marrast, som för fram honom och genom hans diktatur lyckas bryta la haute banques tidigare monopol på järnvägskoncessionerna. På basis av det nya kejsardömet reser sig Crédit Mobiliers finansbyggnad i järnvägsspekulationens tecken. Och hans krig? De bära inga frihetens örnar runt Europa. Genom deltagandet i det italienska frihetskriget mot Österrike, som kan tyda på motsatsen, förvärvas Nizza och Savoyen, men meningen med det hela är egentligen, att Péreires Crédit Mobiliers skall få kontrollen över den nyss byggda Mont-Cenisbanan och dessutom upprätta en filial av banken för hela Italien.

Till och med den kejsrerliga sfinxen, vars hemlighet kan uttryckas i banknoter och spelmarker, var emellertid stor i jämförelse med de groteska gestalter, i vilka våra dagars storbourgeoisier förkroppsligar sin härskarvilja å tout prix. De äro återspeglings av den råa viljan att härskas utan minsta sken av kultur, valda representanter för den fullständigt parasitära kapitalismen, som inte längre på förnuftigt sätt kan motivera sitt fortbestånd och därför är helt igenom irrationell, oförmögen att lita till annat än plump hot, grova lögn, kommandon och våld. Särskilt den tyska trion är verkligen famös. I den går den urartade tyska kulturen intellektuellt under i mytologi. Detta är inte statsmän, som medvetet deltar i den sociala processen utan – låt vara på sitt sätt habila – politiska underhuggare, som, taktiskt sett lever ur hand i mun. Må de, som så vilja bedragas av fräckhetens tillfälliga framgångar. Det hela kommer och måste ändå sluta icke blott eländigt utan även snöpligt. Hitler är en fruktansvärd karikatyr på *småborgaren*, Göring på *junkern*, Göbbels på den *intellektuelle*. De representerar efterblivna sidor hos det tyska folket och det är säkert en psykologisk anledning till deras makt. Tysklands verkliga diktatorer, Ruhrkapitalets herrar, hålla sig försiktigtvis så osynliga de kan. Men deras heliga ande omger trion, denna makalösa representation i karikatyr av rikets efterblivna folkgrupper, med en imponant gloria, en horisont av mäktig kolrök och väldiga eldsflammar från glödande masugnar.*

Babeuf är föregångsmannen för en rörelse, som *förstör* hans bild, allteftersom tiden går. Han är den första, svaga, outvecklade, fantastiska början till de idéer, som i denna stund genom sin förnuftighet och oemotståndliga logik likt demoner besätter ungdomen, för att inte släppa den ur sina klor, innan de triumferat. Han är prologen till ett drama, som blir större, mera gripande och skönt för varje akt, som går, mänskighetens största frihetsdrama. Napoleon däremot är själv den högsta punkten i storbourgeoisins historia, det enda ögonblicket i dess prosaiska tillvaro, då den omfläktas av heroismens vingslag och då en obestridlig mänsklig mission gör till och med bajonettens herravälde i dess tjänst om inte tilltalande så i varje fall uthärdligt. Hans efterföljare vittna redan genom sin apparition om kapitalets moraliska degeneration. I deras gestalter återspeglas, att det kapitalistiska systemet blivit improduktivt, fullgjort sin historiska uppgift och nu endast är en tung börda för

* Med denna karaktäristik har vi sökt föregripa, vad vi tror kommer att bli historiens dom om dessa gestalter, men vi har däremot icke velat underskatta våra motståndares reella betydelse i samtiden. Dimitrov skriver:

”En av de svagaste sidorna i våra partiers antifascistiska kamp består däri, att de inte tillräckligt och i rätt tid reagerar mot fascismens demagogi och ända till idag fortsätter att behandla kampen mot den fascistiska ideologin med ringaktning. Många kamrater trodde inte, att en så reaktionär avart av den borgerliga ideologin, som fascismens ideologi, vilken i sin orimlighet ofta stegras ända till vanvett, överhuvud var i stånd att få inflytande på massorna. Det var ett stort fel. Kapitalismens långt gångna rutenhet tränger in i själva mörken av dess ideologi och kultur och de stora folkmassornas förtvivlade läge gör vissa skikt mottagliga för smitta från de ideologiska avfallen av denna förruttnelseprocess” (G. Dimitrov, Enhetens och folkfrontens problem, Arbetarkulturs förlag, 1939).

mänskligheten. Napoleon är höjdpunkten i en utveckling, som *förminskar* och karrikerar honom, allteftersom tiden går.

Dagens babeufar är det första socialistiska samhällets giganter. Dagens napoleoner är primitiva desperados, politiska fantaster, kapitalismens likplundrare.

”Kommunen är den proletära revolutionens försök att krossa det borgerliga statsmaskineriet och den slutligen upptäckta form, i vilken det krossade kan och måste ersättas.”

Lenin.

Pariskommunen – ett nytt samhälle i vardande.

Den franska revolutionens drama återupptages och stegras undan för undan under adertonhundratalet och ständigt framträder samma historiska rytm. Liksom i variation på variation uttömmar historien sitt tema.

Över den napoleonska militärdiktaturen återvände bourbonerna till tronen. I juli 1830 stego arbetare och studenter om vartannat på barrikaderna. Karl den tiondes blåblodiga gengångarregering och furst Polignac, den hatade ministern, som med sina ordonnanser sökt göra den redan tidigare trånga vallagen ännu trängre och reducera pressfriheten till en chimär försvunno över en dag och natt. Ludvig Filip av huset Orleans sattes på tronen och borgerskapet skar till sig en konstitution efter sitt tycke. Den krönte spetsborgaren kände emellertid ingen nämnvärd tacksamhet mot det proletariat, som röjt väg för honom. Den borgerliga revolutionen följdes detta till trots denna gången inte av så starka *sociala* svallvågor. Arbetarupproret i Lyon 1831 vittnar dock även här om, att alla borgerliga revolutioner har en tendens att – nota bene ur borgerlig synpunkt – gå för långt.

Skenbart förorsakades det av en ren lönekonflikt. Den närmaste anledningen till den demonstration ned från arbetarförstaden La Croix- Rouse, som ledde till utbrottet, var en strid om tarifferna. När arbetarna hindrades att tränga in i staden uppstod en förbittrad kamp, som varade i två dagar och slutade med arbetarnas fullständiga seger över linjetrupporna. En bidragande orsak till att löneförhållandena kändes så outhärdliga var, att den nya borgarregeringen för att gynna vinfabrikanterna i Bordeaux minskat den indirekta skatten på viner och i stället lagt på den direkta skatten, som drabbade den fattiga befolkningen tungt. Det var alltså, vilket även tydligt framgår av Rhoneprefektens skrivelse den 7 oktober 1831 till finansminister Périer, den konkreta upplevelsen av den nyss avslutade borgerliga revolutionens gränser, som utgjorde en av förutsättningarna för resningen. Något *klart politiskt syfte* förmådde emellertid arbetarna ännu icke på detta stadium av klassmedvetandets utveckling förbinda med sin aktion. Av de parisiska polispijonernas rapporter framgår, att arbetarna i huvudstaden man och man emellan talade om att följa kamraternas i Lyon exempel och *frapper le grand coup*. Det hela rann emellertid ut i sanden. Hertigen av Orleans förnam, på väg från Paris med trupper för att inringa Lyon, i Joigny, Auxerre och Châlons rop från manifesterande arbetare: ”Ned med ministrarna.” Det var allt. Inga krafter sökte *målmedvetet* driva revolutionen vidare.

Först år 1848 tog de sociala energier, som ackumulerats, mera bestämd form. Knappt hade borgarkungen Ludvig Filip avvikit till England, de detroniserade franska monarkernas stående tillflyktsort under adertonhundratalet, förrän socialisten Lerroux kunde förklara: ”Vi har för ögonblicket två republiker”. Nationen var i själva verket *delad i två läger*. I den provisoriska regering, som tillsatts i samband med utropandet av republiken, satt två arbetarrepresentanter, Louis Blanc och kroppsarbetaren Albert. Regeringsmajoriteten ville *avsluta* revolutionen, socialisterna förstod inte, att de måste *fortsätta* den eller *gå under*. För att kompromettera socialisterna upprättades *nationalverkstäder* för de arbetslösa och ledningen av dem överlämnades åt en Luxembourgkommission, i vilken Louis Blanc och Albert placerades. Men de erhöll ingen beslutande myndighet och ingen egen budget. Den revolutionära ledaren Blanqui insåg, att den provisoriska regeringen endast väntade på den konstituerande församlingens sammankallande för att likvidera socialisterna. Den 17 mars anordnades en massdemonstration, officiellt för att stöda den provisoriska regeringen mot angrepp från

höger, reellt för att söka driva ut de borgerliga representanterna och upprätta en rent revolutionär statsmakt. Louis Blanc, som inte förstod revolutionens logik, solidariserade sig med sina borgerliga kolleger emot *massorna*. I en sådan situation var varje eftergift från socialisterna sida en *seger* för de borgerliga. Den 16 april arrangerade bourgeoisin en demonstration för att driva ut *arbetarrepresentanterna* ur regeringen. Blanqui svarade dagen därpå med en mot-demonstration, mot vilken *militär* utkommenderades. Trots detta satt Louis Blanc kvar i regeringen och vägrade att taga *strid*. Den 4 maj sammanträdde den församling, som skulle ge landet en konstitution. Dess första åtgärd var att koncentrera regeringsmakten i ett utskott på fem man. Bland dessa var varken Louis Blanc eller Albert. Arbetarrepresentanterna var alltså *utmanövrerade*. Den 15 maj försökte Blanqui med en *kupp* erövra makten. En revolutionär massa trängde in i nationalförsamlingen, men militären fördrev den. Blanqui, Louis Blanc, Albert häktades. Kontrarevolutionen hade triumferat. När i juni nationalverkstäderna brutalt upplöstes och de arbetslösa vräktes ut på gatan kastade proletariatet upp barrikader. Det var sista akten. General Cavaignacs kartescher gjorde sitt verk. Ur kontrarevolutionens kanonrök framträdde den *starke* mannen. Den franska revolutionens tema återupprepades i en ny variation. Över den *nya* napoleonska militärdiktaturen återvände den franska nationen till *kejsardömet*, som *karrikerades* i en andra edition.

Revolutionen 1848 hade utlösts av en ekonomisk kris. Kontrarevolutionen bars fram av en högkonjunktur. Det var tydligt, att en lång period av *politisk stagnation* var att vänta.

”Men revolutionen är grundlig”, skrev Marx år 1852 i *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, ”Den är ännu på resa genom skärselden. Den gör sitt arbete metodiskt. Den 2 dec. 1851 hade den fullbordat den första hälften av sin förberedelse, den håller nu på med den andra. Den renodlade först det *parlamentariska* våldet för att kunna störta det. Nu, när detta mål är nått, renodlar den det *exekutiva* våldet, reducerar det till dess renaste uttryck, isolerar det, ställer fram det som det enda hindret för att koncentrera alla förstörelsens krafter därpå. Och när denna andra hälft av dess förarbete är fullbordad, kommer Europa att springa upp från sina stolar och jublande ropa: Bra grävt, gamle mullvad.”

Här drager Marx på sitt vanliga drastiska sätt kontentan av den tidigare utvecklingen. Den franska revolutionen hade hunnit avslöja det borgerliga innehållet i parlamentarismen. Nu gällde det för den att framhäva den borgerliga administrationens, det byråkratiska statsmaskineriets klasskaraktär.

Att den revolutionära *kommunen* efter kejsardömet fall icke övertog den gamla förvaltningsapparaten utan *krossade* den, slog sönder den och upprättade nya, *rent folkliga* regeringsorgan visar, hur riktigt Marx förutsett utvecklingen. Han skriver också den 12 april 1871 förtjust till Kugelmann:

”Om du ser efter i sista kapitlet av min 18:de *Brumaire* skall du finna, att jag som den franska revolutionens nästa försök anger, att ej som alltid hittills skett överflytta det byråkratiska-militära maskineriet från den ena politiska gruppen till den andra utan att *krossa* det och detta är förutsättningen för varje verklig folkrevolution på kontinenten. Det är det våra hjältemodiga partikamrater i Paris gjort.”

Kommunen år 1871 betraktade sig själv som en *återuppstånden* kommun av år 1793. Men den var i alla fall icke draperad i tricoloren utan i den röda fanan. Den innehöll mycket, som endast var *teatralisk återupprepning* av den gamla, redan till romantik urartade, revolutionen. Samtidigt utgjorde den emellertid det första geniala utkastet till ett *samhälle av en ny typ*.

Dess armé bestod av det *beväpnade folket*. Dess tjänstemän valdes och kunde när som helst, då de förlorat väljarnas förtroende, avsättas. Deras löner maximerades med utgångspunkt från en *god vanlig arbetarlön*. Polisen ställdes i den revolutionära terrorns tjänst. Den skillnad mellan *lagstiftande* och *verkställande* makt, som är så karakteristisk för den borgerliga

demokratien och gör det möjligt att spela ut de olika statsorganen mot varandra, upphävdes och såväl den ena som den andra funktionen koncentrerades i den folkvalda kommunen.

Meningen var att denna skulle framträda icke blott som *ett parlamentärande* utan även som ett *arbetande* regeringsorgan.

Med kommunen kulminerar i själva verket den franska revolutionen, som började 1789. Därmed når den nämligen ut över sig själv. I den skymtar sovjetssystemet in nuce. Den *liberala* revolutionen sträcker här handen åt den *proletära*. Det finns två röda fanor kvar från kommunen. Den ena finns i Carnavaletmuséet i Paris. Den andra ligger vid sidan av Lenin i hans grav vid Kreml.

”Proletärer i alla länder, förenen eder!”

Kommunistiska manifestet.

Folkfronten – en etapp i utvecklingen.

Vi måste ännu ett ögonblick dröja vid klassdynamiken i det borgerliga samhället, sådan den framträder i franska revolutionen och stegras under den följande utvecklingen. En karaktär i nationalförsamlingen av år 1789 har alltid intresserat oss. Det är *Malouet*. Han skulle helst velat begränsa revolutionen till att gälla en konstitutionell monarki och hans hjärna kretsade som ett byråkratiskt urverk kring tanken på en demokrati, som blott bestod i en kontroll av statsfinanserna. Det är den uppstigande, liberala bourgeoisins syn på statsmakten. Den önskar en nattvaktarstat, som upprätthåller ordningen, men i vilken affärens kontrolleras av bourgeoisin. Till höger om sig hade *Malouet* de fanatiska rojalisterna, till vänster gironden och jakobinerna. Men sin egen ståndpunkt, som i själva verket endast utgjorde en *kompromiss*, bestämde han själv som den *opartiska*. Det är denna demagogi, som är så kostlig. Mitt i revolutionens stormar ville *Malouet* grunda en *de opartiskas klubb*. Den fick naturligtvis vid denna tidpunkt inga medlemmar. Men den kateder, som han uppställt mitt emellan klasserna skulle längre fram, när allt blev lugnare, komma till heders. Den blev den moderata bourgeoisins pedantiska lärostol.

Den gamla, opartiska katedern har släpats fram ur historiens antikvariat och, reklamerad som sista mode, uppställts i en mängd liberala europeiska samhällen. Från den håller samhällets väktare sina farbroderliga tal. De sträcker handen åt höger och ett välvårdat lillfinger åt vänster. De *varnar* massorna och *förmanar* fascisterna. Ett antal färglösa herrar av samma typ som mr. Chamberlain med paraplyet framställer sig själva som utvecklingens sista ord. När de talar hör man kassaapparaterna i city rassla. Banaliteten är deras andes stämma i världen. Deras format, som i grund och botten är avpassat efter inskränktheten i deras alltigenom dagspolitiska och tillfälliga vyer, utges för världshistoriskt och ett ledande skikt, som, fyllt av ämbetsmannamässig kalkborgerlighet, för länge sedan slutat upp att tänka och framförallt att handla i historisk måttstock för att i stället med nattmössan på huvudet ägna sig åt sina familjer och sin privata karriär, understöder i väl avvägda, byråkratiska vändningar de gängse småborgerliga fördomarna på politikens område. Så är det och så kan det kanske ännu förbli en liten tid.

Må måttans europeiska politiker njuta sitt otium cum dignitate så länge det varar. Vi avundas dem inte den trista dom historien kommer att fälla över dem, ty det finns ingen i längden hållbar moderation i den moderna politiken. Sedan den franska revolutionens dagar befinner sig samhällena i gungning. Revolutionens och kontrarevolutionens strömdrag brytas mot varandra som lätta krusningar på ytan, när det råder politisk vindstilla, för att med sitt vreda böljetummel behärska allt, när vinden ökas. Vind för kontrarevolutionen? Ju starkare motvind, som kan skapas, desto starkare blir den fart, med vilken det revolutionära avantgardets torpedbåt föres fram mot sitt eget mål, där den röda fanan kan hissas över rykande skorstenar. Vind för revolutionen? Ju starkare motvind reaktionen förmår utlösa, desto starkare blir hotet icke blott mot revolutionens heroiska krigsskepp utan även mot den borgerliga demokratins gamla hedervärda hjulångare från manchesterliberalismens dagar. En modern politiker måste vara en man och, vilken ståndpunkt han än intager, förstå de politiska elementens lagar:

”Till rors en man
på ett hav för män.”

Den klassdialektik vi skildrat ger, rätt förstådd, nyckeln till den moderna historien. Reaktionen mot den politiska demokratin för över den napoleonska militärdiktaturen

bourbonerna tillbaka på den franska tronen. I och med julirevolutionen 1830 börjar utvecklingen i demokratisk riktning på nytt, men först sedan denna mera moderata omvälvning kompletterats med de stormande händelserna i februari 1848 drives den borgerliga demokratin så ut i sina yttersta konsekvenser, att den sociala revolutionen åter kommer igång, blott för att under några korta, heta, blodiga junidagar ånyo krossas och drivas under jorden, varpå återigen en militärdiktatur, som leder till det andra kejsardömet i sabelväldets tecken, triumferar. Så faller den kejsarliga kolossen på lerböter till ackompanjemang av de preussiska kanonerna vid Sedan, den tredje borgerliga republiken utropas, Thiers, som slutit en skamlig fred med tyskarna, söker avvärja den patriotiska parisiska befolkningen och ur detta försök reser den sociala revolutionen på nytt sitt stolta huvud, men krossas och på nytt stiger en reaktionär våg, som kulminerar med general Boulanger, den starke mannen, generalen på den vita hästen. Efter dennes fall går strömmen återigen i demokratisk riktning och så håller det på fram och tillbaka. Republiken är den *form*, inom vilken revolution och kontrarevolution tävlar. Den liknar en gammal klocka med lod. Pendeln rör sig än åt höger, än åt vänster och då och då, när timmen är inne, springer en röd hane fram och gal.

Den gamla franska börsadeln har industrialiserats och utbytt sina feodala privilegier mot penningens, men kampen står alltjämt mellan ett fåtal aristokrater, de två hundra familjerna, som helst skulle vilja uttrycka sitt faktiska *ekonomiska herravälde* i en politisk diktatur, de klassmedvetna arbetarmassorna, som fordrar en social revolution och de talrika småborgerliga mellanskikten, som utgör tungan på vågen och genom *politik* söker utjämna de föreliggande motsättningarna, som emellertid oavbrutet närmas av den *ekonomiska* utvecklingen.

I februari 1934 gjorde den fascistiska reaktionen under väldiga gatuupplopp ett försök att med våld införa diktatur. År 1935 samlades den demokratiska *folkfronten*. Återigen visade det sig, att ett politiskt uppsving för de demokratiska idéerna har en tendens att leda till *sociala* offensiver, som gå längre än upphovsmännen räknat med. Den, som bedömer folkfrontstaktiken, avfärdar den som feg och opportunistisk utan att förstå denna dess inneboende *dialektik*, som de reaktionära har fullkomligt klart för sig och som ligger bakom deras hets mot den, bör tränga djupare in i det moderna samhällets rörelselagar. Efter folkfrontens valseger år 1936 behärskade massorna ett ögonblick gatan, besatte under oemotståndliga sitdownstrejker fabrikerna, framtvungade ett socialt välfärdsprogram, men viljan att göra jäsningen *permanent* förkrymptes genom det *utrikespolitiska* läget, som gav vid handen, att motsatserna inom det franska samhället i så hög grad förbundits med internationella motsättningar, att den sociala stridens slagfält måste utvidgas och ges europeiskt perspektiv.

Det är den situation, där vi nu befinna oss och den gäller icke blott det franska folket utan även vårt och alla andra europeiska folk. Klasskampen förkläder sig nu inför våra ögon med en ohygglig hastighet till konflikter mellan nationerna och i dessa konflikter, som framkallas av ekonomiska skäl, träder i världsmåttstock den klassdialekt, vilken vi funnit ett första utkast till under den franska revolutionen, fram. Mellan sovjetsamhället, där den *sociala* revolutionen segrat och de fascistiska staterna, där *kontrarevolutionen* hemfört spelet, vackla de *politiska* demokratierna, osäkra om vart de höra, sysselsatta med att förhålliga *the middle way* som historiens *quinta essentia*, under det att högern och vänstern rusta sig till fruktansvärda strider i deras inre.

Revolution och kontrarevolution mötas nämligen nu på det internationella planet och kampen häremellan återspeglas i ett alltmera frenetiskt utrikespolitiskt partitagande inom nationerna. I de borgerliga samhällen, där en demokratisk utveckling försiggår, skela redan de mest reaktionära och ordensprydda elementen mot utländska makter och lyckas inte dölja, att de i nödfall hellre skulle utlämna sitt fosterland åt främlingar och ställa sig under beskydd av utländska bajonetter än böja sig för en, enligt deras mening, alltför radikal politik från den egna

folkmajoritetens sida. De spanska generalerna, den österrikiske inrikesministern Seyss-Inquardht, den tjeckiske statschefen Hacha har visat vägen för tillvägagångssätt, genom vilka hyckleriet i en viss sorts fosterländskhet demaskeras. Den inre reaktionens förbund med den utländska har emellertid samtidigt i flera stater bidragit till att ställa alla fosterlandskärlekens krafter i den sociala och politiska frihetskampens tjänst. En djup avsky för och en glödande indignation mot folkfrihetens bödlar och rashatets vilddjur gör sig i detta ögonblick gällande icke blott inom arbetarklassen i alla demokratiska länder utan även inom breda lager av intelligensen och småbourgeoisin.

Den folkfrontspolitik, i vilken denna stora strömning söker sig utlopp, göres till föremål för häftig kritik både från höger och vänster. Kritiken från höger hävdar, att folkfronten leder till social oro och revolution, kritiken från vänster, att den utgör en opportunistisk eftergift till bourgeoisie, ett förräderi mot den revolutionära klasskampen. Kritikerna stå alltså formellt emot varandra, ehuru de, eftersom de har en gemensam fiende, genom kampens logik undan för undan, reellt sett, drivas i armarna på varandra.

Kärnan i högerkritiken mot folkfronten är en uppmaning att – av fruktan för en revolutionär utveckling – avstå från att skärpa striden för folkets inre och yttre frihet. Ståndpunktstagandet säger egentligen endast, låt vara förtäckt, att fascism, om det är nödvändigt att välja, är bättre än kommunism. Det är en reflex av status quo i den politiska demokratin. Men historien rör sig. Förr eller senare kommer den att tvinga dem, som ansluta sig till denna passiva ståndpunkt, ur deras position, antingen åt höger eller åt vänster. Passiviteten utgör redan som sådan en antydning om, varhän det lutar, ty den röjer i en tid, då frihetens fiender visa en så rasande *aktivitet*, i utvecklade form, en av fruktan för demokratins massbasis motiverad, bristande vilja till kamp.

Kärnan i den ärliga vänsterkritiken är däremot *sekteism*. Engels vänder sig i ett brev till Bernstein den 2 november 1882 mot den, som han skriver, barnsliga föreställningen, att den revolutionära kampen består i, att man delar upp världen i två läger, guelfer här, ghibelliner där, vi här, den enda reaktionära massan där. Det är en sådan barnslighet det är frågan om i vänsterkritiken av folkfrontspolitiken. Den betyder, för att låta Engels stå för formuleringen,

”att revolutionen skall *örja* med femte akten och inte med den första, där alla oppositionspartiernas massa står enig mot regeringen och dess konster och på det sättet segrar, varpå de enskilda partierna bland segrarna det ena efter det andra arbetar ut sig och gör sig omöjliga, tills folkets massa som en följd därav till slut drivits helt över på vår sida, varefter den berömda ... slutstriden kan äga rum.”

Lenin ställer sig på samma ståndpunkt, när han skriver:

”Den, som väntar på en *ren* social revolution kommer aldrig att få uppleva den.”

Detta är obetingat riktigt. Vänsterkritiken av folkfrontspolitiken hör till socialismens barnsjukdomar.

Den klassdialektik, som sedan den franska revolutionens dagar kommer utvecklingen i de europeiska samhällena att pendla mellan reaktionärt tyranni, borgerlig demokrati och social revolution intensifieras och renodlas under imperialismens aera. Särskilt klart framträder den i den tyska kontrarevolutionen och i den ryska revolutionen. Det är nödvändigt att kontrastera dem för att få en tydlig bild av läget.

”Hegel anmärker någonstans, att alla stora världshistoriska händelser och personer så att säga framträder två gånger.”

Karl Marx.

Den tyska kontrarevolutionens väsen.

För den, som önskar tränga in i den moderna kontrarevolutionens väsen finns det inget bättre exempel än det tyska.

Rudolf Hilferding har karakteriserat den epok i den kapitalistiska utvecklingen, som följde på liberalismens och den fria konkurrensens åra, för finanskapitalets tidsålder. I sin bok *Das Finanzkapital* (1910) påvisade han, att industri- och bankkapitalets sammansmältning, förtroende, kartellisering utgör för denna epok karaktäristiska drag. Rosa Luxemburg visade så i sitt geniala verk *Die Akkumulation des Kapitals* (1913), att denna högre organisering av kapitalet långt ifrån att – som Hilferding menade – minska kampen mellan kapitalintressena tvärtom skärpte och stegrade den i världsmåttstock. Lenin upptog i sin utomordentliga kampskrift *Imperialismen* (1916) denna tanke och utvecklade den – under vissa reservationer mot Rosa Luxemburgs tendens att låta den kapitalistiska ackumulationsprocessen automatiskt leda till ett sammanbrott – vidare. Finanskapitalets epok är en epok av väldiga ekonomiska sammandrabbningar, av krig och revolutioner.

Så är det och så måste det vara. I detta ögonblick drager krigsspöket ånyo i all sin hisklighet genom länderna. Men vad som sker är egentligen – om man inte mäter världshistorien med dagsnyheternas lilla tumstock – ingenting nytt utan endast en repetition i stegrad skala av något, som redan en gång ägt rum. Utvecklingens lag är obönhörlig. När folken efter det förra stora kriget inte likviderade de krafter, som framkallade det, dömde de sig själva till att – låt vara i ett kusligare format – repetera den gamla tragedien. Den inre lagbundenheten i skeendet är ofrånkomlig. En tid hölls de makter, som framkallade världskriget, nere av den folkvåg, vilken följde på katastrofen. Sedan reste de återigen huvudet och i samma mån som de återerövrade sitt inflytande återvände förkrigssituationen och krigsfaran. I detta finns intet tillfälligt. Det är detta den tyska imperialismens cykliska förlopp vi i stora drag skall söka fastställa.

Den avgörande vändpunkten, då den tyska kapitalismen definitivt går in i sitt imperialistiska skede, är lätt att ange. År 1878 kom ett förbund mellan riddargods och masugn, korn och järn till stånd. De tungindustriella beviljade de ostelbiska junkrarna agrartullar och de ostelbiska junkrarna de tungindustriella järntullar. Dessa tullar hade en helt annan ekonomisk funktion än de, som förekommit under den tidigare frihandelsepoken och för vilka till exempel Frans List med sitt verk om den politiska ekonomiens nationella system slagit ett slag. Nu gällde det inte längre att skydda en ännu svag, men utvecklingsduglig industri mot de gamla industri-ländernas överlägsna konkurrenskraft. Genom åtgärderna år 1878 förvandlades tullarna – för att använda Hilferdings uttryck – från ”sköld” till ”spjut”. Industrien övergick från försvar till angrepp, monopoliserade den egna marknaden och beredde sig att i öppen kamp på världsmarknaden med de utländska kapitalintressena dumpa det produktionskvantum, som inte – till ett relativt högt monopolpris – kunde avsättas hemma. Därmed var den ekonomiska, tyska imperialismen – uppbyggen av junkrar och tungindustriella – ett faktum. Det är samma imperialistiska block, som behärskar våra dagars tredje rike.

Inrikespolitiskt utlöste den nya finanspolitiken, som svetsade samman de reaktionära krafterna inom landet, en karaktäristisk följeföreteelse. Bismarck förklarade – stödd på den nya, chauvinistiska maktkombinationen – socialisterna i akt. En våg av förföljelse slog med ens ned över det socialdemokratiska partiet och även liberalerna kände sig hotade. De tyska socialdemokraterna upplevde sin första illegalitet. Nu efteråt ser vi klart. Denna terror ter sig

– ur den historiska utvecklingens synpunkt – *som en första generalrepetition till Hitlerterrorn.*

Samtidigt trädde det härskande blocket i konflikt med *judarna*. Den tyska antisemitismen har ursprungligen en ekonomisk kärna. De ostelbiska junkrarna var fyllda av ett rasande hat till ryssarna, som genom sin spannmålsexport pressade ned priset på agrarprodukter och när ryssarna – som svar på den tyska tullpolitiken, vilken utestängde den ryska rågen och det ryska vetet – började att utsätta den tyska tungindustrins export för repressalier, spridde sig denna stämning till Ruhr. Med indignation frågade sig storgodsägare och järnmagnater om de verkligen skulle behöva finna sig i att – under dessa omständigheter – ett konsortium av fyra *judiska storbanker*– Mendelssohn, Bleichröder, Robert Warschauer och Berliner. Handels-gesellschaft – överförde tyskt finanskapital till Ryssland. Armén, vars officerskår ju exklusivt rekryterades ur junkermiljön, underströk häftigt denna kritik och påstod, att de judiska lånen utgjorde ett *fosterlandsförräderi* från *samvetslösa internationalisters* sida. Ryssland använde dem nämligen till att utbygga järnvägar, som utgjorde – hävdade man – ett strategiskt hot mot Tyskland. År 1887 nödgades Bismarck till följd av denna kampanj – som här och var antog en antisemitisk färgning – rikta bannstrålen mot finanskapitalet. Bankerna förbjöds att belåna ryska tillgångar. Resultatet blev, att de ryska lånetransaktionerna övergick i franska händer. Den ekonomiska förbindelsen mellan Frankrike och Ryssland ledde så till en militärallians dem emellan. Junkrarna och de tungindustriella magnaterna fick skörda frukterna av sin intransigenta politik längre fram under världskriget i form av ett *tvåfrontskrig*.

Terror mot socialisterna och en begynnande antisemitism är två symptom, som redan från början är förbundna med den maktkombination mellan riddargods och masugn, som utgör den tyska imperialismens hemlighet. Härtill fogar sig – av lättbegripliga skäl – de *frenetiska krigsrustningarna*. Junkrarnas söner var officerare. De tungindustriella kunde inte önska sig bättre än att – under militarismens form – få staten som avnämare av sina produkter. Konkurrensen med världskapitalet slutligen, som undan för undan skärptes, fordrade – liksom den tyska kolonialpolitiken, vilken började på 1880-talet – en väpnad bakgrund, en ultra-modernt beväpnad lanthär och flotta.

År 1898 grundades med pomp och ståt den *tyska flottföreningen*. Millionredaren Woermann, som 14 år tidigare köpt Kamerun, höll inledningsanförandet. Agitationen för byggandet av slagskepp antog jätteproportioner. Ensamt Krupp satte in åtminstone en halv miljon mark på propagandan och förvärvade Berliner Neueste Nachrichten, där ett av hans kreatur, Schweinburg, som han även gjort till generaldirektör för flottföreningen, utvecklade en chauvinistisk kampanj mot England och för pansarkryssarbyggena. Föreningen fick snart en miljon medlemmar. De tyska småborgarna och medelklassen flockade sig – utan att förstå de ekonomiska intressen det egentligen var fråga om och fullständigt duperade av den nationella fraseologien – kring upprustningens banér och såg i andanom den tyska flaggan vaja som herre på alla hav. År 1898 och 1900 genomtrufades de nya flottprogrammen. Krupp levererade under de femton förkrigsåren 57 krigsskepp på statens bekostnad. Till de propagandainstitutioner, av vilka det storfinansiella blocket betjänade sig för att vinna insteg bland de breda massorna, hörde även *Alldeutsche Verband*. Här utbildades – som en första ansats, vilken längre fram skulle varieras i större måttstock – hela den antiliberala, folkliga, germanska, antisemitiska ideologi, som ligger till grund för *nationalsocialismen*. Rörelsen ekonomiserades av samma herrar, som längre fram ekonomiserade nationalsocialisterna – Kirdorf, Stinnes, Krupp, Rausch i Gutehoffnungshütte m. fl. Varken antisemitismen eller antiliberalismen har *spontant* sprungit fram ur de tyska folkdjupen. Detta är heller inte – som de många psykologiska diagnostikerna av den preussiska andan menar – fallet med den tysk *militarismen*. Dess hemlighet är just det härskande förbundet mellan *junkrar–militärer* och *tungindustriella*. En motsvarande kombination föreligger varken i England eller Frankrike.

Det saknades inte män, som försökte hindra den storm det dominerande blocket var i färd med att frambesvärja. Särskilt ett antal ledande personligheter inom den *judiska stor finans*, vilka speciellt var intresserade av exportindustrierna, förstod att mera stod att vinna genom fredlig konkurrens än genom krig – i varje fall för dem. Sådana män som Albert Ballin – redaren – Ernest Cassel – bankiren – och Rathenau, far och son, i Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft gjorde allt de kunde för att begränsa rustningarna och få ett bättre förhållande med England till stånd. Härigenom ådrog de sig krigshetsarnas dödliga hat och den monomana förbindelsen mellan judendom-, pacifism-, fosterlandsförräderi- och internationalism antog en fastare karaktär i junkrarnas och rustningsmagnaternas hjärnor. Femmordet på Walter Rathenau efter kriget har sina ideologiska rötter långt tillbaka.

Världskriget började – om den uppfattning, som här företräts, är riktig – egentligen år 1878. Dess förestående utbrott tillkännagavs – alldeles som nu – av en rad, smärre, hotande krigstillsbud – Marockokonflikten 1905, Agadirepisoden 1911, balkankriget 1912. Två miljoner tyskar fick – när det bröt löst – med sitt hjärteblod betala de härskandes profithunger.

Efter blodbadet kom så äntligen det reaktionära blockets oundvikliga sammanbrott. Det hade fört landet fram till undergångens rand. Proklamerandet av generalstrejk var egentligen endast en tom gest. När det uttröttade och uthungrade folket reste sig i raseri gjorde den gamla régimen intet motstånd. Överallt bildades arbetar- och soldatråd. Darrande för sina liv slet officerarna av sig axelklaffarna. Matrosernas myteri gav upproret en mäktig élan. Den revolutionära flottan var hela tiden en framåt drivande kraft.

Den nionde november 1918 utropades den tyska republiken. Ebert utnämndes till rikskansler. Socialdemokraterna och de oavhängiga socialisterna delade regeringsmakten. Överallt förbrödrade sig jublande människomassor.

Men vad hade egentligen skett? Det var endast det gamla rikets politiska fasad, som fallit. Där bakom höll allttjämt kapitalisterna och militaristerna den ekonomiska och sociala makten i sina händer. Den borgerliga, kort sagt, den politiska revolutionen var fullbordad. Regeringsmaskineriet hade övergått från en politisk grupp till en annan. Men skulle det krossas, slås sönder? Skulle revolutionen fullföljas? *Bli social?*

Det var den stora frågan.

Philipp Scheidemann, som ännu i sista ögonblicket sökt rädda kejsardömet, Noske, Ebert, Kautsky, hela detta eländiga band av socialchauvinister och spetsborgare, visade sig utan minsta tvekan beredda att låta den gamla, barbariska härskarklassen i nödens stund köpa sig lös från total och fullständig undergång med *demokratiska* eftergifter.

Det kommer aldrig att förlåtas dem. Ett ohyggligare förräderi mot arbetarklassen har aldrig begåtts. Deras feghet, deras opportunism har stått det arbetande folket dyrt. Det är de, som givit junkrarna och de tungindustriella möjlighet att återkomma. Hela den nuvarande världssituationen är en anklagelse mot deras vankelmod.

Endast spartakisterna med Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht i spetsen, dessa två, som, nyss utsläppta från fängelset, i novemberdagarna framstod som levande symboler för kampen mot kriget och dess martyrium, beredde sig att söka föra revolutionen vidare mot en ärorik fullbordan. Deras parti var litet och oskolat, men det tog upp kampen med glödande hänförelse. Ännu idag ljuder dess sista apell med en underlig kraft:

”... Vi har inte flytt, vi är inte slagna. Och om man så kastar oss i bojar – här är vi och här förblir vi! Och segern skall bli vår ...

Den 10 dec. 1918 kom det första numret av Die rothe Fahne.

”*Revolutionen har begynt. Men de resultat, som nåtts är obetydliga och fienden är inte förintad. Monarkin var aldrig den egentliga fienden utan blott fasaden. Det är inte hohenzollern, som satt igång världskriget och fört vårt land till undergångens brant. Den imperialistiska bourgeoisie, den kapitalistiska härskarklassen, det är förbrytaren.*”

”På den världshistoriska dagordningen står nu: förverkligande av det *socialistiska slutmålet.*”

Den, som frågar, när den tyska nationalsocialismen vann sin första stora seger, behöver inte tveka om svaret. Det var då Noske – en bra karl enligt utlåtande i riksdagen av den svenske statsministern – i förbund med junkrarna, frikåreerna och hela den samlade tyska reaktionen dränkte spartakisternas stolta avantgarde i blod. Det var då arbetarklassens förtrupp mejades ned under den blodiga januariveckan år 1919. Då Pflugk-Hartung – nu i fängelse för nazistiskt spioneri i Danmark – sköt ned Karl Liebknecht bakifrån och officerarna från Hotel Eden slog ihjäl den lilla, sjukliga, geniala Rosa Luxemburg med gevärskolvorna och kastade hennes lik i en kanal, då firade den tyska nationalsocialismen sin första stora seger.

Det är det enda, historiskt riktiga svaret, ty i det ögonblicket började den *tyska kontra-revolutionen*. Med samma obarmhärtiga logik som den nionde thermidor 1794 och juni-dagarna 1848 kom denna massaker *historien att vända om*.

Den tyska revolutionen berövade junkrarna och de tungindustriella deras *politiska* betydelse, men den *expropierade* dem icke. De behöll sin ekonomiska och sociala maktställning. Detta gjorde det möjligt för dem att undan för undan i samma mån som revolutionens vågor ebbade ut, stiga med den europeiska kontrarevolutionens tidvatten. År 1923 ägde den sista tyska resningen efter kriget rum och samma år företog Hitler sin beryktade Münchenkupp. Sammanhanget är inte tillfälligt. Med de revolutionära krafternas tillbakaträdande började de reaktionäras framträdande. Sådan är den dialektiska utvecklingslagen i de moderna samhällena. Tyskland, som under weimarrepubliken befann sig på väg bort från den situation, som förelåg 1914, återvände, så snart förbundet mellan riddargods och masugn återigen bestämde politiken, hastigt till denna situation. Den tyska historien vände om i sina egna blodiga fotspår och började på nytt röra sig fram mot ett nytt världskrig. En sådan historisk regress utgör alltid, djupast sett, kontrarevolutionens väsen.

”Frihet därstädes avbildad står,
det är skada, att foten har black.” Esaias Tegnér.

Den tyska diktaturen.

Junkrarnas och rustningsmagnaternas diktatur har – på grund av klasskampens ökade intensitet och produktivkrafternas enorma tillväxt – antagit en oändligt mycket mera spöklik och skrämmande karaktär än före kriget. Någon gåtfullhet omger dock inte den tyska régimen. Men allmänt prat om kapitalismens herravälde under nazis mask ger oss varken möjlighet att förstå de händelser, som faktiskt utspelas, eller de, som förberedas. Det är nödvändigt att konkret fastställa de intressen, som bestämmer den politiska och ekonomiska utvecklingen.

I november 1934 antogs den lag om ”det tyska folkhushållets organiska uppbyggnad”, som definitivt legaliserade de tungindustriella magnaternas makt. I denna stund är – sedan en del smärre ändringar företagits under årens lopp – näringslivet uppdelat på sex riksgupper: industri, handel hantverk, banker, försäkringsväsen och elektricitet- och vattenfall. Under de sex riksgrupporna står fyrtiofyra ekonomiska grupper (”Wirtschaftsgruppen”), vilka i sin tur sönderfaller i 350 fackgrupper. Dessa slutligen har under sig 640 undergrupper. Denna gigantiska, byråkratiska apparat omslingrar som en polyp med tusen sugarmar det tyska folkhushållet. Men i riksgruppernas ledning sitter kolets och järnets herrar eller deras ställföreträdare, som genom denna ”organiska uppbyggnad” fullständigt kontrollerar och behärskar näringslivet. På samma sätt är jordbruket underordnat ett byråkratiskt maskineri – Reichnährsamt – som med hjälp av fyrtiotusen armar håller bönderna i sina klor. De får inte sälja sina produkter direkt till allmänheten utan all försäljning går genom Reichnährsamt, vars politik bestämmas av de junkrar och storbönder, som sitter i riks- och provinsledningarna. Lantarbetarna är bundna vid jorden, ty – eftersom de inte tillhör arbetsfronten – kan de inte få arbete i städerna. De gamla, meningslösa, feudala äganderättsförhållandena kringgärdas med en helig gloria. Enligt Nationalsozialistischer Wirtschaftsaufbau, som år 1936 utgavs av NSDAP, besitter storbönder och junkrar med över 100 hektar 20,1 procent av den för åkerbruk använda jorden, under det att småbrukare med en areal under 5 hektar, som utgör 7,3 miljoner människor, alltså hälften av alla i lantbruket sysselsatta personer, endast förfogar över 17,7 procent av jorden. Deras 3,921,000 jordbruk omfattar tillsammans 4,5 miljoner hektar, under det att 9,760 storgods på 200 hektar och mera ensamma råder över mera än 4 miljoner hektar. Trots detta går nyodlingarna tillbaka i tredje riket. Junkrarna får sitta i fred på sina väldiga, outnyttjade områden. I ostpreussen skapades år 1931 2,385 nya jordbruk med 26,200 har, år 1937 endast 137 jordbruk med 3,100 har. Det är junkrarna, som bestämmer denna politik.

Det har talats om, att socialistiska tendenser skulle göra sig gällande i tredje riket. Som exempel härpå har *aktierätsreformen* av oktober 1937 anförts. Enligt denna lag skall alla bolag med ett kapital understigande 100,000 mark likvideras till slutet av år 1940. Aktiebolag med ett kapital upp till 500,000 mark får bestå, men inga nya sådana grundas. I själva verket finns det ingenting ”socialistiskt” i denna lag. Den är ett uttryck för de stora trusternas diktatur. Genom denna tvångslag befäster de sin monopolställning och slår under sig massor av småföretag. Om finanskapitalets koncentration kan man bilda sig en föreställning, när man ser, att 0,5 procent av aktiebolagen behärskar 33 procent av alla aktiebolags samlade kapital.

Huru helt staten domineras av banker och truster framgår av två omständigheter.

Under den stora krisen efter år 1929 stödde tyska staten en mängd banker och industriföretag, som hotades av fallissegång, genom aktieköp till förhöjda kurser. Nu under rustningskonjunkturen har dessa – med naziregeringens stöd – återköpt dessa aktier och därigenom på nytt blivit privata. Ett särskilt vackert exempel på en sådan affär kan hämtas från ståltrusten. År

1932 sålde Flick majoriteten av andelarna i det då bankrutta företaget till staten och betingade sig härvid en aktiekurs, som låg tre gånger högre än börsnoteringarnas. Följden blev naturligtvis en hausse på börsen. Thyssen var räddad. Efter Hitlers övertagande av makten företog Thyssen en omorganisation av koncernen, så att statens andel reducerades till 25 procent. I början på år 1934 erhöll ståltrusten – mot överlåtande av den del aktier till riket – betydande skattelindringar. I mars 1936 tillhandlade man sig så åter alla aktier, som ägdes av staten. Företaget var ånyo – efter alla dessa lyckade affärer med myndigheterna – helt privat.

På samma sätt har en hel mängd banker och industrier, som förpantat sig åt staten, under den nazistiska regimen, när det officiella stödet inte längre behövdes, återtagit sin rent privata karaktär. Det gäller om Dresdner Bank, Atlasverken, Vereinigte Oberschlesische Hüttenwerke m. fl.

Ifråga om företag, som inte direkt lönar sig, förhåller sig trustkungarna emellertid på alldeles motsatt sätt. I sådana fall överlåtes initiativet åt staten. Göringverken har prisats som exempel på ”nationell socialism”. Men anledningen till att staten här nödgades ingripa angavs med all önskvärd tydlighet av ministerrådet Gabel på en kongress i oktober 1938:

”Statsledningen har grundat Göringverken, därför att det privata näringslivet inte ansåg sig kunna ta risken med den ökade brytningen av Salzgitter- och Doggermalmen.”

Den tyska antisemitismen behandlas ofta från psykologisk och rasmytologisk synpunkt. Men i själva verket är den – djupast sett – ett led i finansmagnaternas utrotningskrig mot varandra. Judehatet har varit den vederstyggliga, folkliga mask, under vilken en grupp tyska bank- och industrimagnater bekämpat sina ekonomiska konkurrenter.

Den bleichröderska banken har slukats av Dresdner Bank. I Berliner Handelsgesellschaft har Herbert Göring – en broder till generalfältmarskalken – efterträtt juden Fürstenberg. I samband med de fruktansvärda pogromerna 1938 annekterade Deutsche Bank i Berlin den mendelssohnska banken. De judiska finansintressen, mot vilka redan Bismarck på 1800-talet – provocerad av junkrar och järnmagnater – riktade bannstrålen, har förintats av nazismen. *Det historiska sammanhanget har stegrats, men det är hela tiden detsamma, som vi redan belyst.*

Ett huvudnummer i den nazistiska agitationen var kampen mot de stora varuhusen. De finnas alltjämt kvar – Karstadt, Epakoncernen, Tietz – men under arisk direktion. Judeförföljelsekärna är kampen mellan kapitalintressen. Ett antal kapitalister – vilka skyltar som arier – utnyttjar dem till att med våld exproprierar ett antal andra kapitalister, som representerat en annan strömning inom det tyska näringslivet än de själva. Innan vi konkret utkristalliserar, vilket speciellt block inom den tyska storfinansens det är, som *bestämmer* utvecklingen, måste vi fästa uppmärksamheten på ett annat faktum.

Man har hävdad, att nationalsocialismen skulle vara en medelklassrörelse. Härvid har man emellertid förväxlat trupp och befälhavare, massorna och drivkraften bakom dem. Junkrarna och de tungindustriella har hela tiden fört befälet. Med hjälp av de nazistiska underhuggarna utnyttjade de medelklassens svåra läge – som de själva var orsak till – för att skapa en massbasis i kampen mot arbetarrörelsen. Nu har moren gjort sin tjänst och nu får den gå. I denna stund håller de verkliga härskarna på att tacka sitt politiska verktyg genom att slå sönder det. Medelklassen likvideras i rask takt med regeringens omedelbara bistånd i tredje riket.

Genom småhandlarnas och hantverkarnas tvångsorganisation i handelsgrupper- och kammare ställas de under trusternas direkta kontroll. De nya varuböcker de nödgas föra möjliggör en hårdare beskattning av dem. Nu kan varje såld chokladkaka och varje sålt hekto smör beskattas. *Grosshandelns* omsättningsskatt har sänkts till 0,5 procent. *Detailhandelns* är alltjämt 2 procent.

Just nu är regeringen i färd med att avskaffa 40,000 mindre tobakshandlare. Det är karaktäristiskt för en allmän tendens. För att nå sitt mål har man utfärdat ett dekret, enligt vilken handlare, som icke har en årlig omsättning på 9,0000 mark, ej skall få sina handelsrättigheter förnyade. Det är bara en första åtgärd. Den kommer att efterföljas av andra liknande, mera effektiva.

Kapitalkoncentrationen pågår målmedvetet och systematiskt utan sentimentala hänsyn.

De hantverksmässiga företagen slås – på det sätt som förutsagts i Kommunistiska manifestet – i spillror. Så heter det i november 1938 i Deutsche Volkswirtschaft:

”Bara under åren 1936 och 1937 uppskattas minskningen av antalet hantverksmässiga företag till 90,000.”

I själva verket försiggår avvecklingen i ett ännu snabbare tempo. De totala inkomsterna inom hantverket utgjorde år 1929 ännu 4 miljarder mark. År 1937 hade de sjunkit till 1,8 miljarder. De nationalsocialistiska tidningarna förklarar öppet, att det är önskvärt, att rustningsindustrierna med det snaraste tillföres ökad arbetskraft i form av proletariserade hantverkare och småhandlare. Rustningsindustrin har nämligen – förklarar man – en nationell uppgift, som de små företagen saknar.

Den ekonomiska politiken i tredje riket är rik på motsättningar. Det finns sidor i den, som ter sig nästan revolutionära för den småborgerlige liberalen. Trusternas tvångsingrepp mot de mindre företagen synas – från denna synpunkt – hota den fria företagssamheten. Judepogromerna förefaller som en gåtfull, idealistisk förirring. De rustningsindustrier – i stil med Göringverken – som reser sig på statens bekostnad, leder grumliga tankar i riktning mot socialismen. Så mycket är under alla omständigheter tydligt, att den nuvarande tyska regimen icke gynnar alla grupper, som känner sig knutna till en kapitalistisk produktionsordning. Finanskapitalets diktatur måste med nödvändighet, när den renodlas som här är fallet, uppfattas som ett nästan revolutionärt faktum av de mindre företagare, de judar, den medelklass, vilken hotas av förintelse. Bilden kompliceras ytterligare därav, att samtidigt som den moderna storindustrin hänsynslöst – mot bakgrunden av flammande smedjor och djupa kol-schakt – triumferar över alla mindre konkurrenter och använder regeringens och statsmaktens majestät för att utrota dem, junkrarna sitter orubbade på sina gods och att med deras maktställning ett rent medeltida, feodalt element konserveras och konsolideras i tredje riket.

Prof. Alfred Meusel, Hans Behrend m. fl., från vilka vi i det föregående hämtat mycket material, har i stort sett alldeles riktigt bestämt den tyska imperialismens karaktär och bidragit till att utrensa oriktiga och ensidiga föreställningar om nazirégimen. Det hade emellertid varit önskvärt, att de klarare tagit fasta på det förbund mellan masugn och riddargods, som är avgörande för utvecklingen. Huru exklusivt ett maktblock i tredje riket politiskt sett bestämmer över händelserna framgår kanske klarast av handelspolitiken. Den går obarmhärtigt ut över andra kapitalintressen än tungindustrins och de – med armén förbundna – junkrarnas. *Härur träder också den ekonomiska och politiska rytmen, som med inre nödvändighet för Tyskland fram mot finansiell ruin och ett nytt världskrig, mycket tydligt fram.*

Den 24 sept. 1937 slöt Otto Wolff i några västtyska montantrusters namn en handelsöverenskommelse med staten Mandschukuo. Denna stat beviljades ett lån på 2 miljarder pund sterling mot 5,5 procents ränta. Villkoret var, att hela beloppet skulle användas till inköp av maskiner från de tyska trusterna. Ungefär samtidigt åtog sig Krupp att bygga åtta japanska masugnar. Redan från början varnade de tyska handelsdelegationerna i Fjärran östern för denna farliga politik, som genom kinesernas motstånd kunde leda till ett allvarligt avbräck för textil- och lättindustriernas export och vålla riket betydande devissvårigheter. Dessa varningar har visat sig fullständigt befogade. I strid med de tyska exportörernas uppenbaraste intressen har sedan

1938 Hitler förbjöd all handel med Tschang Kai-sjeks Kina. Rustningsindustrierna vinner på sina leveranser till japanerna. Men det tyska näringslivet som helhet förlorar på deras *monopolistiska handelspolitik*. Redan år 1937 förelåg ett tyskt importöverskott från handeln med Japan, Mandschuko, Kina och Hongkong, som uppgick till 113 miljoner mark. Även år 1938 medförde deficit.

Schachtplanen har medfört, att den tyska utrikeshandeln står i vapenkoncernernas tjänst, under det att livsmedel och konsumtionsvaror skjutas tillbaka. Så betalar Hitlerregeringen ett pris, som ligger över världsmarknadens, för spannmålen från Balkanländerna mot att säljarna mottager likviden i form av äldre och nyare tyska vapen. Det är ett led i järn- och kolherrarnas monopolistiska handelspolitik. Kontingenteringarna och handelskontrollen är de medel, med hjälp av vilka de härskande finansgruppernas handelsmonopol upprätthållas.

Ensidigheten i den tyska kapitalismens inriktning för till landets ruin. Den tyska exporten går i katastrofalt tempo tillbaka. För år 1938 redovisas en passiv handelsbalans på över 254 milj. mark. Hitler har nyligen ställt riket inför alternativet att exportera eller gå under. Men samtidigt underminerar tungindustrins monopol på utrikeshandeln exportmöjligheterna.

Rustningarna håller på att ruinera tyska riket samtidigt som de på ett fantastiskt sätt berikar en handfull rustningsmagnater.

När tillgången på utländsk valuta och det inhemska guldförrådet sinar återstår ingenting annat än att genom krigiska rovtåg trygga tillförseln av för rustningsindustrierna nödvändiga råvaror och skapa marknader, som kunna monopoliseras.

Redan 1934 inledde Frankfurter Metallgesellschaft förhandlingar med den spanska reaktionens dåvarande ledare – Gil Robles – om gruvkoncessioner. I april 1936 nådde man fram till en uppgörelse. För att effektuera den var det emellertid nödvändigt att den spanska folkfronten, som segrat i februarivalen, störtades. Detta är – vid sidan av förbindelser mellan Krupp och den spanske finansäventyraren Juan March, vilken faktiskt blev Francos reella finansminister – bakgrunden till det spanska kriget. Förbises bör inte heller Otto Wolffs – vilken äger sju bly- och silvergruvor i Jaen, Linares och Vilches – intresse av den spanska fascismen eller den tyska elektriska industrins – Chade – inflytande. Även italienarna hade ekonomiska intressen – representerade till exempel av deras åtrå efter Almadens kvicksilvergruvor, som skulle ge dem världsmonopol på kvicksilvermarknaden – i den blodiga kampen. Den tragedi, som kom folkens hjärta att klappa så starkt, var för den tyska och italienska storfinansens endast en profitabel affär.*

Den 18 januari 1938 samlades vid Bertha Kruppstrasse 4 i Essen de stora tyska kolkoncernernas generaldirektörer. Där var Kruppdirektören Klotzbach, Tengelmann och Buskühl från Flickkoncernen, Holländer från Thyssens Bergbau Ag., Springorum från Höschkoncernen m. fl. Vad överlade de om?

År 1937 nådde den tyska kolproduktionen sitt maximum med en brytning av 184,5 miljoner ton. Men samtidigt började kolexporten gå tillbaka. Beräkningarna gav vid handen, att Frankrike, Belgien och Holland under 1938 skulle köpa 3,5 miljoner ton mindre än tidigare. Det var en kritisk situation.

I en promemoria till Hitler föreslog de industriella att Österrike – som år 1937 endast importerade 500,000 ton tyskt kol och 4 miljoner ton från andra länder – skulle tvingas att täcka hela sitt kolbehov med import från Tyskland. Detta blev – bortsett från lusten att direkt övertaga kontrollen över de mäktiga malmtillgångarna i Steiermarck – den avgörande anledningen till invasionen i Österrike.

* Jmf. Per Meurling, Österrike och Spanien, 1938.

I Tjeckoslovakiet var det brunkolen i Brüx-Dux, som liksom magnetiskt drog de tyska kolkoncernerna till sig. I. G. Farben strävade att annektera den kemiska Aussigkoncernen. Ett virrvarr av sådana intressen kunde avslöjas. Men – enligt vår åsikt – var det framförallt det överhängande behovet av utländsk valuta, som framdrog annekteringen. Först hade man hoppats att med hypotek i de erövrade sudetområdena – rika på exportindustrier – kunna utverka större lån i London. När det misslyckades, återstod intet annat än att fortsätta fram mot Prag, för att sedan söka tilltvinga sig den blomstrande tjeckiska republikens valutareserver och guldförråd, som i stor utsträckning överförts till engelska banker.

Tysklands väg är det imperialistiska krigets.

I samma mån som finanssvårigheterna växer inom tredje riket växer också krigsfaran. Samma block – mellan junkrar och tungindustriella – som år 1914 kastade sitt land ut i en så ohygglig katastrof håller nu – därför att de av ekonomiska skäl inte kunna annat – på att *repetera* sin politik i större skala. Mot dessa eländiga makter – som redan en gång dränkt det tyska folket i smuts och blod – samlar sig emellertid nu en allt kraftigare opposition. Den rekryteras icke blott från arbetarklassen, som berövats alla sina tidigare rättigheter och är föremål för en ständigt stegrad utsugning, och från medelklassen, som nu börjar inse, hur den bedragits och – inför den hotande undergången – går åt vänster utan även från de exportindustriella kretsar, som lider under de tungindustriellas monopol på utrikeshandeln och bildar en oppositionell, liberal grupp i tredje riket. Det är dock inte troligt, att denna opposition kommer att visa sig stark nog att hindra ett nytt världskrig. I den gror emellertid redan den tyska revolution, som inte kan undvikas. Historien kommer att *upprepa* sig.

Den tyska imperialismen angår även oss.

Det kan nämligen inte betvivlas, att mäktiga finansintressen – under ”neutralitetens” mask – söker driva oss i armarna på den tyska imperialismen. 65 procent av den svenska malmen går till tredje riket. Grängesbergssbolagets nettobeneficit på malmen år 1929 var 20,3 miljoner kr. Nu har den stigit till – år 1938 – 48,5 miljoner kr. Sådana jättevinsterna uppger man inte gärna. Att tyskarna räknar med vårt land i händelse av ett krig framgår av ett intressant faktum. Enligt Courrier international economique et financier har Höschkoncernen så sent som år 1938 inköpt de svenska järngruvorna Smålands Taberg och Ulvö. Dessa gruvor har icke exploaterats på sextio år, men deras malmreserver beräknas till 300 miljoner ton.

”...liv eller död, blodig kamp eller tomma intet ...”

Karl Marx.

Den ryska revolutionens innebörd.

Tyskland har gått tillbaka till nittonhundraforton. Ryssland har gått framåt till det socialistiska samhället.

För den, som vill tränga in i den moderna *revolutionens* väsen finns det inte något bättre exempel än det ryska.

Det var, som redan framhållits, ingen tillfällighet, att Ryssland trädde in i kriget på Frankrikes sida. De viktigaste ryska industrierna behärskades av franskt, engelskt och belgiskt kapital. De största hyttorna låg i fransmäns händer. 72 procent av dem var avhängiga av utländskt kapital. På samma sätt var det med stenkolsgruvorna i Donezbäckenet och oljekällorna i Baku. Under krigets gång sjönk Ryssland på grund av de ständiga lånen det måste upptaga ned i ett nästan halvkolonialt beroende av ententen. År 1916 skrev finansminister Bark:

”De ovanligt ogynnsamma kreditbetingelser England erbjuder oss vittnar om, att med krigshändelsernas vidare utveckling upptagande av lån hos de allierade blir allt svårare och vårt fullständiga ekonomiska beroende av de allierade är ytterst tryckande.”

Likafullt fortsattes detta krig, som till hela sin karaktär var ett enda stort *fosterlandsförräderi*.

Bourgeoisin och byråkratin satte krigsvinsterna högre än omtanken om det egna folket. Den tsaristiska kolossen på lerfötter inhöjde sig i dimmiga storhetsdrömmar. Alla stater i världskriget fullföljde imperialistiska mål, som fastställdes i hemliga fördrag. Ryssland för sin del hoppades erhålla Konstantinopel och de delar av Galizien, som då hörde till Österrike-Ungern. För folket framställde det sig emellertid – i likhet med de andra krigsdeltagarna – som föremål för ett barbariskt överfall. Officiellt förde det endast ett försvarskrig.

Kriget avslöjade undan för undan obarmhärtigt landets vanskötsel. Industrierna förföll på grund av bristande reparationer. Skördarna minskades, ty tolv miljoner män var vid fronterna. Det redan tidigare kläna kommunikationsnätet bröt samman under påfrestningarna. Förbindelsen mellan stad och land försämrades och jordbruksdistrikten isolerades. Hungerspöket höll sitt intåg i städerna. Livsmedelsköerna växte framför butikerna.

Den borgerliga litteraturen innehåller uppgifter om den nedgång i nationalförmögenheten, som kriget ledde till. Enligt dessa siffror hade Ryssland år 1919 förlorat 60 procent av vad det ägde år 1913. Motsvarande förlusttal för England var 15 procent, för Frankrike 31 procent, för Tyskland 33 procent, för österrike-Ungern 41 procent. Ryssland, redan förut fattigt i förhållande till sin storlek, drabbades hårdast av förödelsen.

Förfallet och den allmänna moraliska upplösningen liksom koncentrerades vid hovet, där de skummaste element dök upp och förstod att skaffa sig inflytande. Rasputin behärskade den vidskepliga tsarevnan, som trodde, att hennes med blödarsjuka behäftade sons liv hängde på den groteske munkens salvsefulla förböner. Tsaren själv visade sig fullständigt oförmögen att förstå det allvarliga läget. När sir Buchanan, det engelska sändebudet, som såg varthän det lutade, envisades med att göra honom föreställningar, slutade han upp med att ta emot denne utan vidare som förut och iförde sig demonstrativt galauniform, när ambassadören anlände, så att denne skulle förstå, att han måste uppföra sig strängt officiellt och sluta upp med att ge obehagliga råd.

* Jmf. Ryska revolutionens historia I, Arbetarkulturs förlag, 1939.

På två krigsår efterträdde fyra ministerpresidenter, sex inrikesministrar, tre krigsministrar och tre utrikesministrar varandra.

Understödd av de allierade beslöt sig bourgeoisin för att genom en palatskupp föryngra den ålderssvaga tsarismen – avsätta den odugliga tsaren och tillsätta en annan – dess eget kreatur. Hela planen gick ut på att stärka kampen mot den växande revolutionen utan att upphöra med kriget. I huvudstaden bildades hemliga cirklar. De bestod huvudsakligen av politiker, militärer, gardesofficerare. General Krymov, vilken senare, efter Februarirevolutionen gjorde sig känd som deltagare i general Kornilovs kupp, spelade en framstående roll i dessa sammanväringar.

Teresjtjenko, som längre fram blev minister i den första regeringen efter Februarirevolutionen 1917, berättar i sina minnen följande om general Krymov:

”Han och hans vänner var klara över att om de ej övertog ledningen av statsomvälvningen, så skulle folkmassorna själva göra det, och de begrep mycket väl vilka följder detta skulle föra med sig och vilken ödesdiger anarki som i detta fall skulle hota.

Men försiktigare personer försökte övertyga dem om att stunden ännu inte var inne. Så gick januari och första hälften av februari. Slutligen förlorade de erfarna politikernas visdomsord sin övertygelsekraft för oss och under de första dagarna i mars kallades general Krymov – i det chifferspråk som vi brukade använda oss emellan – från Rumänien till Petrograd. Men det visade sig att det redan var för sent.” *

Proletariatet förekom bourgeoisin. Förberedd av en strejkvåg, som inte ville lägga sig, började den 23 februari kampen i huvudstaden mellan arbetarna och myndigheterna. Den varade i flera dagar. I Mariapalatset höll tsarministrarna permanent sejour. Från alla håll strömmade meddelanden, om hur upproret grep ikring sig, in. Den ena truppavdelningen efter den andra övergick till de upproriska. Soldater och arbetare förbrödrade sig på gatorna, som var fyllda av väldiga, demonstrerande människomassor. General Chabalov, militärbefälhavare i Petrograd, fick order att proklamera belägringstillstånd. Proklamationen kunde inte ens tryckas, ty alla tryckerier var besatta och typograferna strejkade. Till sist närmade sig skottlossningen Mariapalatset. Alla ljus släcktes. ”När ljuset åter tändes, befann jag mig till min förvåning”, berättade senare en av ministrarna för dumapresidenten Rodsjanko, ”under ett bord”.

På det sättet föll tsardömet, utan ära, ruttet, groteskt till det sista.

Februarirevolutionen var inte, som man velat påstå, *spontan*. En av de avgörande händelserna var de volhyniska och litauiska truppernas övergång till de upproriska. Det var ingen tillfällighet, att de, när de fattat beslut om att ansluta sig till upproret, inte tågade till stadens centrum eller till riksduman utan till den *viborgska arbetarförstaden, där bolsjevikerna hade sitt fäste*. Februariupproret förbereddes, utlöstes, leddes av arbetarklassens avantgarde. Utan *ledning* kan aldrig hungerkravaller utmynna i en verklig revolution. En revolutionär skolning, som allvarligt förbereder massornas förtrupp, är ett oundgängligt villkor, utan vilket varje möjlighet till seger är utesluten. Intet europeiskt arbetarparti var *marxistiskt* skolat utom det *leninska*.

Efter segern utropades en provisorisk regering, där de rent borgerliga partierna voro i majoritet. Revolutionen var en *borgerlig* revolution. En ny politisk grupp övertog den gamla administrationsapparaten. Men den krossades inte, slogs inte sönder. Revolutionen var *politisk*, inte *social*.

* Teresjtjenko använder den gamla, ryska månadsräkningen.

Under resningens gång hade emellertid fabrikena och verkstäderna, liksom de olika truppförbanden, överallt valt delegater till *sovjet*, *arbetar-* och *soldatråd*. Dessa och inte den nya regeringen representerade direkt de revolutionära massorna.

Klyvnaden i klassamhället, som med alla medel dolts i fredstid, framträdde nu i orostid öppet.

”En i hög grad anmärkningsvärd omständighet hos vår revolution”, skrev Lenin, ”är, att den frambringt ett *dubbelregemente*. Vari består detta dubbelregemente? Däri, att vid sidan av den provisoriska regeringen, *bourgeoisins* regering, en andra visserligen endast groende, men otvivelaktigt existerande och tillväxande *andra regering* tillkommit, arbetar- och soldatdeputerandenas sovjet.”

Den 3 april 1917 anlände Lenin till huvudstaden. I järnvägshallen möttes han av mensjevikerna Tscheidse och Skobelev, som å Petrograds sovjets vägnar hälsade honom välkommen och uttryckte sina förhoppningar om lojalt samarbete. Han gick tvärt förbi dem utan att höra på dem och direkt ut på gatan till arbetarna och soldaterna, där han från en pansarvagn, belyst av strålkastare, höll sitt första tal:

”Arbetare, ni har utfört underverk av proletärt hjältemod, folklig tapperhet i borgarkriget mot tsarismen. Ni måste nu utföra underverk i organisationen av proletariatet och hela folket för att förbereda er egen seger i revolutionens *andra etapp*.”

I sina *aprilteser* manade Lenin till oförsonlig kamp mot den provisoriska regeringen, som varken kunde ge folket en verkligt demokratisk fred, städerna bröd eller bönderna jord och som, för att rädda bourgeoisin, snarast möjligt sökte avsluta revolutionen. Lenin var väl förtrogen med Marx's upprop till kommunistförbundet år 1850. Han visste därför, att det i en situation som den föreliggande framför allt gällde att göra *revolutionen permanent*. En omedelbar uppmaning till ett nytt uppror hade emellertid varit förhastad. Mensjevikerna och socialrevolutionärerna hade alltjämt majoritet i sovjeterna, ur vilka, enligt Lenin, den nya regeringsmakten skulle framspringa. Den närmaste revolutionära uppgiften måste följaktligen vara att genom tålmodigt upplysningsarbete bland arbetar- och soldatdeputerandena och de breda massorna klargöra nödvändigheten av att fördjupa den *politiska* revolutionen till en *social* revolution.

Bolsjevikernas *kader* utförde ett beundransvärt arbete och partiet, som nu kunde kasta illegalitetens mask och öppet visa sitt ansikte, växte med utomordentlig snabbhet. Folkhavet hade råkat i häftig svallning under februaridagarna och den revolutionära vågen steg oavbrutet. Entusiasmen släppte inte. Revolutionen rörde sig tydligt i *uppåtstigande linje*.

Den 19 april publicerade utrikesminister Miljukov en deklARATION, som gav vid handen, att kriget skulle fortsättas. Bolsjevikerna svarade redan dagen därpå med en jättelik manifestation, i vilken ett hundratusental människor deltog. På banderoller och standar syntes en rad slående paroller:

”Fred utan annexioner och skadestånd.”

”Ned med kriget.”

”Offentliggör de hemliga fördragen.”

”All makt åt sovjeterna.”

Den 18 juni ägde en ny, mäktig demonstration till ära för de fallna under februaristriderna rum. Den gestaltade sig till en imponerande generalmönstring av bolsjevismens stridskrafter. Inte mindre än fyrahundratusen arbetare och soldater marscherade upp under bolsjevikernas fanor. Samma dag inledde den provisoriska regeringen en ny, ödesdiger offensiv vid fronten. Dess sammanbrott, som snart blev bekant, väckte en storm av raseri hos de breda massorna. I juli började spontant jättemanifestationer ute på gatorna i huvudstaden. När det visade sig, att de inte, trots kommunisternas försök att avstyra dem, kunde hejdas, ställde sig det

kommunistiska partiet i spetsen för demonstranterna, fastän det visste, att ett ingripande från regeringens sida, som massorna ännu inte var mogna att möta, planerades. Det fanns ingenting annat att göra. Partiets plats var under alla omständigheter hos folket.

Kontrarevolutionen väpnade sig i själva verket på blodigt allvar. Inför den fara, som alldeles tydligt med stormsteg närmade sig, förenade sig alla fanatiska, reaktionära element för att, innan den hunnit växa dem över huvudet, förinta, krossa, utrota den revolutionära rörelsen. Lenin, som kände klasskampens dialektik, förstod, vad som var i görningen. Han hade studerat den marxistiska analysen av bonapartismen. Därför kunde han redan i juni inträngande varna för kontrarevolutionen, för den starke mannen, för general Cavaignac, som han, utan att kunna nämna något särskilt namn, visste var på väg:

”Cavaignac är nämligen ingen tillfällighet”, skrev han i Pravda, ”hans uppträdande är ingen enstaka händelse. Cavaignac är representant för en klass, förberedaren av dess politik ...”

Kontrarevolutionen som sådan söker alltid sitt *personliga* organ.

Julidemonstrationen gav den provisoriska regeringen den förevändning den sökte för att slå ned bolsjevismen. Massorna skingrades. Ordningens gamla, kontrarevolutionära fana restes på nytt över staden. Myndigheterna beslöt sig för att smida medan järnet var varmt. Pravda och andra bolsjeviktidningar förbjödos. De kommunistiska tryckerierna stängdes. Häktningsorder utfärdades på Lenin och de andra revolutionära ledarna. Meningen var, att så snart man fått dem i sina händer skjuta ned, massakrera, oskadliggöra dem. Vitgardisternas hat till dem kände inga gränser. En öppen kamp mot sovjeterna begynte. Kontrarevolutionen lyfte, understödd av mensjeviker och socialrevolutionärer, på det fräckaste, mest ohöljda sätt sitt huvud. Lenin tog sin tillflykt till Finland, varifrån han genom kurirer upprätthöll kontakten med partiet, som halft om halft tvingades ned i illegalitet igen. Revolutionen rörde sig med ens i *nedåtgående linje*.

Det första steget i kontrarevolutionär riktning framkallade – i överensstämmelse med den historiens logik, som vi nu redan vid flera tillfällen mött – genom dess inneboende konsekvenser det andra. Tiden för den starka mannen att visa sig på scenen var inne. Det skulle heller inte dröja länge, innan han framträdde.

I början på augusti samlades den andra allryska handels- och industrikongressen i Moskva. Eliten inom den ryska bourgeoisin sammanträdde. ”Må den kraftfulla köpmannaturen utveckla sig i all sin storhet”, utropade här en av talarna, ”Handelns representanter, det gäller att rädda den ryska jorden.” Detta utbrott och andra liknande är karaktäristiska för den kontrarevolutionära stämningen på kongressen. Den 9 augusti avsände den kommitté, som tillsatts för att taga ställning till det politiska läget, ett telegram till general Kornilov:

”I en stund av svåra prövningar kastar hela det *tänkande* (sic!) Ryssland fullt av hopp och förtroende sina blickar på er.”

I slutet på augusti satte sig Kornilovs trupper i rörelse mot det röda Petrograd.

Det kontrarevolutionära kuppörsöket misslyckades fullständigt.

Huvudstadens befolkning kastade – utan att fråga efter parti – i en våg av hänförelse upp skyttegravar runt staden och beredde sig att med vapen i hand möta truppernas invasion. Så väl hade emellertid bolsjeviker förberett avslöjandet av de kontrarevolutionära krafternas planer, att det lyckades de agitatorer, som utsändes för att möta Kornilovs armé, att inifrån upplösa den. Soldaterna övergav sina officerare. Kornilov avsattes. Trupperna kommo aldrig fram.

Därmed hade kontrarevolutionen fått ett förkrossande slag. Revolutionen rörde sig åter i *uppåtstigande linje*.

Korniloviaden har öppnat de breda massornas ögon för den egentliga innebörden i mensjevikernas och socialrevolutionärernas politik. Den ena sovjeten efter den andra övergick till bolsjevikerna. Utvecklingen gick hastigt. Lavinen har kommit i rörelse. Det var inte en *kupp*, som företogs den 7 november. Det var en *revolution*. De röda gardena besatte, medan staden var som *förlamad*, järnvägsstationer, postkontor, telegrafstationer, ministerier, statsbanken.

Så exproprierades expropriatorerna. Så krossades och slogs den gamla härskarapparaten, armén, polisen, byråkratin, sönder. Som en fågel Phoenix reste sig sovjetmakten ur den gamla samhällsordningens aska.

Under den sociala revolutionens lysande stjärna hade det marxistiska partiet redan från början ställt sig och under den segrade det omsider, trots motståndarnas hån, trots löje, förakt och förföljelse. Perukstockarna hade skakat på huvudet, kälkborgarna hade förstått bättre, mensjevikerna hade skrivit om de leninska feberfantasierna. Nu makades de kloka herrarna undan. Det gamla, godmodiga proletariatet var inte att känna igen. Målet var nått. En ny fas i mänsklighetens historia begynte. Avantgardets tålmodiga energi under kamp och nöd, under blod och tårar hade inte varit meningslös.

Så var det och så är det.

Noskes politik och de tyska spartakisternas nederlag ledde till fascismens seger, till det krigshot, som nu sätter sin prägel på världen, till rashat, fattigdom och elände för de arbetande massorna i stad och på land. De ryska bolsjevikernas triumf ledde till kapitalismens definitiva nederlag på en sjättedel av jordens yta, till en konsekvent fredspolitik, till kultur och skönhet, till frihet och glädje, till ett makalöst socialt och ekonomiskt uppsving för hela det stora ryska folket.*

* En närmare redogörelse för tillståndet i det ekonomiskt, kulturellt och politiskt triumferande första socialistiska samhället, som svarade mot och bildade en kontrast till vår skildring av det reella innehållet i den förljugna, tyska diktaturen, denna tragiska koloss på lerfötter, vore här på sin plats. Vid det ryska kommunistpartiets magnifika adertonde kongress i år sammanfattade emellertid Stalin, Molotov, Vorosjilov m. fl. i utförliga rapporter, präglade av frasfri saklighet och enkel sannfärdighet, de beundransvärda resultat, som nåtts, och då dessa rapporter genom samma bokförlags försorg, som utger detta arbete, föreligger på svenska, finns det ingen anledning att här binda tillståndet i detta vidunderliga samhälle, vilket förändras månad för månad, år för år, vid ett snabbt föråldrat referat. Mot den i vår svenska kråkvinkel på sina håll alltjämt gängse fördomen, att den ryska diktaturen, som är proletariatets, och den tyska, som är finanskapitalets, skulle vara samma sak, känner vi ingen lust att polemisera, enär för polemik ett visst minimum av intellektuell redbarhet är av nöden. Det är groteskt att med hjälp av ett slagord – ordet diktatur – söka träffa två diametralt motsatta företeelser. Under Konstantinopels belägring av turkarna debatterade de bysantinska teologerna – fulla av helig nitälskan – om änglarna hade kön eller icke. Debatten om demokrati och diktatur – varvid dessa företeelser fattas rent abstrakt, formellt, begreppsligt – är ett led i den dagspolitiska demagogin. En diskussion, som påminner om den bysantinska, till vilken vi nyss hänvisade, överlåter vi åt tiden att överföra till komedins sfär.

Frihet, jämlikhet, broderskap – eller döden.

Frankrike 1793.

Kampen mot kontrarevolutionen under franska revolutionen.

Den, som uppmärksamt följer den franska revolutionens gång, kan inte undgå att lägga märke till, hur den utvecklas genom kampen mot kontrarevolutionen. Det är l'ancien régimes intriger och kupplaner, som undan för undan leder till en utvidgning av den revolutionära massbasen. Här ligger den inre drivfjädern bakom händelserna. Konungens, hovets och den moderata bourgeoisins fosterlandsförräderi och samarbete med de utländska interventionstrupperna för till de demokratiska massornas diktatur och till ett revolutionärt krig icke blott i frihetens utan även i patriotismens namn. Så aktuellt detta drama är! Så fullt av lärdomar för oss, som nu står under frihetens fanor!

Milstolparna i utvecklingen är lätta att ange.

Den 31 augusti 1789 presenterade Lally Tolendal nationalförsamlingen ett ytterst konservativt förslag till en konstitution. Mounier och Malouet framlade liknande. Det föreföll många, som om revolutionen skulle vara avslutad. En viss motsättning mellan den borgerliga oligarkin och folket började emellertid samtidigt framträda. Redan från början hade bourgeoisin sökt hålla revolutionen inom vissa skrankor genom att trygga sig den *väpnade kontrollen* över den. De *borgargarden*, som upprättades den 14 juli, riktade sig mot två fiender: de kungliga trupper, som hotade huvudstaden, och de fattiga. Den blåa uniformen med den gröna kragen, som längre fram infördes, kostade 4 louisdorer. Endast det förmögnare borgerskapets söner hade råd att hålla sig med den. Klassrekryteringen till borgargarderna blev därför utpräglad. Nationalgardet blev en klassarmé, stödd på vilken bourgeoisin räknade med att kunna behärska revolutionen. Ganska tidigt visade sig dock besvärligheter. På Montmartre levde tusentals proletärer i det uslaste tillstånd. Lostalot berättar:

”Man fylles av pinsamma känslor, när man ser samlade på ett ställe tiotusen människor i trasor, med utmärglade ansikten, insjunkna kinder och ögon och pannan rynkad av bekymmer, oro och samvetskval. Herr kommendanten La Fayette – talade till dem med denna godhet, som är öppen för klagomål och som tröstar, men samtidigt med den fasthet, som kommer knot att tystna och avväpnar djärvheten.”

Denna episod, som visar oss La Fayette – nationalgardets chef – lugnande och hotande det svältande parisproletariatet, ger oss bättre än många ord en inblick i den revolutionära bourgeoisins inställning till den sociala frågan.

Hungern och de höga brödpriserna under vintern 1789–90 uppfattades av de breda massorna som resultat av medvetet sabotage från de gamla härskarklassernas sida. Dessa misstankar var med all säkerhet ingalunda obefogade. Nationalförsamlingen återigen gav prov på en underlig svaghet gentemot de kungliga kraven. Skulle kungen få det absoluta vetot eller icke? Det var en av de frågor, som upprörde alla. Nationalförsamlingen stannade vid en kompromiss och gav den 11 september kungen möjlighet att uppskjuta genomförandet av dess beslut, s. k. suspensiv vetorätt.

Redan detta var betänkligt. Men ett uppträde vid en hovfest i Versailles den första oktober rågade måttet. Vid en tillställning visade sig Marie Antoinette – drottningen – med sina små och lät hylla sig av officerarna, som med dragna värjor anlade den kungliga kokarden.

Det var en öppet kontrarevolutionär manifestation.

Folket dröjde inte med svaret. Den 5 oktober drog ett tåg av kvinnor från hallarna till Versailles. Reaktionära historieskrivare framställer dem som blodtörstiga megäror. Det var i själva verket vanliga, enkla, parisiska husmödrar, som tänkte på sina svältande barn och sina hungrande familjer. Demonstrationen var ett hungerskri.

Kungen och drottningen nödgades följa med tillbaka till huvudstaden. Folket hade en alldeles riktig känsla av, att det var bäst att ha dem på nära håll som en sorts pant mot kontrarevolutionära stämplingar.

Nationalförsamlingens moderata inställning framträdde undan för undan allt tydligare. Den proklamerade nationens suveränitet, men behöll konungen, den överlämnade all makten åt nationens valda ombud, men tillerkände konungen suspensivt veto, den införde rösträtt, men begränsade den till de rika, den upphävde de feodala avgifterna, men beslöt, att bönderna skulle betala kontant ersättning, den uppmuntrade slutligen de federativa festerna, men *standardiserade* dem så, att *spontana folkliga manifestationer* inte skulle störa den borgerliga revolutionens allmänna karaktär. Deputeraderna till den stora federationsfesten den 14 juli 1790 – fastställde så till exempel nationalförsamlingen – skulle uttagas från en kader, bildad av *nationalgardena*. Det var den *beväpnade bourgeoisin* i hela landet, som möttes till denna berömda fest på marsfältet. De härskande klasserna höll i själva verket samling med sin *klassarmé*.

Kvinnornas tåg till Versailles hade emellertid varit den första milstolpen på vägen till en *fortsättning* av revolutionen. Nästa milstolpe var *den kungliga familjens flyktförsök den 20 juni 1791*.

I februari 1791 flyttade 400 beväpnade adelsmän in i Tuilerierna. Lafayette måste under hot om våld avlägsna dem. Det var tydligt, att kontrarevolutionen på nytt stått upp och att något var i görningen.

Outtröttligt varnade den store revolutionären Marat i sin tidning *L'ami du Peuple* för hovets intriger och för nationalförsamlingens, kommunalrådets och nationalgardets konspirationer. Med divinatorisk skarpsynthet avslöjade han de kungligas planer. Först tänkte han sig, att de aristokratiska banden skulle försöka bortröva monarken, sedan upptäckte han och klarlade hela vidden av det förräderi konungen planerade. Hela den segerrika kontrarevolutionens fasa manar han redan från början fram:

”I samma ögonblick den kungliga familjen bortrövats kommer fienden att avancera mot Paris, där nationalförsamlingen och det förrådiska kommunalrådet skall proklamera underkastelse under monarken”, skrev han den 28 mars 1791, ”En del av nationalgardet, alguazilerna till häst, alla grindväktarna och portvakterna och de fyrtiotusen rövare, som döljer sig innanför våra murar skall förena sig med konspiratorerna för att skära halsen av folket och frihetens vänner skall bli tvungna att, utan vapen, utan pengar, underkasta sig slaveriet för att undgå döden.”

Vi, som upplevat den femte kolonnens förräderi i Madrid, kunna förstå situationen. Den sista tidens händelser har på ett underligt sätt givit det förflutna nytt liv. Marat *förstorar*. Men det gör alla genier. De misstankar han framlade var i stort sett ingalunda ogrundade. *L'ami du peuple* förtjänar – just genom sin kamp mot kontrarevolutionen – att leva i historien som en av alla tiders största revolutionärer. Hans röst har det rätta, rasande tonfallet, det enda, som verkligen kan tolka nöden, eländet i folkdjupen. Det kommer aldrig i längden att lyckas måttfulla pedanter och ängsliga kälkborgare att upphäva sig till språkrör för de undertryckta, de nedtrampade, de exploaterade. Marats *vilda* stämma är *upprorets* stämma.

Så kom då kungafamiljens flykt i den tunga berlinaren. Karossen hejdades vid Varenne och därpå följde – under bevakning av nationalgardet – den nesliga återfärden till Paris.

I nationalförsamlingen utbröt genast en häftig kamp mellan de moderata och de radikala. Barnave försvarade – med obestridlig konsekvens – den konstitutionella monarkin.

”Skall vi avsluta eller börja revolutionen på nytt?”, utropade han, ”Ni har gjort alla lika inför lagen, ni har instiftat civil och politisk likhet, ni har återskänkt staten allt, som berövats folksuveräniteten, ytterligare ett steg framåt skulle vara ödesdigert och brottsligt, ett steg till längs frihetens linje skulle innebära kungadömet avskaffande, längs likhetens linje, *egendomens förintande*.”

Den radikala oppositionen lät emellertid inte avskräcka sig. Den 17 juli 1791 nedlade girondisterna – med Bris-sot och Danton i spetsen – på frihetens altare ute på marsfältet en petition, där de öppet fordrade införandet av republik. Nationalförsamlingen beslöt att ingripa. Trupper kommenderades ut och massakrerade massan. Talrika döda låg, när röken efter salvorna skingrades, spridda runt frihetsaltaret. O borgerliga frihet! Heliga demokrati!

Lavinen hade dock kommit i rörelse.

På våren 1792 började det revolutionära kriget mot de europeiska furstarna. Den lagstiftande församlingen, där girondisterna vunnit majoriteten, hade efterträtt den konstituerande. För att hjälpa upp statsfinanserna hade kyrkans jord nationaliserats och prästerna, som nu blivit statstjänstemän, avfordrades en medborgared. Kampen mot *edsvägrarna* antog undan för undan allt svårare former. Assignaterna, de nyutfärdade sedlarna, föll i värde, priserna steg, det rådde brist på kolonialvaror. Alla svårigheter skyldes – med mera rätt än man hittills tänkt sig – på ”spekulanterna”, ”aristokraterna”, ”de edsvägrande prästerna”. Oron bland de breda massorna, som krävde strängare åtgärder för att trygga revolutionen inåt, mot hovet, och utåt, mot emigranterna, som i förbund med främmande makter hotade landet, växte.

Samtidigt ökades kontrarevolutionen, mer och mer understödd av den moderata bourgeoisin, som drevs i den riktningen genom striden mot och hatet till de småborgerliga massorna och jakobinerna. Sådan är klasskampens logik.

Härmed är vi framme vid den tredje milstolpen i den franska revolutionen.

Den 10 augusti 1792 reste sig *kommunen* i Paris – de olika sektioner, i vilka befolkningen var uppdelad – på ett givet tecken mot *konungen* och den *lagstiftande församlingen*. Upproret hade organiserats av Robespierre. Efter en blodig kamp stormades Tuilerierna. Adelsmännen, som gjorde motstånd, mejades ned i trapporna. Den lagstiftande församlingen böjde sig, kringränd och maktlös, för den *revolutionära makten*.

Därmed var kungadömet öde äntligen beseglat.

Medan hertigen av Brunswick i spetsen för de preussiska trupperna och emigranterna från Koburg, som bar den vita kokarden, till synes oemotståndligt nalkades Paris, kvinnorna repade charpi i kyrkorna, befolkningen i raseri smidde pikar för att försvara sig och den förtvivlade slutstriden med kontrarevolutionen tycktes nära, mördades i början på september 1792 – på föranstaltande av improviserade revolutionstribunal – en mängd präster och aristokrater i fängelserna av det ursinniga folket. Männen ville inte lämna denna ”femte kolonn” bakom sig, när de drog till fronten.

Den 20 september möttes i kusligt höstrusk de trasiga, hungriga, revolutionära trupperna och preussarna. Det var vid *Valmy*.

Den store diktaren Goethe följde slaget genom en kikare.

När – i motsats till allt vad man tänkt sig – sansculotterna med dödsförakt till tonerna av Ça ira stormade an mot fienden genom kulregnet och drev tillbaka de övermodiga, väl utrustade preussarna och emigranterna, gick för första gången hela vidden av vad som skett med revolu-

tionen upp för Goethe. För första gången såg han här massor, som kämpade för friheten, ridån till framtiden rämnade inför hans ögon och överväldigad antecknade han i sin dagbok:

”Från detta ställe och denna dag daterar sig en ny aera i världshistorien.”

Så var det i själva verket också.

Samma månad ersatte *nationalkonventet*, där jakobinerna skulle erövra majoriteten, den *lagstiftande församlingen*. Den 21 januari 1793 virvlade trummorna i Paris och dränkte Ludvig den sextondes sista indignerade skrik i sitt dån. När konungens huvud föll under guiljotinens hugg var den mest radikala republiken i Europa ett faktum.

Kampen mot förrädarna beledsagade – stolt, starkt och hänsynslöst – segrarna vid fronterna. Folket koncentrerade sin kraft i en diktatur för att slutgiltigt krossa l’ancien régime.

Huru förblindade voro inte den gamla börsadelns representanter! De förstod intet av de hänförelsens väldiga, folkliga krafter revolutionen väckt till liv!

Någon gång i maj 1792 gick Axel von Fersen – drottningens älskare – i Bryssel och besåg några republikanska fångar, som tagits. Han antecknade föraktfullt, att en av officerarna liknade en perukmakare och konstaterade i sin dagbok, att soldaterna, unga bondpojkar, såg små och klena ut. En av dem skrek emellertid åt honom:

”Ja, här är vi sjuttio, men vad är det mot sjutton miljoner, som vi själva verket är.”

Vilken stridbar social samkänsla! Vilken fruktansvärd makt i denna samhörighet!

”Stå ej och se dig blind på blodet ifrån la Gräva. En framtids frö i skräcken grodde...”

C. W. A. Strandberg.

Skräckväldets hemlighet.

Bilden av terrorn under den franska revolutionen stelnade ganska snart till en politisk kliché, låt vara av det mera ovanligt patetiska slaget. Där var girondisterna, som avrättades, sjungande marseljäsen, och allteftersom det ena huvudet efter det andra föll för guiljotinen blev sången svagare och svagare, ända till dess att slutligen en enda stämma hördes:

”Mot oss av tyranniet
den blodiga kniven är lyft...”

Där var madame Roland och hennes utrop: ”Frihet, vilka brott begår man inte i ditt namn !”
Där var Danton, som oförskräckt uppmanade bödeln: ”Visa mitt huvud för folket, det förtjänar det!”

Blod! Blod! Blod!

Den ena skribenten efter den andra har sökt framställa terreuren som en enda meningslös, tom och gräslig massaker. Marie Antoinette, grå och förpinad, men drottninglik till det sista på schavotten! Madame Dubarry, den kungliga mätressen, fet och njutningslysten, klamrande sig fast vid bödelns knän! ”En sekund till, herr bödel, en enda liten sekund till!” Camille Desmoulin, som manade till kamp i Palais Royals trädgårdar den 14 juli! Och Hébert, ateisten, som representerade de parisiska förstäderna! En efter en, salongernas drottningar och gatans glädjeflickor, radikala journalister, folkledare!

Kärrorna med de dödsdömda far genom världsstadens gator. Det är kvalmigt och hett. Trummorna virvlar. Huvudena faller och visas upp för den skrikande mängden. Är detta revolutionen? Något att kämpa för och drömma om? Liksom Saturnus uppslukar den ju sina egna barn...

Så ter sig den officiella klichén. Men den är ensidig och reaktionär.

Terreuren var nödvändig, ty kampen mot den unga revolutionen fördes icke blott vid fronterna utan även inom landet. Det vimlade av spioner, agenter, sabotörer. De smög sig in överallt. Mirabeau själv, den store, sålde sig till hovet och var, när han drog sina sista livs- stönande suckar, sedan samma natt två unga sångerskor lämnat hans omättligen bädd, såväl fysiskt som moraliskt dödsdömd. Danton var först en av kungens, sedan en av engelsmannens lakejer. När han häktades, hittade man bland hans papper ett brev från foreign office, adresserat till bankiren Perregaux. Foreign office bad bankiren utbetala en del större summor – 1,000, 3,000 och 12,000 liv-res – till personer, som endast angavs med initialer,

”... för tjänster, som de gjort oss genom att underblåsa elden och driva jakobinerna till paroxysmer av raseri.”

Kontrarevolutionens in- och utländska hantlangare betjänade sig utan skrupler av angivelser och provokationer för att kompromettera den revolutionära diktaturen.

I ljuset av sådana avslöjanden ter sig terreuren helt annorlunda än tidigare. Den var ett led i kriget. Girondisterna sökte själva med vapen i hand förinta sina motståndare. Dösoffren i pinnskrindorna hörde till fiendens armé. De hade själva vetat, att det gällde liv eller död.

Det är orimligt att vända sig mot jakobinernas terror, om man inte samtidigt dröjer vid den måttlösa, terroristiska verksamhet från den gamla regimens sida, på vilken den utgjorde ett svar, ett hårt, men konsekvent och nödvändigt svar.

I juli 1793 hittades i Lille en portfölj, som tillhört en engelsk agent. Av korrespondensen den innehöll framgick, att agenten organiserat en mängd sabotagedåd. Med hjälp av olika medarbetare hade han förövat ett antal attentat mot vapenarsenaler och livsmedelsmagasin. I själva verket hade också stora, mystiska eldsvådor utbrutit i Valenciennes, i en patronfabrik i Bayonne, i artilleriparken i Chemillé, i segelduksverkstaden i Lorient's hamn...

”Försök att höja kursen på ett pund sterling till 200 livres” – skrev agenten till en av sina hejdukar – ”Det är nödvändigt att så mycket som möjligt diskreditera assignaterna och refusera allt mynt, som inte bär kungens bild. Gör så att priset på alla livsmedel höjes. Ge era köpmän order om att lägga beslag på alla nödvändiga livsmedel. Om ni kunde övertyga . . . att köpa talg och ljus, till vilket pris som helst, låt allmänheten betala ända till 5 livres för ett skålpund . . .

Korruption och förräderi bland politikerna!

Den sköna baronessan d’Aëlders – alias Etta Palm, en äventyrerska – framträder som ivrig kämpe för kvinnans emancipation, men är egentligen bara agent för holländska regeringen och har gjort Basire, deputerad i lagstiftar de församlingen och en av Dantons vänner, till sitt lydiga verktyg.* Andres-Maria de Guzman – en spanjor – maskerar sig till jakobin och får piksektionens förtroende som dess representant, men själva våldsamheten i hans nit är provokatoriskt och leder till hans demaskering som rojalistisk agent. Proli är österrikisk spion. Han smyger sig in bland hebertisterna – les enragées – och söker egga förstäderna till kamp mot jakobinerna.

Förräderi och korruption bland generalerna!

Dumoriez – segraren vid Valmy – underhandlar med fienden och räddar sig i sista ögonblicket, innan han hunnit verkställa sin plan att låta trupperna marschera mot Paris, där samtidigt ett uppror skulle utbryta, över gränsen. Och Custine – hjälten, som erövat vänstra Rhenstranden! Den 27 augusti arresteras han och föres – trots sina revolutionära lagrar – till schavotten. M. Herlaut, som undersökt hans fall, skriver:

”Beskyllningen att ha underhållit brottsliga manövrer och förbindelser med republikens fiender kunde inte bortdiskuteras.”

Så var det med den ena officeren efter den andra – vicomte Beauharnais, tomte de Grimouard, Brunet, Gran-ger de la Ferrière, Buchold, Chamron, Donadieu, Chancel, Dortoman – en lång rad av namn. Är det underligt om de enkla soldaterna, som räddade fosterlandet och ofta trots ledningens sabotage slog fienden, ropade:

”Död åt förrädarna!”

En medlem av konventet, som föreslog en upprensning inom armén, förklarade öppet:

”De sansculotter, som man sätter i spetsen för arméerna, skall kanske visa sig mindre kunniga och begå fel, men de skall åtminstone inte *förråda oss*.”

Konventets situation var i själva verket inte avundsvärd. Dess öde befann sig i opålitliga händer. Fru Guiljotin visade ständigt jakobinerna själva en hotfull och hisklig uppsyn.

* Kvinnoemancipationen var ett karaktäristiskt drag i den borgerliga revolutionen. I en rad skrifter diskuterades förhållandet mellan man och kvinna och ständigt kom man till det resultatet, att manligt och kvinnligt inte var kvaliteter, som kom till uttryck på det själsliga området utan att skillnaden i andligt hänseende mellan könen berodde på uppfostran. ”Les âmes n’ont point de sexe” (själarna saknar kön). När däremot det borgerliga samhället konsoliderats behövdes inte längre idén om könets likställdhet. Istället uppstod nu en teori om mannens och kvinnans naturliga olikhet och härur slöt man sig till nödvändigheten av olika sociala verksamhetsfält för dem. Ehuru psykologin på sätt och vis fördjupades kan man inte missta sig på denna romantiska åskådnings sociala funktion, som var att stabilisera männens samhälleliga supremati. Jmf. Paul Kluckhohn, Die Auffassung der Liebe im 18. Jahrhundert und in der Romantik.

Det var emellertid inte därför att Robespierre giljotinerade ett antal kontrarevolutionärer han störtades! Han besegrades – vilket de reaktionära historieskrivarna inte förstå – därför att han under kampen med hebertisterna förlorade kontakten med de breda massorna i huvudstaden!

Natten till den tionde thermidor 1794, då Robespierre och hans anhängare sökte få Parissektionerna i vapen svarade inte folket på den förtvivlade kampsignalen från Hôtel de ville.

Kontrarevolutionen triumferade. Men terrorn upphörde inte – som man velat göra gällande – därmed. Den riktade sig endast nu icke mot de korrumperade, mot förrädarna, aristokraterna och deras medhjälpare utan mot revolutionens mest målmedvetna, oegennyttiga och grandiosa krafter.

Så går det till, när klasserna mötas i kamp och med humanitära utgjutelser är inte mycket vunnet. Men har inte historien, där den – med bindel för ögonen – gör sitt blodiga arbete, lyckats lära oss något?

Den ryska revolutionen är ingen mekanisk repetition av den franska. Detta hindrar inte, att även här förrädare, spioner, sabotörer sökt driva sitt skumma spel. Det är nödvändigt att i detta sammanhang ett ögonblick dröja vid Moskvaprocesserna.

”Varför behandla människor, som för en kort tid sedan betraktade varandra som bröder och till synes stred för samma ideal varandra plötsligt med sådant raseri?”

Så formulerar den franska revolutionens förnämsta historiker, Albert Mathiez, ställd inför terreurens gåta, problemet i sina *Etudes robespierristes* – skrivna år 1917.

”Det finns en bekväm förklaring, som redan ofta tillgripits och som ännu länge kommer att tillgripas, därför att den ligger så nära till hands för tankelättjan”, fortsätter han så, ”Den består i att skjuta skulden på en syndabock, på Robespierre, som man framställer som en ytterst maktlysten natur, en hycklare utan skrupler, en blodtörstig tiger ...

Känns tigern igen? I våra dagar repeteras den gamla visan.

Stalins ärelystnad, hans personliga maktbegär, hans grymhet och blodtörst har utgjort kära ämnen för de politiska kåsörernas lättsinniga betraktelser. Tankarna i reaktionära, okunniga hjärnor kretsar ständigt i samma enkla, inkörda banor.

Stalins politik är icke – lika litet som Robespierres var det – personlig. Det är den klassmässiga utvecklingen av revolutionen, som förklarar, att vänner nyss – då det ännu fanns en gemensam fiende – nu – när det gäller nya revolutionära livsavgöranden – står emot varandra.

I själva verket är denna kolartro på, att – som det heter – gamla revolutionärer inte skulle kunna hamna i kontrarevolutionens läger, en makalös, spetsborgerlig fördom. Bakom den ligger en rörd kult av den stora personligheten, lösgjord från saken! Drömmen om något evigt, oföränderligt hos människan i en föränderlig värld! Den naiva tron på det anständighetens sken, i vilket det borgerliga samhället – medvetet och systematiskt – invaggar de breda massorna som i en ogenomtränglig dimma! Förräderi och korruption hör emellertid – tyvärr – inte till sällsyntheterna i revolutionens annaler.

Ferdinand Lasalle, den tyske arbetarledaren, som aktades hart när som en gud av sina anhängare, stod i hemlig förbindelse och samarbetade med Bismarck. När Kautsky, som längre fram skulle spela en så bedrövlig roll i bedömandet av den ryska revolutionen, sökte ta honom i försvar, tog Engels i ett brev av den 23 februari 1891 bladet från munnen:

”Den del av arbetarna, som är sårad av Marx’s omdöme om Lasalle, känner endast till de två årens agitation och även den ser de genom färgade glasögon. Men inför sådana fördomar kan inte den historiska kritiken bli stående med hatten i hand ...

Så är det även med domarna mot gamla revolutionärer i det första socialistiska samhället. Även här måste det vetenskapliga sanningskravet sättas högre än en falsk hänsyn till personliga sympatier och politiska dagsmeningar.

Överallt i världen har under de senaste åren fascistiska spioner upptäckts och avslöjats. I U. S. A. bekände de nyligen häktade agenterna häpnadsväckande ting. Drogs därför bekännelserna i tvivelsmål? I Frankrike visade det sig, när cagoulardsammansvärjningen blottades, att nazi organiserat en formlig statskupp av franska ”patrioter”, som försetts med fantastiska vapenförråd, penningmedel och som rentav byggt ett flertal camouflerade fästningar mitt inne i landet. I den tjeckiska tidningen Narodni Politikà för den 11 augusti 1937 røjde en författare, att sabotagedåd, som hemlighållits av de engelska myndigheterna, förekommit på brittiska skeppsvarv och att på brittiska krigsfartyg störningar, vilka endast kunde bero på sabotage, ägt rum. Skulle Sovjetunionen vara det enda land, som inte utsatts för underjordisk verksamhet från de nazistiska agenternas och marodörernas sida?

Det förefaller – noga betänkt – föga sannolikt. Världen befinner sig halft om halft i krigstillstånd och det sätter sin prägel på situationen. De uppgifter om skadegörelser, som kommit till synes i de ryska processerna, har på en rad punkter, frivilligt, bekräftats av amerikanska ingenjörer, som återvänt till sitt hemland efter att ha arbetat i Sovjetunionen. Rättegångarna var offentliga. Alla juridiska formaliteter iakttogos. Och varför skulle inte bekännelserna vara uppriktiga? Ingen har – under förutsättning av, att de är falska – kunnat ge en rimlig förklaring till dem. Man har nöjt sig med fullständigt obevisade och föga sannolika antydningar om tvång, terror, tortyr utan att kunna precisera en enda anklagelse.

Det är säkert inte i Moskva häxprocesser pågår utan i den kapitalistiska världens tidningar, där de skyldiga frikänns och de oskyldiga dömas.

Historieskrivarna rörande den franska revolutionen har förfarit på samma sätt. Ädla, osjälviska gestalter som Robespierre, Saint Just och Couthon har förvandlats till bloddrypande vidunder. Cyniker som Danton et consortes har framställts som stora revolutionärer.

Gamla, eländiga historia! Först när samhället renats från klassherraväldets förgiftande inflytande på tänkesätt och seder kommer historieskrivningen att renas från klasshatets medvetna och omedvetna giftlögnar. Först då blir objektiv historieskrivning möjlig. Ett rent, klart ljus kommer att falla genom fönster, som nu är gråa av smuts.. .

Kan man då jämföra våra dagars trotskister å ena sidan och girondister och dantonister under franska revolutionen å andra sidan? Där finns en skillnad. Ernest Fischer har framhävt den, när han skriver:

”Danton kunde modigt möta sina domare, därför att han försvarade inställningen hos en klass, som, historiskt sett, var progressiv, ehuru i konflikt med de logiska jakobinerna. Han försvarade bourgeoisins inställning . . . han hade visserligen förrätt revolutionen, men inte sin klass, bourgeoisin och dess intressen. Bakom Sinovjev och Kamenev däremot fanns det inga massor. De hade förrätt allt, klassen och revolutionen ... Om de hade haft känslan av att kämpa för en sak, som något lite svarade mot intressena hos något skikt av sovjetfolket skulle åtminstone någon av de sexton anklagade slungat sin trosbekännelse i ansiktet på domarna. Det faktum, att ingen av dem kunde göra det, är det värsta beviset på deras skuld. Deras program var kontrarevolutionen...

En ensam människa är underligt nog aldrig stark. En liten grupp konspiratörer är isolerad, vanmäktig. Hjaltemod är, djupast sett, ingen individuell egenskap utan det naturliga livsuttrycket hos den, som är gripen av en idé, som är större än den enskilde och sådana idéer måste alltid ha sin grund i en historisk nödvändighet. Dimitrov har vittnat om, vad det var, som gav honom den oerhörda kraften under rättegången i Leipzig:

”Jag kände verkligen, att när jag stod inför den fascistiska domstolen, så talade jag inte endast som en anklagad, i mitt eget namn, utan även som språkrör för alla arbetande massor . . .

Hur modigt möter inte den progressiva klassens verkliga representanter alltid faran! Historien drives aldrig framåt av feiga verktyg!

”Äfven genom avgrunder av kval nås ingen rätt moralitet”.

Carl Jonas Love Almquist.

Moralisk indignation – en klassdiagnos.

Skräckväldet under den franska revolutionen sprang fram ur den politiskt nödvändiga kampen mot kontrarevolutionen. Straffen, som utdömdes, motiverades emellertid med ständiga hänvisningar till dygdens majestät, vilket ansågs kränkt, och detta faktum är värt några särskilda reflexioner. Lusten att straffa aristokraterna och deras hantlangare, som – trots att den begränsades av nödvändigheten att konstatera faktiska förbrytelser – så tydligt framträder, iförde sig den antika moralens stränga toga. Ett klassmässigt resentment doldes – vilket inte är fallet i Sovjetunionen, där klasskampens historiska nödvändighet öppet erkännes – under en högtidlig, upphöjd, idealisk mask. Det torde inte vara ur vägen att med anledning härav ett ögonblick dröja vid *rättens* allmänna historiska karaktär. Mera än ett mycket grovt utkast kan det emellertid på grund av utrymmesskäl inte bli fråga om.

Montesquieu bestämmer i sitt geniala verk om lagarnas anda dygden som demokratins princip. Det heter hos honom med utomordentlig skärpa:

”Med dygd i en republik menar jag kärlek till fosterlandet, det vill säga kärlek till likheten. Det är varken fråga om dygd i moralisk mening eller kristen dygd utan om den politiska dygden. Det är den drivfjäder, som håller den republikanska regeringen i rörelse ...”

Överallt där vi möter en triumferande småbourgeois syns dygden i denna bestämda betydelse – som Montesquieu så fint isärhåller och därmed anlägger en historisk synpunkt på – vara den stora, politiska principen. Så var det i sansculotternas Paris, där gudarna törstade efter blod, men så var det också i det demokratiska Athen, där Aristides och Themistokles levde. Den inre stimulansen till denna dygd tycks emellertid – vilket Montesquieu under sitt studium av antiken icke observerat – vara en av ett liv i små förhållanden betingad avund.

Den dygdiga, politiska indignationen är en företeelse, som av allt att döma kan lokaliseras klassmässigt. Det är ett vittnesbörd om historiens lagbundenhet, att denna indignation överallt, där den är särskilt stark, tycks framträda i en bestämd klassmässig konstellation. Den födes ur de småborgerliga skiktens klasskamp med en feodal aristokrati och stimuleras omedvetet av ett klassmässigt resentment.

Ranulf har i ett arbete om den athenska straffrättens uppkomst påvisat att tendensen att känna indignation över brott, som inte omedelbart rör en själv, ingalunda, som många tror, är naturlig utan en produkt av den historiska utvecklingen. I Iliaden, det gamla, grekiska feodal-eposet, är alla likgiltiga för orätt, som begås mot andra. På fyrahundratalet för Kristus – alltså under Athens demokratiska storhetstid – har emellertid ett rättsväsen etablerats, som förutsätter villighet att ingripa, när andras rätt kränkes. Detta rättsväsen – som först utkristalliseras i Drakons och Solons lagar – var ursprungligen ett maktorgan i borgarnas händer i striden mot den adliga självhämnden och adelsmännens släktfejder. Dess innehåll var den borgerliga *ordningen* i motsats till feodalismens laglöshet. Den klassmässiga karaktären i denna rätt visar sig särskilt tydligt i religionen, sådan den möter oss hos epokens stora författare, Aischylos, Sofokles, Herodotos.

Gudarnas moraliska reaktioner utgör en reflex av människornas. Framförallt skildras, huru de störta de store och mäktige på grund av deras övermod. De *överlistar* kungarna och lockar dem att begå brott, för att sedan så mycket hårdare kunna *straffa* dem. Det är speciellt alltför stor lycka, framgång, som *utmanar* deras vrede. Det mest uppenbara klassmässiga resentment fattas alltså här som ett uttryck för själva gudomens väsen. Den revolutionära demokratin ikläder sig gudaskepnad.

Gudarna törstar. På samma sätt som under den franska revolutionen ser vi under den grekiska storhetstiden den ena ledande politikern efter den andra nödgas rymma fältet och drivas i landsflykt. Ostracismen – seden att genom omröstning låta medborgarna förvisa de misshaglige – drabbar demokrat efter demokrat. Avunden är ständigt vaksam och alltför stor framgång utgör ett brott. Demokratien slukar sina egna barn. Det, som driver fram denna process, är ängslan för kontrarevolutionen. Ett nyss av tyranner behärskat folk fruktar ständigt, att någon framgångsrik politiker skall upphäva sig till ensam ledande. Innehållet i den småborgerliga demokratins dygd är *måtta*. Blott den, som varken är för stor eller för liten, håller *måttet*. Ordet *ftónos* användes både hos Herodotos, Sofokles och Aischylos för att beteckna rent moraliska förhållanden. När man alltså vill säga, att något är moraliskt förkastligt, säger man, att det väcker avund. Då man önskar ange något som moraliskt oangripligt talar man om det som *tryggat mot avund*.

En puritansk moral är alltid småbourgeoisins politiska inspirationskälla. Liksom de gamla athenarna förhärligade de cromwellska järnsidorna under den stora, engelska revolutionen på sextonhundratalet i kampen mot adel och furstar gudomens förkrossande allmakt, för att få frossa i de höga herrskapens vanmakt, och de dröjde gärna – som Ranulf i ett arbete om Moral indignation påvisat – vid den allsmåttiges *list*, som bringade de mäktige på fall. Guds vrede är det stora temat och den träffar icke blott syndare utan även dem, som haft umgänge med sådana. Gud kommer kavaljerna att framhärda i sin ogudaktighet för att få tillfälle att straffa dem så mycket hårdare. Ständigt begär den puritanske guden – under hot om förfärliga straff – att människorna skall vara ödmjuka, avstå från övermod, skryt, prål, omåttliga önskningar. Gud är här – alldeles som i det gamla Athen – *avundsjuk* på alltför mycken mänsklig lycka.

Samma moraliska indignation åtföljer den franska småbourgeoisins uppstigande. Redan i elvahundratalspostet – i Geste de Garin de Monglane – möter oss denna inställning. ”Högfärden – la desmesure –”, skriver Bédier, ”inspirerar och vidmakthåller de strider, som skildras.” Det är mot den de anonyma författarna, som måste sökas i småfolkets krets, polemiserar. Under sexton- och sjuttonhundratalet framträder i den jansenistiska rörelsen en småborgerlig puritanism inom katolicismen. På det världsliga området representerar rousseauanismen i filosofisk form detsamma, reaktionen mot flärden, övermodet, kulten av naturen, dygden, föraktet för de store, tillbedjan av det högsta väsendet.

Den småborgerliga politiken – sådan den företrädes av Robespierre – är *juste milieu-politik*. Den riktar sig i lika hög grad mot girondisterna som mot hebertisterna, mot storbourgeoisin som mot förstädernas proletära folk, mot den autoritära kristendomen som mot ateismen. Dygden är den politiska ideologi, i vilken dessa strävanden förklädas. Den vilja att *straffa*, som kommer till synes i terreuren, kan inte isoleras från den småborgerliga *moraliska indignationen* i den historiska form, som vi här, för att påvisa lagbundenheten i samhällenas livsytringar, genom några jämförelser sökt fastställa.

Det var emellertid, som redan antytts, inte terreuren, som ledde till jakobinernas – de dygdiga, revolutionära småborgarnas – fall. Det var deras bristande förståelse för den faktiska ekonomiska utvecklingen.

M. Paul Boncour har visat, att en mängd av de ledande männen i revolutionen inte trodde på storindustrins framtid, vilket ju var rätt naturligt i ett land, där – ännu bunden av manufakturen – produktionen endast här och var nått ett större format, men småföretagen dominerade. För att förutse den industriella utvecklingen fordrades en ekonomisk klarsyn, som endast stod mycket få till buds.

”Den förenade fabriken skall ymnigt berika en eller två entreprenörer, men arbetarna skall förbli mer eller mindre väl betalda daglönare och inte på något sätt bli delaktiga i företaget”, skrev Mirabeau i sin Essai sur la Monarchie prussienne, ”I den separata fabriken däremot skall ingen bli

rik, men många arbetare skall trivas, de sparsamma och flitiga skall kunna samla ett litet kapital, spara lite inkomster för födelsen av ett barn, för sjukdomsfall, för sig själva eller för några av de sina.”

Denna trånga ekonomiska horisont utgör förutsättningen icke blott för Mirabeaus konservativa konstitutionalism utan även för Robespierres och Saint Justs dygdiga republikanism. Till och med Marat var övertygad om, att upphävandet av skråna och det gamla korporativa systemet utan vidare skulle ta död på de stora manufakturerna. Ty när var och en kunde arbeta åt sig själv skulle ingen vilja vara arbetare hos andra och istället för storindustrierna skulle en mängd småföretag träda.

Här har vi stött på den inre skrankan för den franska republikanismen i sansculotternas regi. Den ekonomiska utvecklingen arbetade nämligen oemotståndligt för storföretagen.

Det enda, som kunnat rädda *le bonnet rouge* hade varit ett förbund med arbetarna, men arbetarfrågan tedde sig inte för sansculotterna som en reell fråga, därför att den, trodde de, skulle lösa sig av sig självt därigenom att arbetaren, när han inte längre bands av någon skråordning, i ständig ökad utsträckning skulle välja att bli sin egen. Storföretagen, menade man, skulle inte kunna 186klara sig utan de statsunderstöd och monopol de åtnjutit under merkantilismens aera. Framtiden tillhörde därför den dygdige, sparsamme, idoge småföretagaren. Det var denna illusion guiljotinen mejade huvudet av i thermidor.

Demokratins problem var för småbourgeoisin ett rent politiskt problem, inte ett socialt. Någon radikal socialpolitik utanför välgörenhetens ram var alltså icke, ansåg man, aktuell, ty med den politiska friheten skulle också den ekonomiska följa. *Denna fördom har alltjämt icke släppt småbourgeoisin.*

Historien gav emellertid klart besked redan under franska revolutionen. Sansculotterna nådde sin gräns, så snart deras strävan att skapa en oberoende klass av små kapitalister och jordägare kom i strid med storbourgeoisins väldiga industriella och agrara egendomshunger. Oförmögna att medvetet delta i eller ta ståndpunkt till kapitalets faktiska dåtida utvecklingsprocess hemföll sansculotterna åt tomma drömmar om ett samhälle utan fattiga och rika och offerades – när tiden var mogen – på storbourgeoisins altare.

Småbourgeoisin var redan då dömd att förintas, men förintelsen har gått långsamt och pågår ännu i våra dagar. Ur dess led rekryterades och rekryteras alltjämt en del av det moderna proletariatet. Det är därför konsekvent, när Babeuf och Buonarotti, de första franska socialisterna, betraktar sig som Robespierres och Saint Justs arvtagare. I samma mån som småbourgeoisin förvandlas till proletariat måste dess ledare förvandlas från småborgersliga utopister till utopiska socialister och därifrån utvecklas till realistiska marxister. *Denna historiska metamorfos repeteras nu i våra dagar ständigt av enskilda i deras utvecklingsgång.*

Det var sansculotternas historiska uppgift att krossa l'ancien régime fullständigt. När de uppfyllt denna mission avträdde de – dygdiga liksom de kommit – från scenen. Det var det sista stora ögonblicket i den europeiska småbourgeoisins historia.

Numera spelar småbourgeoisin inte längre en självständig roll i utvecklingen utan understöder antingen indirekt genom att framställa den *politiska* demokratin som historiens slutmål eller direkt – som under nationalsocialismens kamp om makten – den reaktionära storbourgeoisin. Men alltjämt törstar dess gudar – fyllda av en avund, som springer upp ur dyrkarnas små förhållanden – efter blod. Småborgarna utgör alltjämt – under det att de glorifierar le juste milieu – den moraliska indignationens stöttepelare i en vacklande värld. Mord- och detektivhistorier slukas. Kriminalreportage breder till deras ära ut sig på tidningarnas första sidor. Rättegångar hör till folknöjet. Anständigheten värnas – fastän den inte längre spelar så stor roll i praktiken – med tonfall, som kommer från bröstet.

Särskilt stark är emellertid – för att rikta strålkastaren på ett större sammanhang – den moraliska indignationen just nu i tredje riket, där all politik kläder sig i dess mytologiska dräkt. Ranulf understryker i en av sina böcker kraftigt det småborgerliga inslaget i den nazistiska ideologin och den uppåt avundsjuka, nedifrån hotade medelklassens inflytande på den tyska chauvinismen. Med stöd av en rad sakkunniga iakttagares uttalanden fastställer han, att den nazistiska terrorn vid maktövertagandet passerade det politiskt nödvändigas gränser och följaktligen måste härledas ur en klassmässigt betingad, sadistisk inställning. De agerande förnam en psykologisk lättnad, urladdade ett inre tryck, som de själva inte skulle kunnat förklara, när de misshandlade sina motståndare. En liknande strafftendens – grym, irrationell – sätter, enligt samme författare, vilken omsorgsfullt studerat förhållandena, sin prägel på den nya tyska straffrätten. Gudarna törstar.

I andra länder, där andra klasser starkare gör sitt inflytande gällande eller medelklassen inte på grund av särskilda yttre omständigheter kommit att renodla sitt moraliska resentment på samma sätt som i tredje riket, är däremot tendensen den rakt motsatta. Detta är framför allt – framhåller Ranulf – fallet i det sovjetryska samhället. Här, där proletariatet härskar, håller den moraliska indignationen på att *försvinna, vissna bort*. Detta speciella reaktionssätt – som har uppkommit i historien och alltså även kan sjunka bort ur historien – håller här på att lämna plats för en rationellt motiverad *humanism*.

Artikel 26 i Sovjetrepublikernas strafflag av år 1925 lyder:

”Domar skall, då de endast utgör en skyddsåtgärd, vara fria från varje inslag av tortyr och får icke förorsaka den brottslige onödigt eller överflödigt lidande.”

Prygel och alla sådana åtgärder, som kränker den mänskliga värdigheten, är strängt förbjudna.

Att brott inte kunna förklaras ur individuella egenskaper utan med en viss lagbundenhet alstras av samhällstillståndet förutsätter varje borgerlig samhällsmakt, när den på förhand beviljar årliga anslag åt fångvårdsstaten. Framsprunge de ur människans fria, ehuru onda vilja och alltså vore beroende av individuella viljeakter, vore denna regelmässighet minst sagt gåtfull. Alltjämt tillskriver man emellertid i den borgerliga straffrätten brottslingen en mystisk skuld, betraktar straffet som en vedergällning och dess avtjänande som en akt, genom vilken den brottslige försonas med samhället, ehuru, som var och en vet, samhället därmed ingalunda faktiskt försonar sig med den brottslige. Hela denna primitiva kriminalmystik är ett övervunnet stadium i det ryska samhället. Brott uppkomma, enligt den sovjetryska kriminalrätten, alltid på grund av motsättningar mellan klasser och beror alltså ytterst på samhällstillståndet och medborgarnas bristande harmoni härmed. I konsekvens härmed är ordet straff inte populärt. I dess ställe användes gärna – som ett uttryck för den förändrade grundinställningen till den realitet det är fråga om – formeln ”sociala försvarsåtgärder”.

Vittnar inte den sköna mildhet, med vilken alla förbrytelser utom de politiska – vilkas bekämpande betraktas som en fortsättning på klasskampen – behandlas i Sovjetunionen om en ny mänsklig anda? Det kommer inte i längden att visa sig möjligt för den europeiska reaktionen att omge det första socialistiska samhället med en artificioell atmosfär av skräck, blod och våld.

”Kapitalistens bekvämliga vila efter väl förrättat jordiskt förvärv är icke mensklighetens mål...”

Erik Gustaf Geijer.

De gamla mänskliga rättigheterna.

Det var den franska revolutionen, som först genom sina deklamationer öppnade dörrarna till människorättigheternas värld för de europeiska folken. I en tillvaro, där furstar usurperat alla rättigheter, ljöd de berömda förklaringarna från konstituerande församlingen och konventet likt hornstötter, som kallade män till kamp för människans höghet och värdighet. I själva verket måste man emellertid gå från *sounds to things*. Här nödgas man om någonsin skilja rosorna från kruset, skalet från kärnan, frasen från saken.

I sin avhandling *Zur Judenfrage* (1843) behandlar Marx deklamationerna om människo- och medborgarrättigheterna. Hans grundsynpunkt är, att *människan* även i den mest radikala konstitutionen, den av år 1793, i grund och botten blott är *borgaren*. Rättigheterna är i Déclaration des droits de l’homme et du citoyen av år 1793, art. 2: likhet, frihet, säkerhet och egendom. Vari består då friheten? Enligt art. 6 är friheten den makt, ”vilken tillkommer människan att göra allt, som inte kränker andras rättigheter.” Marx kommenterar: ”Friheten är alltså rätten att göra och företaga sig allt, som inte skadar någon annan. Den gräns, inom vilken var och en utan att skada en annan person kan röra sig bestämmes genom lagen på samma sätt som gränsen mellan två fält av gränspålen. Det är fråga om människans frihet som isolerad, till sig själv koncentrerad monad. Frihetens människorätt baseras inte på människans förbindelse med människor utan snarare på människans avsöndring från människor. Den är rätten till denna avsöndring, alltså den *inskränkta*, till sig själv inskränkta människans rätt.” Och den människorätt, som består i rätten till egendom? Art. 16 i Const. av år 1793 säger: ”Egendomsrätten är den rätt, som tillkommer varje medborgare att efter behag njuta av och disponera över sina ägodelar, sina inkomster, sitt arbetes och sin flits frukter.” Marx anmärker: ”Egendomens människorätt är alltså rätten att godtyckligt (*à son gré*), utan hänsyn till andra människor, oavhängigt av samhället njuta av sin förmögenhet och disponera över densamma, kort sagt egennyttans rätt. Den låter den ena människan i den andra människan inte finna *förverkligandet* av utan snarare *skrankan* för sin frihet.” Så återstår de två andra människorättigheterna, likheten och säkerheten. Likheten, säger Marx, är endast den ovan beskrivna frihetens likhet, nämligen att alla människor på *samma* sätt betraktas som i sig själva vilande monader. Art. 3 i Const. av år 1795 tager fasta härpå: ”Likheten består i att lagen är densamma för alla, antingen den skyddar eller straffar.” Och säkerheten? Art. 8 i Const. av år 1793 förklarar: ”Säkerheten består i det skydd samhället beviljar var och en av sina medlemmar för hans person, rättigheter och ägodelar.” Marx’s kommentar är kort och kärnfull: *Säkerheten* är det borgerliga samhällets högsta sociala begrepp, *polisens* begrepp, enligt vilket hela samhället endast är till för att var och en av dess medlemmar skall garanteras skydd för sin person, sina rättigheter och sin egendom.”

Människorättigheterna avslöja sig vid denna begreppsliga demaskering som det *egoistiska* borgerliga samhällets rättigheter. Genom revolutionen upplöstes det feodala samhället i sina grundämnen, i människorna, men människorna sådana de verkligen var. Genom sanktionen av de *egoistiska* människornas frihet sanktionerades den *tygellösa* utvecklingen av de andliga och materiella element, som utgjorde deras livsinnehåll. Människorna befriades inte från religionen, men erhöll religionsfrihet, befriades inte från privategendomen, men erhöll frihet att skaffa sig egendom, befriades inte från sin yrkesegoism, men erhöll yrkesfrihet.

Varför utgavos då dessa fri- och rättigheter för att ha sin grund i människonaturen som sådan? Marx skriver:

”Den *egoistiska* människan var det *passiva, föreliggande* resultatet av feodalsamhällets upplösning, föremål för *omedelbar visshet*, alltså någonting *naturligt*. Den *politiska* revolutionen upplöste det borgerliga livet i dess beståndsdelar utan att revolutionera dessa beståndsdelar själva och underkasta dem kritik.”

Marx menar, att den politiska revolutionen måste efterföljas av en *social* revolution, som låter människan känna sina verkliga krafter icke blott som egoistisk varelse utan som *samhällsvarelse*.

Denna avhandling, som hör till en period, då Marx ännu inte helt nått fram till den åskådning, vilken numera förbindes med hans namn, tynges en smula av sociologiskt obestämda, moraliska abstraktioner, men tankegången är ändå i stort sett alltjämt, även ur reell synpunkt, hållbar. Människo- och medborgarrättigheterna voro i själva verket endast den *unga, rovgiriga kapitalismens i högstämnda ordalag avfattade fribrev*.

Edmund Burke, den feodala konservatismens romantiske ideolog, har fullständigt missförstått de retoriska manifestationerna, när han i sina berömda Reflections on the french revolution – vilka längre fram skulle påverka Hippolyte Taine – med utgångspunkt från dem karakteriserar revolutionens ledare som doktrinärer, vilka ville skära till samhället efter *abstrakta pronciper*. Marx klargör på sitt inträngande sätt, att abstraktionen i detta fall är *skenbar* och att kärnan i det hela är att framställa den genom revolutionen frigjorda borgerliga människan som den *enda naturliga människan* överhuvudtaget.

Denna kapitalistiska naturrätt har inte längre någon förmåga att fånga oss. Den ryska revolutionen, om inte annat, har klargjort för oss skillnaden mellan en frigörelse, som endast är politisk och formell och en, som även är social och reell och de nya människorättigheter, som ingå i den nuvarande sovjetförfattningen, utgör ur den synpunkten den mest förkrossande kommentaren till de gamla.

Detta faktum får emellertid inte göra oss blinda för, att redan utformandet och offentliggörandet av människorättigheterna i och för sig är en av de största händelserna i den moderna, europeiska historien. Det betydelsefullaste med dessa deklARATIONER var kanske att de satte mål för den senare utvecklingen och väckte problem till liv, som sedan dess inte kunnat begravas. Här såddes draktänder och i sinom tid stod kämpar upp ur jorden. Europas folk fick klart för sig, att de verkligen hade mänskliga rättigheter. Det skulle de inte glömma.

”Det är sedan länge dömt, detta gamla samhälle. Må det gå det som det förtjänar. Må den slås i spillror, denna värld, där oskulden förintades, egoismen frodades, människan utsögs av människor...”

Heinrich Heine.

Formell demokrati och reell.

Hegel, det tyska borgardömets störste filosof, kom vid sin undersökning av den franska revolutionen till det resultatet, att demokrati och olikhet i förmögenhet var oförenliga och att antingen det ena eller det andra förr eller senare måste vika. Dagspolitikerna i de borgerliga demokratierna tro, att de förstå bättre än filosofen. Det är i själva verket rena filisteriet. Men det är ingrott.

Vad är frihet? Vad är demokrati? Sedan människorättigheterna först offentliggjordes har dessa frågor allt enträgnare höjt sin stämma och fordrat svar. De utgöra den franska revolutionens största arv till oss.

Utvecklingen har ovedersägligt visat, att det – även om statsformen är aldrig så demokratisk – varken finns likhet, frihet eller *reell* demokrati i ett kapitalistiskt samhälle.

I den *borgerliga* demokratin är likheten så beskaffad, att, som Anatole France med utsökt ironi säger i *Cranquebille*, det är förbjudet för såväl rika som fattiga att sova under Paris broar. Och detta skall vi dölja för att inte störa några borgerliga dagspolitiker i deras landsfaderliga tonfall?

Det är en skam, att man i vårt land principiellt vägrar att på allvar diskutera demokratins problem. Vetenskapen skall ingenting betyda i politiken. Chauvinismen – av det småborgerliga slaget – skall bara sömnigt vid maktens tillfälliga fest sluta ögonen för det menetekel, som historien med så skrämmande tydlighet ritar på väggen.

Geniala borgerliga demokrater som Walter Rathenau har inte kunnat taga det lika lätt. I ett föredrag, som hölls den 28 juni 1920 – två år innan han mördades av nazisterna – säger Rathenau:

”Låt oss ta ett extremt exempel. Antag att vi hade infört allmän, lika, direkt och hemlig rösträtt i tyska ostafrika. Vad skulle resultatet blivit? Att guvernören utan möda med hjälp av några glaspärlor, en smula skrämsel, några slagord, religiösa begrepp och militära påtryckningar fått till stånd vilket valresultat som helst ... när jag säger mig, att det alltjämt finns välbeställda grupper i Tyskland, som, om omständigheterna kräva det, kan offra 50 millioner på en valkampanj, så tror jag, att detta utgör en av de principiella svårigheterna för förverkligandet av den strängt demokratiska tanken ...”

Vilka finansierade nazismen? Walter Rathenau har i själva verket med den *enkla sannfärdighet*, som är ett av geniets särmerken och som alltid lyser med sin frånvaro i all *medelmåttig* politik, förnummit det ständigt blödande såret i all *borgerlig* demokrati.

Även på andra ställen fäster han uppmärksamheten på den *reella ofriheten* i demokratins värld.

I Von kommenden Dingen skriver han:

”Ingen av sina äretitlar sätter vår tid högre än övervinnandet av slaveriet. Livegen är ingen. Under såte kallas människan numera blott i utmanande utlåtanden. Själv kallar hon sig medborgare, åtnjuter otaliga personliga och politiska rättigheter, lyder ingen utom statsmakten, sluter sig samman, väljer och förvaltar. Hon säljer sig inte utan sluter arbetsavtal, är inte dräng och gesäll utan personal, löntagare och anställd. Hon har ingen herre utan en arbetsgivare och denne får varken skälla ut henne eller straffa henne. Hon kan säga upp sig och gå sin väg, hon kan ta sig en ledig dag och ge sig iväg, hon är, som man säger, en fri person. Men är det inte underligt! Tillhör

människan inte de få, som kallas bildade och förmögna, så står hon efter några dagar i en annan arbetsgivares lokaler, med samma kontroll, samma löner och samma njutningar, med samma frihet och samma rättigheter. Ingen tvingar henne och ändå förflyter hennes snabbt åldrande existens utan ro och samling. Den mekaniska världen träder emot henne som en förvirrad gåta, vilken en partitidning belyser på sitt enfärgade sätt. Den högre världen uppenbarar sig i form av utdrag ur en billig predikan, en populär framställning. Människan ter sig som fiende, när hon hör till en främmande, som fåordig kamrat, när hon tillhör den egna kretsen, arbetsgivaren som utsugare, arbetslokalen som en grottekvarn. Medborgarrätten är ett faktum och rösträtten. Men är det återigen inte underligt! I det officiella livet förblir människan städse objekt. Subjekt är de andra, antingen de nu som militära överordnade dua henne, som domare döma henne, som polis eller tjänstemän behandla henne, förhöra henne, taga hand om henne. Hur hon än sluter sig samman och organiserar sig, håller möten och demonstrerar, så är och förblir hon den regerade och lydande. På de gyllene stolarna sitter de, som bor vid breda gator med träd och åker i vagn. De har ansvaret, makten och äran. Så reser sig glasmurar på alla håll, genomskinliga, men oöverstigliga och på andra sidan ligger friheten, självbestämmanderätten, välståndet och inflytandet. Nycklarna till det förbjudna landet heter bildning och förmögenhet och båda är ärftliga ...”

Den sanna demokratin förverkligas inte i ett kapitalistiskt klassamhälle. Skall demokratin leva måste de härskande kapitalistiska klassernas diktatur dö. Skall kapitalismen leva dör – förr eller senare, fredligt genom självuppgivelse eller i en förtvivlad strid – demokratin.

”Som romare i imperiet, som kristen, som soldat i Rhenarmén, som sovjetarbetare är människan förbunden med den kollektivitet, som omger henne ...”

André Malraux.

De nya socialistiska människorättigheterna.

”I Tyskland och Österrike” – skriver socialdemokraten Otto Bauer i *Zwischen zwei Weltkriegen* – ”där proletariatet år 1918 tillkämpade sig demokrati, har klasskampen sprängt den i bitar. Här härskar fascism. I Ryssland, där proletariatet några månader tidigare upprättade sin diktatur har klasskampen upphävt klasserna. Här är ett socialistiskt samhälle i vardande ...”

Samhällets ekonomiska fundament kan inte förändras med hjälp av röstsedeln. Det kan endast ske genom en kamp, i vilken de besittande klassernas herravälde krossas, de själva förjagas eller tvingas att foga sig efter det segrande proletariats vilja. Den *formella* demokratin låter de härskande borgarna behålla den *ekonomiska* makten. Den *reella* demokratin – som i sin första fas framträder som proletariats diktatur – berövar dem den.

Vad är då proletariats diktatur? Den är endast ett *medel*, med hjälp av vilket det kapitalistiska herraväldet brytes, ett tillfälligt *verktyg* i klasskampen. Redan härigenom skiljer den sig från den fascistiska diktaturen, som öppet förklaras vara ett *slutmål*, en *evig statsform*. Hitler har ju gång på gång uttalat, att han hoppas, att nazismen skall bestå i tusen år.

En annan avgörande skillnad är, att fascismens diktatur är ett *fåtals* diktatur över folkets överväldigande massa, under det att proletariats diktatur är den överväldigande majoritetens diktatur över ett *fåtal*. Bourgeoisin berövade själv under sitt uppstigande genom att införa skattestreck de fattiga rösträtt. Det är därför kuriöst, att just den larmar så starkt vid tanken på, att proletariatet, när det stabiliserar sin makt skall beröva bourgeoisin rösträtt.

Proletariats diktatur betecknar ett *krigstillstånd* i samhället. När bourgeoisins herravälde är brutet, kan den *avvecklas* och ett första steg i den riktningen har redan tagits i sovjetrepublikernas union. Den 5 december 1936, antogs där en ny demokratisk *författning*.

På sina håll har man utnyttjat detta till att insinuera, att sovjetrepublikernas union därmed åter vänt till den borgerliga demokratin, vilket naturligtvis utformas till ett argument till förmån för denna. Det är – där det inte är fråga om ren politisk demagogi – den gamla, bekväma metoden, som vi redan tidigare i denna framställning brännmärkt, att försöka förstå något *nytt* med utgångspunkt från något *gammalt*.

Det *nya* i sovjetförfattningen framträder redan i den första artikeln, där det förklaras, att sovjetsamhället är arbetarnas och böndernas socialistiska stat. Det finns alltså alltjämt klasser i samhället, arbetar- och bondeklassen. Men förhållandet dem emellan är inte *antagonistiskt*. Det är också anledningen till, att det inte finns *flera* partier i sovjetunionen utan endast det kommunistiska partiet och till att en *valkampanj* i sovjetsamhället är något helt annat än i ett kapitalistiskt samhälle. Där stå de olika kandidaterna *oförsonligt emot* varandra. I sovjetsamhället återigen, där icke blott det kommunistiska partiet utan alla folkliga organisationer, idrottsklubbar, fackförbund, kooperativa sammanslutningar har rätt att uppställa kandidater vid ett val, företräda de föreslagna representanterna i en valkrets inte olika sociala *intressen*. Därför kan också de olika organisationerna på gemensamma möten enas om en kandidat. Eftersom klassmotsättningarna faktiskt försvunnit finns det heller inte samma förutsättningar som i ett kapitalistiskt samhälle för *motsättningar* i en valkampanj. Det var detta, som gjorde, att sovjetmedborgarna vid valet 1937 – i mäktig enhet kring den segerrika stalinska linjen – endast uppställde en kandidat i varje valkrets. De, som häri se ett tecken på ofrihet och partipiskans makt förstå helt enkelt inte de nya förhållandena. Samtidigt visa de, huru bundna de är av situationen i det kapitalistiska samhället. De kan inte tänka bort partierna, därför att

de inte kan tänka bort klassmotsättningarna. Det är emellertid ett faktum, att alla *exploaterande* klasser försvunnit i Sovjetunionen.

I den svenska grundlagen finns en indelning som är övertagen från sjuttonhundratalets franska statsfilosofi. Man skiljer – efter Montesquieu i hans *Esprit des lois* – på den utövande, lagstiftande och dömande makten.

”Hela denna teori om *maktfördelningen* har infört en väldig förvirring och oklarhet i författningssystemet”, skriver en författare, ”Maktutövning, förvaltning och rättsvård beteckna olika offentliga verksamheter, men de kunna icke sidoordnas. Maktutövningen bör ha sina bestämda organ, rättsvården och förvaltningen sina, men de sistnämnda har ingenting med makten att göra.”

Under parlamentarismens utveckling söker man rätta till denna oreda genom att allt starkare betona, att all makt är koncentrerad hos folkrepresentationen. Helt har emellertid detta inte lyckats. Hos oss är till exempel konungen – inte riksdagen – högsta befälhavare över armén. *Teoretiskt* – och i en viss situation kanske även *praktiskt* – är det därför möjligt att spela ut maktorganen mot varandra på samma sätt som de amerikanska kapitalisterna för några år sedanspelade ut högsta domstolen – ifråga om Nira – mot senaten.

Sovjetförfattningen inför en helt annan, mycket mera systematisk indelning och uppbyggnad.

Maktorganen är de folkvalda organen, från de lokala sovjeterna till de enskilda republikernas sovjeter och den högsta sovjeten, som gäller för hela unionen. Valen härtill ske som hos oss genom direkta, hemliga val och rösträtten är liksom hos oss allmän. Varje medborgare, som fyllt aderton år har rösträtt och är valbar. Varför denna låga rösträttsålder?

Överallt i de kapitalistiska länderna söker man sätta rösträttsåldern så högt som möjligt. Det är därför att man fruktar ungdomen. Den har ännu inte hunnit realistiskt inrätta sig i samhället utan tager alltjämt de idealistiska fraser, i vilka den uppfostrats, på allvar. Hjärten i förra århundradets stora, borgerliga litteratur är ju därför karaktäristiskt nog – som vår mästare Olof – den unge, idealistiske mannen, som desillusioneras och anpassar sig. Sovjetunionen däremot hyser ingen rädsla för ungdomens ideella hänförelse. Den befinner sig i själv i sin stolta, blomstrande ungdom och behöver alla den ungdomliga energiens rena krafter...

Den högsta sovjeten är det högsta maktorganet. Mellan dess sessioner, som äga rum två gånger om året, omhänderhas makten av dess presidium, som består av 37 medlemmar. Presidiet kontrollerar förvaltningsorganen, tillsätter medlemmar i folkkommissariernas råd, befälsställningarna inom armén, råder över krig och fred etc. Det är ansvarigt för den högsta sovjeten och måste avlägga räkenskap över och rapport om alla sina åtgärder inför detta.

Och *förvaltningsorganen*? De hållas klart isär från maktorganen, inför vilka de äro redovisningsskyldiga. Detta gäller såväl folkkommissariernas råd – den högsta regeringen – som råden i de enskilda republikerna och exekutivkommittéerna i de mindre områdena. Den högsta domstolen väljes på fem år av den högsta sovjeten, folkdomstolarna i de enskilda häradena och kommunerna väljas genom direkta val på tre år.

En ytterst betydelsefull skillnad mellan sovjetdemokratin och den borgerliga demokratin återstår att ange. När medborgaren i de kapitalistiska länderna valt en folkrepresentant har han under en längre tidsperiod – mellan fyra och åtta år hos oss – ingen möjlighet att kontrollera dennes göranden och låtanden. Före valet trugar och ber riksdagsmannakandidaten om väljarnas gunst. Efter valet är det endast hänsynen till nästa val, som ålägger honom några band. Friaren till folkgunsten nyss, förvandlas till folkets oavsättlige herre – till nästa valperiod. Så är det inte i sovjetsamhället. Där kunna väljarna i en valkrets när som helst, då de är missbe-

låtna med en representant och majoritet för ett sådant beslut åvägabragts, återkalla honom. Folkrepresentanterna kunna alltså ständigt *kontrolleras* av väljarna.

Sådan ter sig sovjetdemokratien. Det är självklart, att det här inte kan vara fråga om någon *enskilds* diktatur. Den högsta sovjeten är inte som den tyska riksdagen en lyssnande församling, som sträcker upp armen och endast skriker heil. Debatterna där är ytterst livliga. Hela folket deltar faktiskt i samhällets skötsel. Något rum för en själv *härskare* finns inte.

Stalin spelar en avgörande roll. Men han gör det, därför att han är den mest *betydande* mannen. Det är därför att hans linje visat sig vara och alltjämt är *riktig*, som sovjets folk *frivilligt* tillmäter hans överlägsna erfarenhet, hans klokhets och kraft en sådan *auktoritet*. Däremot fattar han inte – och kan heller inte göra det – ensam några beslut. Själv har han framhållit, att åtgärder som vidtagas av en isolerad individ alltid med nödvändighet måste vara *ensidiga*. Stalin själv är – som de gamla demokraterna Sidney och Beatrice Webb i sitt monumentalverk om sovjetsamhället visat – en övertygad anhängare av tron på det *kollektiva samarbetets nytta*.

Sovjetunionen söker icke som de småborgerliga demokratierna att – till det yttre – skära alla över en kam. Geniet får sitt erkännande där. Men den enskilde – hur stor han än är – betraktas aldrig som den skapande, drivande kraften i samhällsutvecklingen. Någon romantisk genikult i stil med den tyska driver man inte. Man vet, att även de störste, om de skall kunna uträtta något, måste bäras fram av massorna. Det är som *folkets* representanter de store hyllas. Det är arbetar- och bondeklassen, som är det första socialistiska samhällets suveräner.

Principen för det socialistiska samhället, som också står inryckt i författningen, är hämtad från Marx's kritik av det socialdemokratiska Gothaprogrammet: "Av var och en efter hans förmåga, åt var och en efter hans arbete." Det är den princip, som, efter vad Marx visat, måste gälla i det kommunistiska samhällets *lägre fas*, där ännu samhällskroppen ekonomiskt, moraliskt, andligt bär vissa märken efter det gamla samhälle, ur vars sköte det fötts. Men det är inte den kommunistiska principen. Det är en princip, som, eftersom människorna har olika arbetsförmåga, intelligens och kroppsstyrka, reellt sett innebär en *olikhetens rätt, liksom all rätt*.

I det kommunistiska samhället, som förutsätter en ofantlig stegring av produktivkrafterna, kommer själva *rättsformen* att *vissna ner*. Närarbetet från att vara ett tvång blivit ett nöje och ett växande överflöd av allt vad människan behöver föreligger, skall en nu snart när ofattbar princip skrivas på fanan: "Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov." Det är för att uppnå detta stora mål – liksom för att förbättra sin dagssituation – som sovjetsamhällets stachanoviter spänna sina krafter. Intet stadium i mänsklighetens utveckling kan hoppas över. Genom tungt arbete måste människan förändra naturen och därigenom sig själv. Det är den järnhårda lagen. I tanken kan man ila före utvecklingen. I verkligheten måste man steg för steg genomgå den. Det är som Schiller skriver:

"Lätt hos varandra bor tankarna sida vid sida, men hårt stöta tingen samman i rummet."

Detta vet marxisterna i sovjetsamhället och världen runt. Den nya sovjetförfattningen är emellertid icke, som uttryckligen betonas, något föregripande av framtiden. Den sammanfattar endast de resultat, som faktiskt redan nåtts. Det viktigaste av dessa är, att alla utsugande klasser likviderats och att författningen med stenstil kunnat inskriva en av mänsklighetens högsta principer i sin text: "Den, som inte arbetar, skall heller inte äta."

Härtill kommer en rad *nya människorättigheter*, som liksom med en gång sammanfatta, huru långt den *mest framskridna delen av mänskligheten* hunnit över den franska revolutionen.

Artikel 118 i den nya författningen garanterar sovjetmedborgarna *arbetets människorätt*. Sovjetsamhället kan utfärda en dylik garanti, ty genom planhushållningen är ekonomiska kriser och därmed följande massarbetslöshet uteslutna där. Däremot kan intet kapitalistiskt samhälle göra det, enär människorna där är ekonomiens offer istället för dess självmedvetna herrar. Otto Bauer – som i många hänseenden väsentligt höjde sig över de vanliga socialdemokraterna – skrev år 1936 i nr 7 av tidskriften *Der Kampf*:

”I en tid, i vilken alltjämt mer än 15 millioner arbetare är arbetslösa i den kapitalistiska världen, gör det ett starkt intryck att sovjetunionen, förmår utlova sina medborgare rätten till arbete. Därmed förverkligas en gammal dröm hos den i de kapitalistiska länderna alltjämt av arbetslöshet hotade arbetarklassen. Rätten till arbete var, som Marx säger, den första valhända formel, i vilken proletariatet sammanfattade sina revolutionära anspråk. *Fordran på rätten till arbete dök först upp i den stora franska revolutionens stormar*. I konstituanten föreslogo Malouet och Targe, att rätten till arbete skulle upptagas i människorättigheternas katalog. Den borgerliga konstituanten avslög emellertid detta förslag. Fordran på rätten till arbete dyker så på nytt upp i de av tung, svår och långvarig arbetslöshet åtföljda ekonomiska kriserna under första hälften av adertonhundratalet. Den förfäktas av den tidens utopiska socialism, av Fourier och Considerant. När Parisarbetarna på barriaderna i februari 1848 störtade kungadömet, framtvunga de en proklamation om rätten till arbete. Den 25 februari 1848 dikterar arbetaren Marchet dekretet för den provisoriska regeringen: Den franska republikens provisoriska regering förpliktar sig att genom arbete garantera arbetarens existens. Den förpliktar sig alltså att ge alla medborgare arbete. Men rätten till arbete reducerade sig i det kapitalistiska samhället till det eländiga experimentet med nationalverkstäderna. Kampen om dess genomförande slutade i junikampens blodiga borgarkrig. Så snart arbetarklassen blodigt underkuvats, strök bourgeoisregeringen rätten till arbete ur republikens lagkodex. I själva verket kan det inte i det kapitalistiska samhället finnas någon rätt till arbete. Så länge produktionsmedlen är kapitalisternas privategendom, så länge därför varor produceras för profitens skull och profitkvotens växlingar avgör över produktionens utvidgning eller inskränkning kan kapitalismen inte undvara de arbetslösa industriella reservarmé, som i tider av stigande profitkvot insättes på produktionsfronten och i tider av fallande profitkvot stötes ut ur produktionen. Först när produktionsmedlen inte längre tillhör privatpersoner utan det allmänna, först när produktionen inte längre sker för profitens skull, först när produktionens omfattning inte regleras av profitkvotens förändringar utan genom en samhällelig plan, först då kan samhället garantera sina medlemmar rätt till arbete. Proklamationen av rätten till arbete i sovjetunionens nya statförfattning är sålunda en konsekvens av den i sovjetunionen fullbordade omvälvningen av samhälls- och egendomsförhållandena.”

Utom rätten till arbete upptager sovjetförfattningen – som medborgarnas oförytterliga människorättigheter – rätten till vila, som garanteras genom arbetsdagens förkortning för den överväldigande majoriteten av arbetarna och de anställda med bibehållen arbetslön till sju timmar och genom förlängd semester, utbyggandet av ett nät av sanatorier, klubbar, folkparker och andra sådana vilooanster. I den kapitalistiska världen vilar de mest, som arbetar minst. Vid palmgränsen öppnar sig rika, lättjefulla damer mot solen. Där ligger direktörer, rentiärer, spekulanter på de vita badstränderna. Sovjets arbetande folk har övertagit överklassens gamla rekreationsorter. Samhället ger inte endast semester utan även möjlighet att utnyttja semestern.

Till människorättigheterna hör vidare rätten till *försörjning* på statens bekostnad vid ålderdom, sjukdom och olycksfall och rätten till *bildning*, som garanteras genom att sovjetsamhället ger studenterna *lön* för deras arbete under utbildningen och så naturligtvis – alldeles som hos oss – genom allmän, gratis, obligatorisk elementarundervisning.

Sådana är de nya människorättigheterna och i skydd av dem kan sovjetmedborgarna med en känsla av trygghet och glädje hänge sig åt livet.

Kvinnorna har samma rättigheter som männen, samma rätt till arbete och rätt till *samma* lön. Alla medborgare är – oberoende av vilken *ras* och *nationalitet* de tillhör – likaberättigade i alla hänseenden. Förbrytelser mot denna princip bestraffas på det strängaste.

Allt detta har inte något motstycke i något annat land. Den tyske tidigare socialdemokratiska riksdagsmannen Max Seydewitz skriver:

”Varje medborgare utvecklar sin personlighet alltefter anlag och förmåga. Bildning och vetande är inte längre ett litet tunt högre skikt av besittandes monopol utan tillgängliga för var och en. Vid de tekniska högskolorna och universiteten ligger icke längre kapitalisternas och godsägarnas barn utan arbetarnas, böndernas och intelligensens söner och döttrar. Deras studier och fria utveckling möjliggöres inte genom föräldrarnas pengar utan genom sovjetsamhällets sociala organisation. Den i de kapitalistiska länderna så missbrukade parollen om att *öppna vägen för talangen* har förverkligats i sovjetsamhället. De materiella förutsättningarna för, att de flitiga och begåvade skall få studera och lära, bli ingenjörer och driftsledare, har skapats. Det är en demokratisk rättighet, som inte realiserats i något kapitalistiskt land och som i värde mångfaldigt överträffar rätten att vid parlamentsval fritt få rösta på något av de kandidera partierna. Verklig demokrati är nämligen inte fri rösträtt utan rätt till fri, alla människor garanterad, av pengar och andra kapitalistiska inflytanden ohämmand personlighetsutveckling.”

Så är det. På samma sätt som de gamla franska människorättighetsförklaringarna utgjorde en kritik av feodalismen och ett löfte om en ny aera för de europeiska folken, utgör därför de nya, ryska människorättigheterna en kritik av kapitalismen – oberoende av i vilken statsform denna uppträder – och en appel till folken att följa den ryska arbetarklassens exempel och med outtröttlig kraft kämpa för sin frihet.

I det föregående har hävdats

- 1) att den franska revolutionen var borgerskapets revolution
- 2) att bourgeoisin inte kan utveckla kapitalismen utan att producera ett växande proletariat
- 3) att den borgerliga revolutionen är den sköna revolutionen, därför att den omges med löften, som inte förverkligas
- 4) att den proletära revolutionen sätter saken i frasens ställe och därför är den fula, av bourgeoisin hatade revolutionen
- 5) att det var de härskande klassernas improduktivitet, som dömde l’ancien régime till undergången
- 6) att kapitalismen nu är improduktiv
- 7) att historien aldrig står stilla
- 8) att den, som inte steg för steg vill utveckla demokratin, antingen han vill det eller inte, steg för steg utvecklar reaktionen
- 9) att detta är det borgerliga samhällets dialektiska grundlag
- 10) att hela den moderna historien pendlar mellan reaktionärt tyranni, borgerlig demokrati och massornas revolution
- 11) att den måste fortsätta att göra det, till dess att arbetarklassen segrat
- 12) att det inte – utom i verklighetsfrämmande ideologers inbillning – finns någon kateder mellan klasserna
- 13) att man måste skilja mellan den politiska revolutionen, som endast överför regeringsmaskineriet i en ny maktgrupps händer, och den sociala, som krossar, slår sönder det gamla regeringsmaskineriet och exproprierar expropriatorerna

- 14) att den tyska revolutionen 1918 var en politisk revolution
- 15) att den ryska revolutionen i november 1917 var en social revolution
- 16) att kampen mot kontrarevolutionen utgjorde den drivande kraften i den franska revolutionen, som förde den framåt
- 17) att kampen mot kontrarevolutionen var nödvändig i Sovjetunionen.
- 18) att de mänskliga rättigheter, som proklamerades under den franska revolutionen, var borgarens rättigheter och att den bästa kritiken av dem är de nya, ryska människorättigheterna
- 19) att den liberala bourgeoisin, om den inte vill svika den stora, borgerliga frihetstraditionen, måste förena sig med arbetarklassen för att försvara demokratin
- 20) att arbetarklassen genom försvaret av den borgerliga demokratin – vilket framgår av klassdialektiken i det moderna samhället – därmed även försvarar förutsättningarna för sin egen sociala kamp.